

Cseri Kálmán

Az interjút készítette: Fekete Zsuzsa
Budapest, 2011. október-december
Szerkesztette: Kádár Judit

Család

Nagyszülők, dédszülők

A nagyszüleimmel kapcsolatban alig van emlékem. A szüleim viszonylag idős korban kerültek össze, én csak az apai nagyapámra és az anyai nagyanyámra emlékszem, de már csak úgy, mint beteg, ágyban fekvő öregekre. Mindig nagyon tiszteltem az időseket, és nagyon szerettem őket. Később, amikor már gimnazista voltam, és sok magányos néninek és bácsinak segítettem – ez egyébként a mai napig is tart –, sok pótnagymamám és nagypapám lett; nagy élmény volt nekem, amikor egy ágrólszakadt, nyomorult néni, akinek elkezdtem segíteni gimnazista koromban teljesen ismeretlenként azt mondta, hogy szólítsam nagymamának.

Édesanyám tősgyökeres kecskeméti, a családjuk igazi kiskun család volt. Nagyon nagy család volt: édesanyámék tizenketten voltak testvérek – fiúk-lányok vegyesen –, de abból kilencen kiskorban meghaltak mindenféle járvány meg egyéb miatt, és hárman nőttek föl mindössze. Ők voltak az első nemzedék, akik már középiskolát végeztek. Egy testvér maradt csak a föld mellett, de ez nem számított, nem jelentett semmilyen különbséget köztük. A nagymamámra emlékszem. Egész kicsi lehettem, négy-ötéves, és csak egy emlékképem van, hogy nagy dunnák közt fekszik a nagymama, és ott mosolyog, és engem csak úgy megmutatnak neki fölülről.

Édesanyámék nemzedékekre visszamenőleg kisparasztok voltak. A nagyszüleimé volt az a másfél hold, amiből aztán a mi gyümölcsösünk lett; abból a másfél holdból éltek meg, amiben zöldséget termeltek. Kecskeméten akkor még hatalmas piac volt, közvetlenül adták el a dolgokat, nem volt ilyen többszörös, erkölcstelen, haszonleső kereskedelmi áttét. A nagyszüleim bolgárkertészetében kis területen, intenzív munkával, azonnali eladásra termeltek zöldséget. Kemény munkát követelt a

kecskeméti talaj; ez a homok csak akkor adott valamit, ha az ember hajnaltól napestig dolgozott benne. Úgy viszont adott. Ha nagyon ügyes volt valaki, háromszor vett ki terményt abból a földterületből: kora tavasszal jött a saláta, azt sokszor már ősszel elültették, ha bírta a fagyot, aztán tavasszal ültettek paprikát, paradicsomot vagy akármi mást – az nyár végére leérett –, és akkor még kelkáposztát ültettek. Ha nem korán jöttek a fagyok, akkor novemberre szépen megfejesedtek a kelkáposzták, de csak úgy, ha kétszer szerves trágyát adtak neki és öntözték.

Édesapám a Tisza mentéről származik. Állítólag az ősök Erdélyből jöttek át valamikor, bár én a Felvidéken találkoztam Cseriekkal, Erdélyben eddig még nem. Édesapám különösen sokat beszélt a nagyapjáról – tehát az én dédapámról –, akit úgy hívtak Abonyban, hogy a bibliás Cseri Samu bácsi. Ő házépítő mester volt, vagyis nem egyszerűen kőműves, hanem – édesapám így mondta – olyan mester, aki fölépített egy házat kulcsra készen. Voltak legényei is, és amikor a dédmama összekészítette a napi elemózsiát, akkor a kenyér meg a szalonna tetejére az öreg odatette a Bibliát és minden étkezés előtt abból egy fejezetet fölolvastott a legényeknek is, hadd hallják. Így aztán elnevezték Bibliás Cseri Samu bácsinak.

Őneki számos fia volt, az egyik az én nagyapám. Apai nagyapámat még néhány éves koromig ismerhettem, ővele még beszélgettünk. Amikor már nagyon idős, nagyon beteg volt, sétálgattunk vele, támogattuk – vagy ő támogatott minket, nem tudom. Ő bognár volt. Először Szolnokon a MÁV-nál dolgozott, a tehervagonokat javígtatták, de később kiderült, hogy nagyon igényes bognár, mert hintókat is készített – először csak szórakozásból, aztán később hivatásszerűen is –, és állítólag nagyon sok újítása volt abban, hogy az akkori hintókat technikailag hogy lehet tökéletesíteni. Ő aztán egyik lányánál élt vidéken, Miskolc mellett, de egy rövid ideig nálunk is lakott Kecskeméten.

Nagyapám testvérei közül többeket ismertem, ők tényleg nagyszerű emberek voltak. Többnyire valamilyen ipart tanultak: az egyik hentes és mészáros volt, a másik lakatos, de majdnem mindegyikük istenfélő és művelt ember volt. Az például, hogy egy lakatosmester verseket ír, nem túl gyakori – és egész jó verseket írt ez a bizonyos Gábor bácsi, aki egyébként megint csak olyan lakatos volt, hogy időskorában vele csináltatták az Operaházban a díszlethez szükséges

fölszereléseket, mert egyrészt leleményes volt, másrészt egészen új módszerekkel oldotta meg, harmadrészt szépen dolgozott. Nagyapám másik testvére Abonyban egyházi gondnok is volt; őt ismertem, különlegesen bölcs ember volt. Óróra édesapám sokszor elmondta, hogy gyakran elment hozzá tanácsot kérni, vagy valamit megbeszélni, és amit István bácsi mondott, az mindig úgy lett. Nekem róla csak kisgyerekkori emlékeim vannak, de arra például nagyon emlékszem, ahogy ő az emberekkel beszélgetett: természetes kedvesség áradt belőle, nem nyájaskodó, taktikázó kedvesség, hanem igazi kedvesség – és mindenkire ilyen volt. István bácsinál soha semmilyen személyválogatás nem volt; ahogy a legegyszerűbb, legkiszolgáltatottabb emberrel beszélt, és ahogy az akkori tekintélyesekkel, az mindig egyforma volt. Tisztelte az embert a másikban.

Édesapám a nagymamáját, Cseri Samu bácsi feleségét is gyakran emlegette. Az öregekről, szociálisan elesettekről, özvegyekről, magukra maradtokról, betegekről akkoriban még semmiféle szociális gondoskodás nem volt, pláne egy faluban, de a nagymama – az én dédanyám – nagyon sokszor küldött elemózsiát az elesetteknek. Az egyik fia hentes és mészáros volt. Dédmamám reggel elment mindig az istentiszteletre – mert hétköznapi is volt rövid könyörgés –, onnan bement a fiához a mészárszékre, megmondta, hogy mire lenne szüksége, azt megkapta tőle ingyen, aztán volt hat-nyolc kis lábaska, és a gyerekek, unokák, elvitték a húst a rászorulóknak délben. Igen ám, de ez azért pénzbe került. A házépítő mester dédpapának volt egy kis földje, és abból adogattak el egy-egy darabot, hogy a szegényeknek legyen meleg leves. A végére elfogyott a föld, de nem láttak szükségletet akkor sem. Isten gondoskodott róluk. Ilyen történetek maradtak meg bennem; nem sokat emlegette ezeket édesapám, de néhányszor elmondta, még idős korában is.

Így utólag hálás vagyok, mert a Bibliában több ígéret van arra, hogy nemzedékről nemzedékre megy az Isten áldása, és jó ezt tovább adni, jó ezt átvenni. Azt éli át az ember, hogy semmit sem tettem érte, ajándékba kapom, hogy istenfélő imádkozó őseim is voltak. És Isten ígéretei igazak, amikor azt mondja, hogy ő nemzedékről nemzedékre hűséges marad, és ha egy láncszem is van, amelyik kapcsolódik az előzőkbe, megy tovább az áldás. Nagy dolog ez.

Szülők, testvérek

Édesapám eredetileg kereskedő volt, aztán államosították az üzletét, és gyümölcskertész lett. Négyszáz almafánk volt. Nem volt nagy a terület, másfél hold volt. Sűrű volt. Édesapámnak a téli alma területén egészen jelentős újításai voltak; egy olyan termesztési és metszési módszert dolgozott ki, hogy a fák minden évben teljes termést adtak, úgyhogy nem mentek tönkre, negyven éven keresztül is termett a fa. És nem két évente termett; ez egy népies babona, ezt önvédelemből csinálja a gyümölcsfa, ha nem kap táplálékot. Akkor egyik évben gyűjt, másik évben ad. De ha minden évben megkapja, amire szüksége van, és a metszéssel rászorítják, hogy ne nőjön, hanem teremjen, akkor szépen tele van minden évben. Úgyhogy mi nem győztük föltámogatni az ágakat, hogy ne törjenek le. Az egy külön munka volt a támogatás.

De akármit csinált édesapám, arra törekedett, hogy tökélyre vigye. Amikor valamit elkészített, mielőtt átadta a megrendelőnek még egyszer megnézte közelről, távolról, s ha valami igazítani való volt rajta, kiigazította. És emlékszem a tekintetére, amikor távol tartotta magától, és azt mondta: „Hát semmi sem lehet tökéletes, de a tőlem telhető legjobbat adom”. Úgyhogy ezek olyan szép emlékek, ezek formáltak bennünket erkölcsileg.

Sok mindent észrevétlenül vettem át tőle, van, amire nem is csupán felnőttkorban, hanem már idősödve jöttem rá, hogy ez az ő mintája volt. Végtelenül türelmes ember volt, tudott hosszú távon gondolkozni. Erre a gyümölcsstermesztés is rákényszerítette, mert ugye, ott öt-hat évig csak ráfordít az ember, és még nincs termés. Négy év után megjelenik egy-két szem a kis fán, de igazán teremni hat év után kezd a szőlő is meg a gyümölcsfa is. És addig nagyon sokszor lehetnek fagyok meg aszály, meg belvíz, szóval ki van téve sok veszélynek. A mai napig sokszor eszembe jut, milyen türelmesen várta édesapám a munkája eredményét; soha nem rendezkedett be azonnali sikerre. Édesanyám volt, aki szerette volna már, hogy kicsit előbb kamatozzék, amit befektetettünk, de ő mindig mondta: „Várd csak ki nyugodtan, eltart ez még minket” – mármint a gyümölcsös a családot. És eltartott minket, szerényen, de eltartott bennünket.

Akkor még nem tudtam, hogy ez a Bibliában is benne van. Jézus mondta ezt egy alkalommal, hogy más a vető és más az arató. És a ti dolgotok a vetés. Isten néha megengedi, hogy arassatok, de van úgy, hogy másnak a munkáját aratjátok le – mint ahogy minden gyerek a szülők munkájából él, és az örökségért nem ő dolgozott meg. Az az ölébe hull. Csak fontos, hogy azt gyarapítsa, és ő is adja tovább. Ez a türelem és ez a feltétlen bizalom jellemezte édesapámat, ahogy ő Isten kezébe tette le a család sorsát azokban a nehéz időkben. Egészen bizonyos volt abban, hogy mi nem az időjárásnak vagyunk kiszolgáltatva, mert az időjárás fölött is Isten az úr. És amikor teljes virágjában egy éjszakai fagy elvitte az egész évi termést, akkor se az öklét rázta, hanem azt mondta: „Uram, nem tudom, mire akarsz most minket megtanítani ezzel, de te megígérted, hogy aki benned bíz, az nem lesz kenyérféreg – ez is Bibliából jött idézet –, és biztos, hogy gondoskodni fogsz rólunk”. És mi ott gyerekszemmel lestünk, hogy most egyrészt mi ez a nagyon nagy baj – még nem fogtuk fel, hogy nem lesz almaszüret, mert lefagyott. Másrészt azt sem fogtuk fel igazán, amit mondott, csak megnyugtatott bennünket, hogy nem aggódik, nem káromkodik, nem veri a fejét a falba, hanem azt mondja, hogy Isten akkor is Isten, hogyha most elugrott a termés. És Ő erről tud, és nem fog elfeledkezni rólunk.

Először alma is volt, szőlő is volt, aztán édesapám látta, hogy ez így nem megy. Ő soha nem volt borivó, nem is helyeselte az alkoholdermélést, de azokból a szőlőkből csak bort lehetett csinálni, mert nem csemegeszőlő volt. Gyenge szőlők vannak Kecskeméten, ez nem igazán jó szőlőtermő terület. Gyümölcsnek jó. Ezért aztán a szőlőt eladta, úgyhogy maradt a gyümölcsös, az alma is kelendő volt. Édesapám nagyon nyitott volt minden újra, igyekezett mindent megismerni, de hogyha nem látott benne fantáziát, akkor nem fordított rá időt meg fáradságot. És úgy volt vele, hogy ha egyre koncentrált, abból talán jobban megélünk, mintha szétfolyik az erőnk, mert a szőlő nagyon munkaigényes növény, és az elvonta volna az almától.

Édesanyám kereskedelmi iskolát végzett, és kereskedősegédként kapott munkát Kecskeméten egy nagykereskedőnél. Édesapámmal a gyülekezetben ismerkedtek meg, mind a ketten jártak bibliaórára, és ott találkoztak. De a szakma is összekötötte őket; édesanyámnak már akkor volt egy kis üzlete, aztán összeházasodván édesapám is betársult, és azt ők fölvirágoztatták – éppen akkor, amikor jött a háború. A háborúban mindenük elveszett: kiégett az üzlet, kifosztották a lakást, csak az üres

falakat találták. Aztán a bútorok egy részét, itt-ott, amott, másoknál fölfedezték, de nem, ők soha nem voltak pereskedők, hanem, ahogy Arany János írja az Epilógusban: „Ha egy úri lócsiszárral találkoztam, és bevert sárral, nem pöröltem, félreálltam, letöröltem”. Édesapámat sose izgatta, hogyha rágalmazták, vagy gáncsoskodtak, csak gyerünk tovább, dolgozzunk, a munkának megvan a gyümölcse. Ő Isten kezében tudta a jövőjét meg a mi jövőnket is, és tudta, hogy az jó helyen van.

Édesanyám 39 éves volt, mikor én születtem, aztán még két öcsém született. Sokszor mondta, hogy hálát ad Istennek, hogy megvárta édesapámat, mert több lehetőség lett volna, de ő nem akarta istentelen emberrel összekötni az életét. Arra vágyott, hogy imádkozó, hívő ember legyen a férje, és érdemes volt kivárnia. Úgyhogy az idősödő lányokat, akik idegeskednek – és sok ilyen ismerősünk van, a feleségemnek különösen, ő gondozgatja, szeretgeti őket – néhányszor biztatom, hogy még nincs veszve minden, fel a fejjel. Aki tényleg rá meri bízni Istenre ezt a nagyon fontos kérdést, az nem csalódik, mert jó helyre bízta.

Érdekes, hogy ez bizonyos értelemben nálunk is ismétlődött. Már minden évfolyamtársamnak gyerekei voltak, meg önálló lelkész volt, és én még mindig facér segédlelkész voltam. De hogyha nem mondják, nem is jutott volna eszembe, hogy ez másként is lehetne. Ők biztattak, hogy csináljál már valamit, te voltál az évfolyamelső és még nem vagy önálló lelkész. Mondtam, hogy én nem arra szegődtem, hogy önálló lelkész legyek, hanem hogy a lelki munkát végezhessem, és ezt végezhetem. Volt egy olyan főnököm, aki semmit sem csinált, úgyhogy őmellette mindent végezhettem, és engem ez érdekelt, nem a beosztás. Azért jó lett volna már esetleg egy család, de sokszor eszembe jutott, hogy Isten megígérte már a teremtés után, hogy „szerzek neki segítőtársat, hozzáillőt” – akkor nem nekem kell szereznem. Nyilván nyitva tartom a szememet, de majd ha ő szerez, akkor azt vegyem észre, és az lesz a jó. És nem késtünk el semmivel sem.

A kisebbik öcsém kicsi korában meghalt, az ő temetésére emlékszem. Én akkor öt éves voltam. Édesapámat soha nem láttam sírni, de akkor sírt, és nem tudtam, hogy mi ennek az oka. Arra egész pontosan emlékszem, hogy fogta a kezemet, mentünk egy kocsni után, és ott mindenki szomorú volt. Akkor volt a différiajárvány,

sokan meghaltak, főleg csecsemők és kisgyerekek, az öcsémet is ez vitte el. A másik öcsémnek is volt diftériája, ráadásul az ostrom alatt kapta el, úgyhogy Isten csodája volt, hogy megmenekült. Ismertem is az orvost, akiről mondták, hogy a lövöldözés közben az élete kockáztatásával hozott neki gyógyszert – még idejében.

Gyula öcsém is lelkész lett. Nagyon tehetséges fiú volt, bámulatos memóriával; ha valamit elolvasott, azt azonnal tudta. Sokszor kérdeztem tőle: honnan tudsz te ilyeneket? Azt mondta: olvastam. – Mikor? – Hát nem tudom, húsz éve. Szinte lefényképezte a szövegeket, mindent azonnal megjegyzett; ez nagy adomány. Nagyon nyitott szemléletű, érdeklődő ember volt. Sokáig Németországban élt, ott volt egy egyetemen lelkész; egyszer-kétszer járt kint, aztán meghívták, és ott maradt. Nagyon szeretett a fiatalokkal foglalkozni, a szellemi fölényével meg tekintélyével jókat vitatkozott velük. Tavaly halt meg hosszú betegség után. Magyar felesége volt – ő most hazajött, itthon lakik –, és három gyerekük született. Az Egyesült Államokban élnek mindhárman, és mind a háromnak más-más nemzetiségű házastársa van. Édesapám nagy bánata az volt, hogy az unokái már nem fognak tudni magyarul; az unokái – Gyula gyermekei – még tudnak, szépen beszélnek, de a dédunokái már nem.

Gyermekkor Kecskeméten

Az otthon

Nem sokfelé laktunk mi. A háború miatt kellett tulajdonképpen költözni, meg aztán, mikor szüleim magukra maradtak és nagyon idősek voltak, akkor egy egész kicsi lakásba költöztek. Úgyhogy három helyen laktunk mindössze Kecskeméten, de egyik sem áll már, mind a három házat lebontották. Ahol fölnöttem, az egy sima, egyszerű polgári ház volt a város közepén, a Cifra Palota mellett. Kétszobás téglaház volt pincével, nagy udvarral. Az udvarnak mindig nagynak kellett lenni, mert a lovaskocsival is meg kellett tudni ott fordulni. Tartottunk baromfit, disznót, lovat; a városi házakban is tartottak állatokat abban az időben, akkor még szabad volt disznót hizlalni is bent, de baromfi a legtöbb helyen volt. A végén már csak egy lova volt édesapának, de hát az kellett. Akkor még a régi bolgárkertészetekben – és a nagyszüleim is ilyen zöldséges kertből éltek – voltak lóval húzható kutak. Több

hektós dézsával húzta fel a vizet a ló, és azzal öntözték a zöldséget. Mi a gyümölcsfákat öntöztük így, és emiatt sokáig bolondnak nézték édesapámat – aztán később irigyelték –, mondták, hogy nem muskátli az, nem kell öntözni. Ő is tudta, hogy nem muskátli, hanem téli alma, de azt is tudta, hogy azon a homokon másként nem lehet; híg, kvarcos homok a kecskeméti talaj. Olyan forró volt nyáron, hogy mezítláb alig lehetett menni rajta; egyik szőlőtőke árnyékából a másikba ugrottunk, mert nem bírta a talpunk mezítláb.

Két szobánk volt, egyik a szülőké, a másik a gyerekeké. A berendezés egészen egyszerű volt: ágyak, két nagyszekrény – egyik polcos, másik akasztós –, és a konyhában is egyszerű konyhaszekrény, asztal, székek. Akkor még fából való székek voltak mindenütt. Az egyik szobában volt egy kisebb asztal, amin írni már nem nagyon lehetett – azt nem szerettem –, és négy kárpitozott szék. Fotelos világ nemigen volt akkor még, de azok nagyon szép, vörös huzattal voltak bevonva. És volt zongoránk, mégpedig egy elég jó zongora, bécsi mechanikás, azon nagyon szerettem játszani. Kályhánk volt, fával, szénnel fűtöttünk.

A vizet először a kútból hoztuk, aztán – amikor elkerültem otthonról érettségi után –, akkor már bevezették, és a lakásban is volt vizünk. Először az utcai kútból hoztuk kannával, aztán az udvaron fúratott kutat édesapám – nagyon jó vizet találtak hetven méter mélyen –, és akkor az udvari kútról hordtuk be kannával, később bejött már csövön a víz, de úgy hogy a kútból bűvárszivattyú nyomta föl, és végül lett városi vízvezeték.

A város

Kecskemét már akkor is nagyon kulturált mezőváros volt. És amikor már nyiladozott a szemem-fülem gimnazista koromban, akkor is előadóestek, hangversenyek, színelőadások voltak – ugye, saját színháza is van Kecskemétnek és az akkor is színvonalas volt. Még az úgynevezett egyszerű parasztlakosságot is az jellemezte, hogy télen, amikor a munka megengedte, olvastak és zenét hallgattak és értelmes dolgokról beszélgettek. És nem ittak. Elég sok szőlő van Kecskeméten, de én nem emlékszem arra, hogy a szüleim ismeretségi körében vagy akár az utcán részeg embert láttam volna. Nagyon józan, dolgozó parasztlakossága volt Kecskemétnek.

Művelte magát a lakosság. Még a legsötétebb Rákosi-időben is, amikor nem volt szabad olyan verset előadni, ami nem a termeléssel kapcsolatos, akkor is olyan előadókat hívtak le, mint Mensáros László. Máig emlékszem arra, hogy többek között Pilinszky verseket mondott, aki akkor a tiltott listán volt – nem mondta be a szerző nevét, de aki ismerte őt, az ráismert. Utána aztán be is tiltották a szavalóesteket, nem lett több ilyen.

Felekezetiileg abszolút katolikus többségű volt a város. Akkor nyolcvanezer lakosa volt, abból tizenötezer református. De érdekes, hogy a város vezető értelmisége, az majdnem mindig a reformátusság köréből adódott. Nagyon sokan valamelyik híres kollégiumban tanultak: Patakon, Debrecenben vagy Pesten.

A hétköznapok munkával teltek, kemény munkával, a szombat is még munkanap volt, de a vasárnapot a nem hívő emberek is arra szánták, hogy pihentek, olvastak és ápolták a kapcsolatokat. Vasárnap délután szinte útra kelt a város; mindenki ment valahova, ha máshova nem, kórházba a betegét meglátogatni, vagy a szomszédot meglátogatni. Nagyon szolid, egyszerű társadalmi életet éltek – mert hát szegény volt a nép –, tehát nem volt ital az asztalon, esetleg aki bortermelő volt, az a saját borából tett az asztalra valamit. Nagy süteményezés se volt, mert nem volt pénz a cukorra, de egy kis pogácsát sütöttek vagy valami nagyon egyszerű süteményt, és beszélgettek. Megelevenednek a képek előttem, ahogy vasárnap délután szolidan, de mégis ünneplőbe fölöltözött emberek jönnek-mennek az utcán, kedvesen köszönnek egymásnak – még a városban is. Mert az, hogy falun mindenki mindenkit ismer és köszönt, az természetes, de egy több tízezres városban ez már kevésbé magától értetődő. De nálunk, Kecskeméten így volt, és néha még az ismeretlenre is rámosolygott a szembejövő, ha nem is köszönt, mert nem tudta, hogyan kell köszönteni. A parasztemberek „Adjon Isten!”-nel köszöntek. Adjon Isten jó reggelt! Adjon Isten jó napot! Adjon Isten jó éjszakát! – ezt mindig hozzátették. A városi népek már „Jó napot kívánok!”-kal, de volt ugye a „Kezit csókolom!” is, ott már volt valami különbségtétel. Egy parasztasszonynak soha nem mondták, hogy „Kezit csókolom!”, csak hogy „Jó napot!”, de egy városi asszonynak ez nem volt jó. Ez ellen belülről mindig tiltakoztam – miért nem lehet egyformán megbecsülnünk egymást?

A megkülönböztetések ellen mindig volt bennem tiltakozás, úgyhogy annak külön örültem, hogy amikor évtizedekkel később – de még mindig fiatal, 32 éves lelkesként – idekerültem a pasaréti gyülekezetbe, itt nem találkoztam megkülönböztetéssel. A 30 tagú presbitériumban ott volt Palló Imre bácsi, aki akkor az Operaház igazgatója volt, és ott volt Törzsök Pista bácsi, aki villamoskalauz volt, meg a testvére, a másik Törzsök, aki villamos pályamunkás volt. És olyan magától értetődően tegeztek egymást, együtt beszéltek meg a gyülekezet dolgait, meg beosztották, hogy ki ér rá ma, ki fogja a perselypénzt megszámolni, hogy azt mondtam, na, jó helyre jöttem. Ha Palló Imre bácsi azt mondja ennek a villamoskalauznak, hogy szervusz Pistám, az meg azt mondja, hogy szervusz Imre, akkor ez jó hely.

De a rangkórság Kecskeméten is távol állt a város szellemétől. Nem tudnám megmondani, hol állt édesapám a társadalmi ranglétrán, de egy nagyon tekintélyes főorvos a legtermészetesebb módon tegeződött vele. Ott laktak a mi utcánk folytatásában, és mikor ment haza a munkából biciklivel, nagyon sokszor bejött hozzánk, hogy na, Kálmán, hogy vagy. És egy kicsit beszélgettek, többnyire politizáltak, meg a legfrissebb tudományos eredményekről beszéltek, és ilyenkor nyúlt a fülem. De nem volt tilos ott maradni, ott is maradtunk, és minket, gyerekeket is emberszámba vett ez az igen tekintélyes főorvos. Szóval egészséges szelleme volt annak a városnak, és ezek életre szóló pozitív tapasztalatok a számomra. Ennek később nagyon éles kontrasztja volt a munkás, paraszt, értelmiségi, egyéb („x”) besorolás, ahol onnantól, hogy értelmiségi már szürkült a dolog, vagyis azok már sötét alakok ott följebb – csak azért, mert apja vagy a nagyapja ez volt, vagy az volt. Ezt nagyon igazságtalannak tartottam.

„Orando et laborando”

Hálás vagyok, hogy nem az aszfaltos fővárosban vagy más nagyvárosban nőhettem föl. Sokkal gazdagabb élményanyagot gyűjthettem vidéken, más jellegűt, amire aztán később mindig szükségem volt. Visszatekintve látom igazán, hogy Isten milyen bölcsen gondoskodott mindenről: amire a lelkeszi szolgálatban később szükségem lett, azt gyerekkoromban belém csöpögtették, elkezdtem gyakorolni, és természetessé vált a számomra. A gyakorlati dolgok, akár háztartási munka is ilyen

volt. Nálunk a fiúknak is mindent tudni kellett, és magától értetődött, hogy azt hallottuk, kisfiam, így kell mosogatni, így mosod ki az ingedet... Világos volt, hogy mindenki tudja, hogy kell takarítani, mégpedig alaposan, nem elnagyoltan, nem a levegőbe szórva a port és így tovább. Nem laktanyafegyelem volt, hanem magától értetődött, hogy mindnyájan részt veszünk a közös gondokban.

A családi közteherviselés természetes volt; erről soha nem beszéltek, de valóban a vérünné vált. És ami a szülőket meg a szülői házat jellemezte, az tényleg az, amit aztán később a debreceni kollégium homlokzatán láttam nagybetűkkel fölírva: „Orando et laborando” [*„Imádkozva és munkálkodva” – a szerk.*]. Tényleg ez jellemezte, és nemcsak a szüleimet, hanem az egész kisparaszti, középparaszti réteget és az úgynevezett középosztálynak azt a részét, amelyik szokott is imádkozni. A munka, mégpedig a becsületes és értelmes, minőségi munka nagyon jellemző volt. Édesapám gyakran találkozott iparosokkal, sokszor én is ott voltam mellette, vitt magával. És máig bennem van, hogy amiben megegyeztek, arra mérget lehetett venni, hogy úgy lesz. Nem készült szerződés, nem írtak alá semmit, de az adott szónak súlya volt. Hiszen megígérte.

A nyári szünetben öcsémrel együtt minden időt otthon töltöttünk, ami azt jelentette, hogy munkával töltöttük, tehát kicsi kortól kezdve minden napot végigdolgoztunk. Családi összefogással lehetett csak megélni, és ez is természetes volt. Nem az, hogy muszáj dolgozni, és olyan örültség eszébe se jutott a családba senkinek, hogy fizessenek a gyerekek azért, mert segít az apjának – én csak később hallottam, hogy ilyen is van. Nekem magától értetődött, hogy meg kell dolgozni azért, amit eszünk, és a munka öröme is a véremmé vált. Ott voltunk velük mindenben, és beletanultunk a szakmába is, és ha bármilyen fizikai munkát rám bíztak, nagyon élveztem, ha sikerült szépen megcsinálni. Nem sok elismerést kaptunk mi otthon, de ha édesapám elismerően biccentett, vagy netalán egy dicsérő mondat kijött a száján, akkor ez nagyon sokat jelentett, és nagy kedvet csinált.

A szüleim hívő emberek voltak, természetes volt számunkra, hogy a vasárnap az Úr napja. Emlékszem, hogy a naptárra a konyhában nem az volt odaírva, hogy vasárnap, hanem, hogy Úr napja. Még meg is volt számozva: huszonhetedik Úr napja, huszonnyolcadik Úr napja... Délelőtt is, délután is volt istentisztelet, ez megint

természetes volt. Nem volt kötelező templomba járni, de ez éppúgy hozzátartozott a vasárnaphoz, mint ahogy a mindennapokhoz hozzátartozik a fogmosás, a mosakodás meg az étkezés, úgyhogy délelőtt is, délután is vonult a család templomba. Én ott elég sokszor unatkoztam, de volt gyerek istentisztelet, és azon már nem unatkoztunk. Úgy nevezték, hogy vasárnapi iskola, mi oda jártunk, és ott sok mindent hallottam a Bibliából.

Láttam a szüleimet imádkozni, láttam a hitüket kritikus helyzetekben – például, mikor nem volt biztos, hogy szedünk almát az ősszel, mert elfagyott az éjjel –, láttam, hogy viszonyultak az élet nehézségeihez, hogy szerették egymást, és hogy szerették a rászorulókat, és ez is a véremmé vált otthonról. Ha valakinek a bajáról hallottak, és senki más nem segített, akkor némi gondolkozás után szép csendben, észrevétlenül nagyon sokszor adott édesanyánk egy-egy kis lábasban ételt meg néhány süteményt egy kosárban, hogy vidd el ennek a néninek, annak néninek... mert beteg volt, gyerekei nem voltak, vagy világgá mentek. És természetes lett a számunkra megosztani a falatot, vagy nehéz helyzetben akár elvonni a falatot a saját szánktól, ha a másinak szüksége van rá – és ez nem nagy szívesség, és nem kegyet gyakorolunk, hanem természetes. Miért természetes? Mert most neki van rá szüksége, mi meg tudunk segíteni. Aztán lesz olyan, amikor fordítva lesz. És volt is ilyen, máig emlékszem arra, mit jelentett nekünk, amikor csendben megjelent valaki és letett egy lábas ételt, vagy adott párszáz forintot.

Világháború

Emlékszem arra a napra, amikor a németek bevonultak. A házunk előtt vezetett Szegedre a főút, és azon addig általam nem látott járművek – most már tudom, hogy páncélozott járművek meg tankok – mentek napokon keresztül, még éjszaka is dübörögtek, és éreztem, hogy valami nagy baj van, bár senki sem beszélt róla. Aztán nem sokkal később Kecskemétet kiürítették, főleg a repülőtér miatt, úgyhogy mindenkinek el kellett költözni a városból. Ez negyvennégyben volt. Arra emlékszem, hogy mi nagyon nagy biztonságban éreztük magunkat a szüleink közelében. Soha nem kényeztettek bennünket. Fiúk voltunk, édesanyám keményen nevelt minket, de azt tudtuk – és azt felnőtt fejjel is tudtam mindig –, hogy őrjük számíthatunk, és olyan nyugodt szeretetlégkör volt otthon, ami ellensúlyozta ezt a föltámadó félelmet.

Arra emlékszem, hogy nagy baj jön, de biztonságban vagyunk, mert otthon számíthatunk mindenkire.

Mi a keresztapámhoz jöttünk föl Pestre, aki a Várban lakott, és náluk vészeltük át az ostromot, tehát 44-45 telét a pincében töltöttük. Az egész négy- vagy ötemeletes ház ott élt a pincében, erről nagyon eleven emlékeim vannak, persze jórészt mozaikok. Menekülés, ostrom, menekülés, ezek a fogalmak ivódtak be a gyerek-emlékkincsembe.

A pincében egy-egy sarok volt biztosítva egy családnak, és ott a nagy nyomorúságban viszonylag békességben volt a nép, kölcsönösen segítették egymást az emberek. Férfiak alig voltak – mindenkit besoroztak –, de egy-két idősebb bácsi volt, erre nagyon élesen emlékszem, és arra is, hogy semmink sem volt, de ha egy vödör vizet sikerült valakinek valahonnan hozni, akkor azon elosztottak; egy-egy pohárral kapott belőle mindenki, mi is csak néhány kortyot ihattunk, de volt azért néhány korty minden napra. Valami kis sparthert-félét összeügyeskedtek, és lehetett főzni; minden nap babot ettünk – hol leves volt, hol főzelék –, de alig vártuk, hogy elkészüljön. Minket nem engedtek ki, de a bátrabbak kimerészkedtek, mert muszáj volt vizet hozni. Meg valami ételmet is próbáltak szerezni, és ha lóhúshoz lehetett jutni, az óriási dolog volt. Abból egy-egy öklömnyi darabot osztogattak családonként, s akkor mindenki örült, hogy ma nem csak babot eszünk, hanem picire összevágták a lóhúst és az is volt benne.

Több gyerek is volt a pincében, de nem nagyon játszottunk. Próbáltunk együtt lenni, de olyan nyomás volt mindenkin, olyan némaság volt, hogy nem ment a játék. Halkan beszélgettek egymással az asszonyok, de közben mindig a bejáratot kémlelték, hogy most milyen katona jön be. Félelem és nélkülözés, az jellemezte ezt az életet. De ennek ellenére – erre szintén emlékszem – édesanyám mindig nyugodt és derűs volt. Naponta többször is odahívott némelyeket, vagy összejöttek néhányan és imádkoztak, és ő mindig olyan nyugodt és derűs maradt. Édesapámat először elvitték katonának, de aztán a vége felé hazaküldték, és akkor ő is ott volt velünk. Ez azért volt nagyon jó, mert amikor már haza lehetett jönni, akkor azért nehezebben boldogultunk volna őnélküle.

Arra élesen emlékszem, hogy volt ott egy idős orvos is, és az állandóan operált; hozták oda a sebesülteket, többnyire szilánkokat kellett kisednie – még villany sem volt, úgy operált. Volt egy bicikli, annak a dinamóját átszerelték az első kerékről a hátsóra, és fölváltva tekerték az emberek a pedált. A biciklilámpa volt a fényforrás, de ez nagyon halvány volt, s akkor összeszedték az összes létező tükröt – szerencsére az asszonyoknál volt néhány –, és a tükröket úgy állították be, hogy azok a sebre vessék a fényt. Így viszonylag jól látott az orvos, ahogy a maga néhány műszerével ott végezte a műtéteket. Elég sok jajgatást kellett ott hallgatni – gondolom, fájdalomcsillapító sem volt, vagy ő is takarékoskodott vele. De erre emlékszem, hogy tekerik a biciklit egész nap, néha nekünk, gyerekeknek is megengedték, és ugyanakkor arra is nagyon figyeltek, hogy az állandó üzemtől a bicikli külső gumija el ne kopjon annyira, hogy aztán a belső már kidurran, és akkor nem tudunk mit csinálni. A pincében nagyon vigyáztak a gyertyákra meg a petróleumlámpákra is, hogy lehetőleg csak egy vagy kettő égjen a pince két ellentétes sarkában, mert nem tudjuk, meddig leszünk ott. Érdekes módon ez belém is ivódott, hogy nagyon takarékosnak kell lenni, és vigyázni kell, mert nem tudjuk, hogy meddig lesz elég. Talán ezért lett mániám a villanyoltogatás is, hogy csak akkor égjen, amikor látni kell, de fölöslegesen ne égjen.

Fölváltva jöttek német katona bácsik és orosz katona bácsik, és mind a kettőtől nagyon féltek. Az orosz katona bácsik szerették lecsatolni a karórákat, és arra is emlékszem, hogy sorban mindenkinek mutatni kellett a bal kezét, hogy van-e rajta „csasz”. Azokat elvitték, és nem értettem, hogy miért kell nekik olyan sok óra, hiszen mindenkinek elég szokott lenni egy.

Arra is nagyon élesen emlékszem, ahogy hazajöttünk. Édesapámnak voltak lovai meg kocsija, úgyhogy két lóval és a lovaskocsival indultunk haza, amikor az oroszok elfoglalták a Várat. Nekiindultunk, de közben megsérült a lovaskocsi, alig lehetett használni, elpusztult az egyik ló, és a másikat is valami gránát vagy találat érte, mert egy nagy-nagy seb volt a hátán, de az a ló aztán mégis hazavonszolt bennünket valahogy. Át kellett menni Pestre, hogy Kecskemétre hazamenjünk, de nem voltak hidak, csak egy pontonhíd valahol Budafok körül. Az keskeny volt, ingott-bingott alattunk, és a közepén valami baj történt. Arra emlékszem, hogy az előttünk haladó kocsi lovai valahogy nem bírták, vagy valami baj volt, és visszafelé kezdett jönni a

lovaskocsi, egyenesen felénk. Nagyon sűrűn mentek a kocsik egymás után, az előttünk levő már tolt a mi kocsink rúdját, és hogyha hátrafelé tolnak egy lovaskocsit, azt nem lehet kormányozni, így mentünk a híd széle felé, és ott egyszer csak megállt a kocsi. Édesapám azt mondja, hogy ő előreugrott és az előttünk levő lovakkal csinált valamit, hogy azok előre menjenek és ne hátra, aztán jött gyorsan vissza a mienkhez, hogy mi meg ne csússzunk bele a vízbe. Később többször elmondta, hogy azt a mai napig se tudja másként értékelni, csak Isten csodájaként, hogy nem borultunk bele a Dunába, és nem pusztultunk el ott mindnyájan, hanem át tudtunk jönni a pesti partra.

Amikor hazaértünk Kecskemétre, minden üres volt, a házunk feketére kiégve. Valahova bekéredzkedtünk, egy ismerős család egy kamraszerű helyiséget átadott, hogy abban lakjunk négyen. Édesapám hallotta, hogy Hódmezővásárhelyen lehet kapni cserépedényeket, és a beteg lóval meg a kocsival elkezdett lejárni Vásárhelyre, hordta föl az edényeket, és azt kezdték árulni először. Aztán lassan beindult az élet, egyre több dolgot tudtak árulni – mivel kereskedők voltak, ott próbálták folytatni, ahol abba hagyták. Később a szüleimnek sikerült egy lakást bérelniük, aztán már szépen haladtak egyről a kettőre, és én hamarosan, '45 őszén iskolába kerültem.

Iskolás évek

Első elemítől kezdve kitűnő pedagógusok tanítottak bennünket. Szentkirályi Márta¹ volt az énektanárunk általános iskolában, aki később a kecskeméti Kodály Intézetet megalapította. Az éneklésnek, a szép zenének és a pedagógiának a megszállottja

¹ **Nemesszeghy Lajosné Szentkirályi Márta** (1923-1953): zenepedagógus, iskolaigazgató. 1942-ben kapta meg népiskolai tanítói oklevelét, majd 1947-ben ének szaktanítóként végzett a budapesti Zeneművészeti Főiskolán. Ugyanebben az évben gyakorlóiskolai tanítói képesítést is szerzett. 1942-től 1947-ig a kecskeméti Református Tanítóképző tanulóotthoni nevelője, majd gyakorlóiskolai tanítója, 1947-től 1952-ig gyakorlóiskolai ének szaktanító volt. 1947-ben zeneóvodát szervezett. 1947-től dolgozott az ének-zenei általános iskola (Kodály-iskola) tervének megvalósításán, melynek megalapításától (1950) haláláig igazgatója volt. Munkáját Kodály Zoltán mindvégig figyelemmel kísérte és támogatta. Vezetői munkája mellett az ének-zene-néprajz-néptánc tárgyak tematikájának kidolgozásával foglalkozott, tankönyveket írt, előadásokat, bemutató órákat tartott hazai és külföldi konferenciákon. 1970-ben a Munka Érdemrend arany fokozatával, 1972-ben a Magyar Népköltársaság Érdemes Művésze kitüntetéssel, a Kodály Zoltán Emlékéremmel, 1973-ban Duday Dezső-díjjal ismerték el munkásságát. A Kodály Zoltán Zenepedagógiai Intézet – amely többek között Nemesszeghy Lajosné Szentkirályi Márta zenepedagógiai hagyatékát őrzi és gondozza – 1975-ben kezdte meg működését. (Forrás: www.emlekezet.hu/database/nemesszeghymarta.doc)

volt. Énekeltünk, állandóan énekeltünk. Az egyik nagy fogyatékoságának a mai közéletnek, társadalomnak, iskolai oktatásnak ezt látom, hogy megszűnt az éneklés; nem énekelnek az emberek, még csak nem is dalolnak, még a kocsmában sem énekelnek már. Mi tele voltunk népdallal, és később aztán, amikor hitetlenből hívővé lettem, tele voltam Istent magasztaló énekekkel.

Nekem külön öröm volt később, hogy a kislányom óvodás kora óta egyfolytában énekelt – még fogmosás közben is énekelt. Tele volt, tele van muzsikával. Ez nagyon meggazdagítja az ember életét. Nem lesz mindenki pódiumművész, és nem is az a cél, de az, hogy kicsi korunktól kezdve minket tanítottak zongorára a szüleink az egész életemet meggazdagította. Aztán később elkezdtem orgonálni is. Most már évtizedek óta alig ültem hangszer mellé, de egész másként értem és szeretem a zenét. Tegnap például külön lelki gyönyörűség volt, hogy egy nagyon nehéz beszélgetés után az autóban bekapcsoltam a Bartók Rádiót, és Bach kórusok mentek. Szinte úgy éreztem magam, mint amikor hervadt, alélt virágot a vázába tesznek, és kiegyenesednek a szálak. Lelkileg fölfrissül és magához tér ilyenkor az ember.

Kicsi koromtól nagyon szerettem olvasni, és rengeteg verset megtanultam könyv nélkül, erre is a tanárok ihlettek. Tulajdonképpen nem rajongtam én a fizikai munkáért – de azt is szívesen végeztem, mert nyáron két hónapon keresztül azt kellett végezni –, verset viszont bárhol szívesen olvastam. Egészen őrült módon volt megszervezve például az áruátadás a kommunizmusban, de ez nekem remek alkalom volt az olvasásra. Este oda kellett állni a megrakott lovaskocsival, és ötven-száz lovaskocsi állt az egyetlen átvevőhely előtt egész éjszaka. Aztán reggel araszolva bementünk, és eltelt vele majdnem a másnap, tehát nem dolgozott, nem dolgozhatott egy csomó ember, mert ott ült a kocsiján, hogy vegyék át a gyümölcsét. Kecskemét a sárgabarack városa volt. Azóta már tönkrementek a barackosok, de akkor még tényleg csodálatos, fantasztikus, őshonos fajták voltak: olyan kajszli, aminek száz méterről, lehetett érezni az illatát, és olyan zamata volt, hogy az utánózhatatlan. És a gyümölcsrel megrakott kocsikkal ott álltunk estétől reggelig, hogy valamikor másnap délben vagy délután megszabaduljunk az árutól.

Én ilyenkor általában verseket tanultam. Máig emlékszem, hogy nagy nehezen hozzájutottam egy Áprily kötethez – Áprily és Remenyik akkor tiltott volt –, és tanultam sorban a verseket, aminek később nagy hasznát vettem. Persze kit érdekelt, hogy mit olvas a lovaskocsin egy parasztgyerek? Nem volt az titkos, csak az iskolában nem volt tananyag, meg nem illett emlegetni ezeket a neveket, ahogy a nyugatos írók, költők nevét sem. Nagyon szerettem olvasni. Aztán később, amikor belejöttem, és amikor már a gyakorlás is élvezet volt, akkor nagyon szerettem zongorázni is, mert akkor már a muzsikát élveztem benne, nemcsak azt, hogy technikailag valahogy megoldjam.

Én '53-ban mentem gimnáziumba, és előszörre természetesen nem vettek föl, mert osztályidegen gyermeke, az nem tanulhat tovább. Ott volt mindenkinek a neve mellett a kezdőbetű: munkás, paraszt, értelmiségi, egyéb – az ikszesek voltak a volt arisztokraták leszármazottai. Ez volt a rangsorolás is: elsősorban a munkásszármazásúak, azután a parasztok, az értelmiségi már gyanús volt, az „egyéb” pedig – én abba a kategóriába tartoztam – nyíltan megkülönböztetett, diszkriminált társaság volt, úgyhogy középiskolába sem mehettünk. Akkor még nem voltak technikumok, csak a gimnázium és oda először nem vettek föl. Isten csodája volt, hogy néhány héttel később, talán szeptember közepén mégis fölvettek. A családnak valami jóakarója segített – később édesanyám próbálta kikutatni, hogy kinek köszönjük meg, de nem tudta meg. Megköszöntük Istennek.

Úgyhogy mégiscsak fölvettek a később híressé vált Katona József Gimnáziumba, amelyik nagyon jó iskola volt; örököltük a régi kecskeméti református gimnázium tanári karát, ami csak később hígult föl. Csupa férfi tanárunk volt, akik egytől-egyig nagyon szigorúak voltak, de nagyon szerettek bennünket. Nemcsak oktattak, hanem neveltek is – ma látom csak, mi a különbség –, mégpedig a puszta személyiségükkel neveltek. Ahogy álltak, ahogy beszéltek egymással vagy egymásról, az nekünk minta lett: a mértékletesség, fegyelmezettség, és ugyanakkor a jó kedély. Volt tanárunk, akit négy éven át ugyanabban a nadrágban láttunk, és már olyan fényes volt, mint a tükör, de nem volt elégedetlen soha, hanem segítőkész volt. Ezek pótolhatatlan gesztusok, amiknek pedagógiai jelentőségük van. És mindegyik művelt volt – mai fejjel már csodálom, hogy a matematika- fizikaszakos majdnem úgy tudott idézni klasszikus magyar versekből vagy prózából, mint a magyar szakos. És semmiféle

versengés nem volt közöttük; sem a tanárok között, sem az osztályban nem ismertük a féltékenységet. Nem vetélytárs volt a másik, nem ellenfél és főleg nem ellenség, hanem bajtárs. A gimnáziumi osztályunkban mi egymásnak drukkoltunk, és ha bárkinek sikere volt, annak mindnyájan örültünk. Tudtuk, hogy ő a matekos, emez nyelvész, amaz másban jó. Én mindig a humán tárgyakat szerettem, úgyhogy magyarban, latinban voltam jó, de helyesírási problémákkal is hozzám fordultak, meg sok egyébbel is.

Az ötvenes évek Kecskeméten

'45 után sok szovjet katona maradt Kecskeméten, ott nagyon erős parancsnokság volt². Teljesen szeparálva éltek, de azért lépten-nyomon lehetett az utcán asszonyoktól orosz szót hallani. Szovjet tiszteteket szintén gyakran lehetett az utcán látni, egyenruhában jöttek-mentek, vásároltak. A magyarok mindenképpen idegenként tekintettek rájuk, és a háborúban tapasztaltak is nagyon sok ellenszenvet hoztak elő az emberekből, mert nagyon sok csúnya dolgot csináltak az oroszok akkor, sok rablás, megerőszakolás, a hatalmukkal való visszaélés volt, amit aztán '46-ban már leállítottak. Voltak azért köztük nagyon rendesek és kedvesek is. Emlékszem arra, hogy volt egy szovjet kiskatona '45-ben, aki látta, hogy két öreg lapátolja a romokat, és kivette az öreg néni kezéből a lapátot, és ő csinálta tovább. Volt köztük sok vallásos is, az ortodox vallás beleivódott a már kommunizmusban fölnevelt és ateistának nevelt fiatalokba is. Néhányszor előfordult, hogy lelkésszel találkozott egy egyenruhás orosz katona, és amikor kiderült, hogy az „pópa”, akkor levette a sapkáját, és kifejezte a tiszteletét, ami nem kis dolog volt, neki ez kockázatot is jelentett.

² A második világháború végétől több mint fél évszázadig folyamatosan állomásoztak szovjet csapatok Magyarországon. Elhelyezésükre új kaszárnyákat kellett építeni. Kecskeméten a homokbányai városrészben épült föl a szovjet laktanya. Szigorúan titkos pénzügyi műveletekkel az Állami Fejlesztési Bank utalta át a munkákra kijelölt vállalatoknak, köztük a Kecskeméti Magasépítő Nemzeti Vállalatnak, majd ennek átszervezése után, 1951-től a 64. sz. Állami Építőipari Trösztnek a legénységi, parancsnoki épületek, garázsok, tiszt lakások építési költségeit. Épült a többi közt egy 2500 négyzetméteres étterem és 4500 négyzetméteres parancsnoki épület, 500-600 néző befogadására alkalmas színházterem, sok lakás, valamint CLASP rendszerű, 24 tantermes, 6500 négyzetméter alapterületű, tornateremmel is rendelkező iskola, és kollégium. (Forrás: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Kecskemet/pages/ebredezo_varosreszek/006_homokbanya.htm)

Azért azok nehéz évek voltak. Először jöttek az államosítások, elvették a szüleim üzletét is – édesapám egyetlen golyóstollat hozhatott el, minden más ottmaradt. Ő soha nem félt a munkától, neki nem lett volna rangon aluli akármit csinálni, de – mivel korábban önálló kereskedő volt – eleinte még kereskedősegédnek sem helyezkedhetett el. Ottmaradt a nagyszülői örökségben ez a másfélholdas zöldségeskert, édesapám akkor ültette be téli almával. Úgy látta, hogy nincs más perspektíva.

Nagyon eleven emlékeim vannak a kuláküldözés meg a kitelepítés időszakából is. Mind a kettőt átéltük. Az előbbit azért, mert a szőlőket beszorozták, tehát egy hold szőlő négy hold szántónak számított, és akinek négy hold szőlője volt, az már kulák lett. Pedig volt munka egész éven át reggeltől estig azzal a négy holddal, és abból egy család csak szerényen élhetett meg. Ez az ötvenes évek eleje, '52-'53. Azok voltak a legnehezebb évek. Emlékszem, az egyetlen kecskeméti nagyáruház kirakatai tele voltak zsírosbödönökkel és szalonnákkal, s oda volt írva név szerint, hogy „Kovács Pál kulák kamrájában találtuk. Elvonva a dolgozó néptől. Most szenvedni hatéves börtönbüntetését. Halál a kulákokra!” És így tovább.

Minket is kiraktak a lakásunkból. Azt megengedték, hogy mindenünket vihettük, de a Kecskeméten levő városi lakást el kellett hagyni, át kellett adni egy katonatisztnek. Akkor mi kimehettünk a nagyszülői örökségbe, ami Kecskeméttől körülbelül három kilométerre volt. Azt akkor már édesapám beültetett téli almával, de még kicsik voltak a fák, nem teremtek. Ott volt egy kis házikó, amolyan tanyaféle, és ott laktunk akkor egy ideig.

Miránk személy szerint nem haragudtak – még azok sem, akik ott hirtelen a rendszer emberei lettek, de hát nekik produkálni kellett. Ez nagyon nehéz helyzet volt, mert édesapámnak és édesanyámnak diakóniai lelkülete volt, és ők nagyon sokakon segítettek, akik közül most többen párttitkár, tanácselnök, osztályvezető, iskolaigazgató lettek, akik tulajdonképpen hálásak voltak önekik valami régi segítségért, de kénytelenek voltak őket nyomorgatni hivatalból. Sokszor mondta nekem édesapám, hogy amikor kettesben maradtak, bocsánatot kértek tőle: „Értse meg Cseri bácsi, hogy muszáj ezt most csinálnom, de majd odahatok, hogy rövid ideig tartson”. Nehéz volt ez sokszor, mert hirtelen megváltozott az emberek

egymáshoz való viszonya, de ha nem változott meg a lelkülete vagy a régi kapcsolata, akkor abból sokféle belső, lelki konfliktus származott.

Azután – szinte érthetetlen módon – minket egy jó év után visszaengedtek, majdhogynem visszahívtak. Megkérdezték édesanyámat, hogy nem akarunk-e visszajönni. „Dehogynem, hova?” – „Hát sajnos csak a kamrába lehetne”. – „Nem baj, jó az”. A régi ház végében volt hajdan egy raktárnak használt kamraszerű helyiség, oda mehettünk vissza. Nem is tudom, édesanyám hogyan oldotta meg, hogy elférjünk, de ő nagyon ügyes asszony volt, szépen kipofozta azt a kis kamrát, és meghúztuk ott magunkat. Nagyon szerény körülmények között éltünk: nem volt se fürdőszoba, se benti vécé, de ott lakhattunk mégis. Volt egy kis kályha, nem fáztunk. Nekünk az öcsémmel az iskolába járás miatt is nagy könnyebbség volt, hogy megint otthon lehettünk. És közel volt a gyülekezet; mi akkor már jártunk ifjúsági bibliaórára meg ahova lehetett.

Elöl lakott a tiszt – a mi lakásunkban –, mi pedig hátul. Nagyon jóban voltunk, édesanyám néha vitt neki egy kis süteményt. Olyan jóra való parasztfiú volt ez a tiszt, de nem az intelligens parasztok közül; mert a parasztok között is van, aki nem tanulhatott, de intelligens és jó modora van – hát ő nem ilyen volt. Ő hazajött a tiszt egyenruhájában, aztán levetkőzött kispadára, leült a küszöbre, valamit evett, és ha az éppen gyümölcs volt, akkor köpködte jobbra-balra a magot nagy élvezettel. Ezen mi gyerekek nagyon csodálkoztunk, és mondta édesanyám, hogy ne nézzétek, nem kell csodálkozni. Na, de hát mit csinál a bácsi, hát kiköpi a magot! – mi olyat addig nem láttunk, úgy látszik. És aztán ő csitított minket, hogy „gyertek onnan, nem kell nézni, ő ilyen bácsi”.

Én soha nem hallottam a szüleimtől otthon, hogy valakiről is rosszat mondtak volna, vagy a kárát kívánták volna azért, mert ő most hirtelen nagy úr lett, inkább mentegették még előttünk is. Nagyon fontos tanítása volt számomra az ötvenes évek kuláküldözésének és egyéb megkülönböztetéseknek, hogy az ilyen rossz is milyen jót válthat ki az emberből. Akkor határoztam el, hogy én nem akarok soha személyválogató lenni. Nincs különbség ember és ember között. Ugye, én abban nőttek fel, hogy különbséget tettek, és egyszer még meg is súgták nekem nagy jóindulattal, hogy vigyázzak ám, hogy viselkedem az iskolában, mert figyelnek. Ez

egyrészt nem jelentett semmit nekem, másrészt azonban némi szorongást hívott elő, hogy figyelnek. Mikor figyelnek? Mindig? Minden mozdulatomat, hogy kivel beszélgetek, mit csinálok? Végül is úgy döntöttem, engem ez nem érdekel. Az, hogy figyelnek az ő dolguk, az, hogy én ne izgassam magam emiatt, az meg az én dolgom.

'55-ben már lehetett érezni, hogy egy kicsit tágul az abroncs a diktatúra hordóján. A nehéz évek után már bizonyos kritikát gyakoroltak a rendszerrel szemben. Megjelent néha a helyi lapban is egy-egy olyan cikk, és kezdtünk aggódni a szerzőért, hogy ezt már biztosan bevitték.

'56. október 24-én már mindent tudtunk, hogy mi történt Pesten 23-án. Nagy diákmegmozdulások nem voltak, hiszen csak középiskola volt akkor még Kecskeméten, de azért emelgették a fejüket az érdeklődőbbek meg a bátrabbak. Arra emlékszem, hogy november negyedike után Kecskemétre is bejöttek a szovjet tankok, és a régi református kollégium tetejét – az egy ideig a mi iskolánk is volt, aztán egy másik épületbe vitték a gimnáziumunkat – szétlőtték, mert onnan állítólag forradalmárok lőttek. Tankból tüzeltek, és teljesen szétlőtték annak a gyönyörű épületnek a tetejét. Akkor a lánygimnázium és egy általános iskola működött benne. Szép fiatornyos teteje volt színes kerámia díszítésekkel. Napokig rengett ott a föld, és mozgott a mi házunk is – mert egész közel volt az iskolához –, az félelmetes volt. Egy ideig nem volt tanítás, és amikor újra megindult, akkor mélyen hallgatni kellett, és egy-két tanárunk hiányzott, aztán kiderült, hogy elvitték őket, mert vagy ténylegesen részt vettek valamilyen szervezkedésben, vagy rájuk fogták, hogy részt vettek.

Kecskeméten három nagy szovjet laktanya is volt és egy katonai repülőtér, ezért nagy szovjet kolónia volt a városban. A tisztek családotul ott éltek, úgyhogy a város három mozija közül egy csak szovjeteknek játszott. Négy vagy öt nagyobb élelmiszerüzlet volt, azok közül egyben csak szovjet tisztfeleségek vásárolhattak, és a mi gimnáziumunk egyik szárnyát is lekerítették a szovjet gyerekeknek. Nálunk volt orosz tagozat is a gimnáziumban, és mivel mindent jól tanítottak, a „c” osztályba járók tényleg tudtak beszélni oroszul, és tájékoztatták a kerítésen keresztül a szovjet gyerekeket, hogy mi folyik itt. Sokan tudtak oroszul a városban, és beszélgetni

kezdtek az orosz katonákkal is. Később ezt már nem volt szabad, akkor már bűncselekmény volt, ha valaki egy szovjet katonát megközelített, és nekik is megtiltották, hogy szóba álljanak a mieinkkel. Én nem tudtam annyira oroszul, de sokan mondták, hogy képzeljétek el, ezek azt hiszik, hogy a Szuezi csatornánál vannak, és keresik, hogy hol a tenger. Akkor a szovjet gyerekeket a mi diákjaink tájékoztatták, és ebből nagy botrány lett, úgyhogy több osztálytársamat is elvitték, a drótkerítést pedig téglafalra cserélték ki, szép magas téglafalat húztak a két iskola közé. Egy ideig a szovjet gyerekek nem is járhattak iskolába, úgyhogy csend volt a falon túl.

Megtérés

Nyolcadikosok voltunk, amikor konfirmáltunk. Kaptunk egy rendszeres bibliaismereti oktatást, ami nagy segítség volt az önismeret meg az életismeret terén, de csak tanítás volt, és ami az embernek csak az intellektusát érinti, az nagyon a felszínen van még, innen még le kell szívárogni a szívébe, meg aztán éretté is kell válni. De ezzel kezdődött, és nagyon jó tanítást kaptunk, mert nagyon jó lelkészek voltak Kecskeméten. Akkor nagy gyülekezet volt, több lelkész is foglalkozott velünk, fiatalokkal. Most nemrég halt meg majdnem százéves korában az a Kovács Bálint³ nevű lelkész, aki később be volt börtönözve, és meghurcolták, de nagyon hűséges pásztor volt. Máig emlékszem, hogy akárhova küldött édesapám, akárhova mentem a városban, mindig láttam Bálint bácsit, ahogy biciklivel ment a betegekhez, öregekhez. Amikor a kuláküldözés meg a bélistázás, meg a kitelepítés volt, titokban, sötét este látogatta őket, mert az is bűn volt, ha meglátogatott egy-egy ilyen családot. De ott volt nálunk is, amikor össze kellett pakolni és elhagyni a lakást. Előző este eljött, ott imádkozott a szüleimmel.

³ **Kovács Bálint** (1910-2008): református lelkész. A Theológiai Akadémia elvégzése után két évig Budapesten, a Kálvin téren volt segédlelkész, ezt követően öt évig a Keresztény Ifjúsági Egyesület (KIE) utazó lelkésze. Részt vett a népfőiskolai mozgalomban is. 1942-1957 között Kecskeméten volt lelkész. Visszaemlékezései az egész időszakra vonatkozóan könyvben is megjelentek. Kovács Bálint: *A kecskeméti szolgálat évei 1942–1957*. Emmaus Kiadó, Kecskemét, 2006. (Forrás: Rigó Róbert: A német megszállás, a front átvonulása és az azt követő időszak Kecskeméten. Interjú Kovács Bálinttal; www.forrasfolyoirat.hu/0906/rigo.pdf)

A konfirmáció táján kezdtem foglalkozni a lelkemmel – mert rájöttem, hogy az is van. Kezdett nehezemre esni, hogy olyan rossz természetem van, hogy hatalmaskodom az öcsém fölött. Édesanyám hiába mondta, hogy „most már csak ketten vagytok, szeressétek egymást, te vagy a nagyobb...”, a szokásos szöveg jött, hogy „jó, mama”, és elengedtem a fülem mellett. De a szívem mélyén éreztem, hogy igaza van, és visszaélek a fizikai erőmmel meg egyáltalán azzal, hogy idősebb vagyok, mintha ez előnyt vagy többletet jelentene. Sok más hitványságot is kezdtem fölfedezni magamban, és elhatároztam, hogy majd én átnevelem magamat. De nem sikerült, rá kellett jönnöm, hogy ilyen nincs. Akkor még nem ismertem a Bibliának azt a mondatát, ahol Isten mondja egyszer a népnek: megváltoztathatja-e a párduc a foltjait, vagy a néger a bőrszínét? – ha igen, akkor ti is megváltoztathatjátok magatokat. Ez azt jelenti, hogy nem tudjuk megváltoztatni magunkat. Ki lehet fejleszteni bizonyos önuralmat, nagyon fontos az önfegyelem, de az nem vezet jellemváltozáshoz és főleg a gondolkodás megváltozásához nem. Az ember ösztönei, indulatai megmaradnak; be lehet mázolni őket különböző színűre, vagy van sokféle álarc, amit magára vehet az ember, de egy óvatlan mozdulatnál leesik az álarc, és kiderül, hogy ki vagyok valójában.

Gimnazista koromban volt egy ifjúsági evangelizáció Kecskeméten – aztán később már egyáltalán semmiféle ifjúsági munkát sem engedtek hosszú ideig –, jött egy fiatal vendég lelkész, és minden este prédikált a fiataloknak. Bárki jöhetett, de elsősorban fiatalok voltak. Akkor én már láttam, hogy milyen nagy különbség van a hívőknek és azoknak az élete között, akik ott ülnek minden vasárnap velünk együtt a templomban, de az életük olyan, mint azoké, akik nem ülnek ott. Sőt néha még rosszabb. Képmutatók. De vannak, akik komolyan veszik a Bibliát, akik tényleg úgy élnek, úgy beszélnek, úgy gondolkoznak – voltak ilyen ismerősei a szüleimnek. És egyre élesebb lett a szememben a különbség, éreztem, hogy itt valami minőségi különbség van. Nemcsak templomba kell járni, hanem amit a templomban hall az ember, meg amit otthon is olvas a Bibliából, azt kéne komolyan venni, és az tényleg megváltoztathatja az ember életét.

Láttam olyat is, akit ismertem azelőtt, és azt mondta: én megtértem – ezt a szót egyre gyakrabban hallottam akkor –, és azóta minden más. És kénytelenek voltunk megállapítani az öcsémmel, hogy tényleg minden más lehet, mert egész másként

viselkednek. De mit jelent a megtérés? Ezen az evangelizációs héten lényegében erről volt szó: hogy mit jelent a megtérés, hogyan lehetséges, meg hogy erre rászorulunk – azt én már tudtam, hogy valamire rászorulnék, mert nem boldogulok magammal.

Én rendes gyerek voltam, jó tanuló, és emiatt engem sokat is dicsértek. Egy alkalommal rajtakaptam magam, hogy elmaradt a dicséret, és én magamban föl voltam háborodva. És akkor világos lett. Vannak ilyen megvilágosodott pillanatai az embernek, hogy én most ennek a szomszéd néninek – aki ott maradt egyedül, özvegyen, sok gyerekekkel, az édesanyám segítette, és én voltam a favágó meg mindenféle... –, ennek a néninek én nem azért segítettem, hogy neki könnyebb legyen, hanem hogy engem megdicsérjenek. És ezt valami szörnyű, aljas dolognak tekintettem akkor. És úgy rám terhelődött, hogy ezen változtatni kell, mert én nem akarok ilyen lenni. Én azért szeretnék segíteni, hogy neki könnyebb legyen, de akkor most miért voltam fölháborodva, hogy nem dicsértek meg? – na, ettől kéne szabadulni!

Ez az egyik első tapasztalat volt az önismeret iskolájában, talán azért is emlékszem rá, mert ilyen nagyon éles volt. De attól kezdve kinyílt a szemem. Például arra, mikor elmeséltem valamit, és nem mondtam igazat – hát miért nem mondtam igazat? Miért nem lehetett úgy elmondani, ahogy történt? Pedig én úgy akartam elmondani! Akkor miért nem úgy mondtam el? Na, majd legközelebb! S akkor legközelebb megint belement egy csavar, ahol magamat egy kicsit fölmagasztaltam, valakiről valami rosszat mondtam, vagy egyszerűen másként adtam elő, mint ahogy történt. És hallottam, hogy másként mondom, és ez fáj. Én úgy akarom elmondani, ahogy történt, hát miért kell hazudni? Miközben agyba-főbe dicsérnek: a kis eminens, a kis segítő... és közben tele van sötét dologgal a szívem, és nem tudom kilapátolni onnan. Na, így erősödött föl ez bennem. Nem lett ebből önmarcangolás, meg semmiféle abnormitáshoz nem vezetett ez, sőt utólag azt mondom, hogy Isten kegyelmes munkája volt, hogy kinyitotta a szememet, hogy lássam a bűnt bűnnek. Mert ezt úgy hívják. Nem mondtál igazat, és most ne ilyen szépen mondjuk. Hazudtál! Hazug vagy. Ó nem! Dehogynem. Szóval ez nagy kegyelem volt, hogy fájni kezdett a bűn. Már megint hatalmaskodtam az öcsém fölött, de közben ez fáj.

Most akkor kérjek bocsánatot? Jól van, bocsánatot kértem, de holnap megint ilyen leszek? Hát így nem lehet leélni egy életet.

Akkor már kezdtem látni, hogy én magammal nem bírok, és ha ez egy járható út, amit ezeknél a hívőnek nevezett embereknél látok, akkor én szeretnék azon az úton elindulni, de hogy kell? Hogy kell megváltozni?

Harmadikos gimnazista voltam, amikor ez az említett igehirdetés sorozat volt Kecskeméten. És ott az egyik este nekem a napnál világosabb lett, hogy Jézus golgotai kereszthalála és az én bűnökkel teli életem között közvetlen összefüggés van. Ő nem hazudott soha. Én hazudok zsinórban. Meg van írva a Bibliában, hogy hazugok nem örökölhetik az Isten országát, és akkor engem ez az egy bűn már kizár onnan. Én pedig szeretnék az Isten országában élni már itt is, meg a halálom után is. Mit lehet itt tenni? És akkor lett világos nekem a Biblia központi tanítása – ezt valahogy nagyon Isten erejével mondhatta el az a fiatal lelkész –, hogy Jézus nem a saját bűnei büntetését szenvedte el a kereszten, hanem az én bűneim büntetését. Ez benne van a Bibliában. Tehát Isten végrehajtotta az engem illető igazságos ítéletet őrajta. Akkor tehát még egyszer rajtam nem hatja végre. Egy ítéletet nem hajtanak végre kétszer. Ez olyan fölszabadulást jelentett, és olyan hálát hívott elő a szívemből, hogy azt mondtam: „Uram, én hálából egész életemet neked szentelem. És nem tudom még, hogy ez mit jelent, de én neked akarok élni”. És ugyanakkor egy nagy békességet is jelentett – mert sok lelkiismeret furdalásom volt azok miatt, amiket az öcsémel és másokkal csináltam –, hogy Isten erre nekem teljes bocsánatot adott már akkor, mikor Jézus meghalt, és ha én ezt megragadom és komolyan veszem, akkor Isten énrám nem haragszik. Fantasztikus. Isten rám nem haragszik, én pedig nagyon hálás vagyok neki, és mostantól azt akarom csinálni, amit ő mond. Na, de mit mond, meg honnan tudom én azt meg? – ezek már a következő lépések voltak.

Emlékszem, hogy még aznap este – az evangelizáció után – beszéltem a lelkésszel. Persze ez sem volt egyszerű, hiszen jó lenne vele beszélni, mert megnyerte a bizalmamat, de most menjek oda ismeretlenül? Meg másnap dolgozatot írunk. Emlékszem, vittem a tankönyvet, hogy majd ott is tanulok, de aztán nem tanultam, hanem figyeltem. Végül némi vacillálás után mégis visszamentem, beszéltem vele. Azt mondta: „Ha te ezt most komolyan hiszed, akkor köszönjük meg!” És életemben

először ott egy idegen emberrel hangosan imádkoztam, és nagyon őszintén megköszöntem. Akkor azt mondta: „Hívd be az Úr Jézust az életedbe, és mondd meg neki, amit most gondolsz, hogy mostantól kezdve ő parancsol neked, ő legyen az Úr”. Ezt én ilyen egyszerűen elmondtam, és utána olyan öröm volt a szívemben, hogy a házunk nagy kapukulcsát a levegőbe dobáltam örömben. Persze aztán észbe kaptam és leállítottam magam, nehogy azt higgyék, hogy valami bajom történt.

Ez az öröm azóta sem fakult meg, sőt egyre gazdagabb tartalommal telítődött, hogy lehet élni Isten kegyelméből, és ezért jött Jézus. De a nagy élmény az volt, hogy én már aznap éreztem, hogy ezt a kisgyereket, mármint az öcsémet borzasztóan szeretem. Hát milyen aranyos gyerek ez, eddig én nem láttam, hogy ilyen értékes öcsém van? Az, amire addig csak vágytam elkezdett történni: a szüleimhez való viszony, az önmagamhoz való viszony, az önmagam elfogadása... minden megváltozott. Állítom, hogy nincs az a pszichológiai módszer, ami ennyire helyes önismeretre és önértékelésre segíti az embert: hogy nem szállok el, nem vagyok büszke semmire, de nincsen kisebbségi érzésem sem. Engem Isten teremtett ilyennek, akkor fogadjam el magamat a hiányosságaimmal, mert mindnyájunknak vannak. Én is racsolok, meg csúfoltak a pöttyeim miatt meg minden más miatt. És akkor mi van? – énbelőlem ezek hiányoznak, ugyanakkor egy csomó értéket kaptam Istentől, és a másik is kapott egy csomó értéket. Az értéket azért kaptam, hogy segítsen a többi embert, a hiányt meg azért, hogy el ne bízzam magam. Amit lehet, pótoljak, amit nem lehet – mert van, amit nem lehet –, azt meg fogadjam el, de ne zavarjon, ne idegesítsen. Azóta már sok évtizedes lelkesítő munka során látom, hogy a felnőtteknél is, de főleg fiataloknál probléma ez. Helyes, normális, egészséges önértékelésre azok jutnak el, akik átmennek ezen, amit így neveznek, hogy megtérés.

Sokan próbálják elmosni a különbséget a formális vallásosság és az élő hit között. Én ezt a magam életén – és számtalan ember életében – látom azóta is, hogy tiszteletreméltó a formális vallásosság is, de lehet valakinek személyes kapcsolata az élő Krisztussal úgy, hogy vele él együtt, beszélő viszonyban van vele, érti, hogy ő mit mond, és azt képes csinálni is. Neki mondja el örömét, bánatát, és ez nem fikció, ez nem elképzelés, ez működik, ez két élő személy közti valóságos kapcsolat. És ez óriási többlet a formális vallásossághoz képest, mert az elmélet, a legjobb esetben is

csak ismeretek halmaza. Sokszor tudatlanság is társul hozzá, még ismeretek sincsenek, de legjobb esetben is csak ismeretek halmaza. Itt a gyülekezetben is ismertem több olyan embert, akiknek valóban voltak ismereteik, még a Bibliát is jól ismerték, de ez a kapcsolat és ez a fölismerés hiányzott, hogy mit jelent Jézus kereszthalála. Ez a szíve mindennek, nem véletlenül van tele a Biblia elejétől a végéig ezzel. Mindjárt az első lapon ott van ennek az ígérete, hogy majd eljön, aki a kígyó fejére tapos. Az utolsó mondatokban ott van, hogy Jézus mit tett értünk, és hogy csak az mehet be a mennyek országába, aki megmossa az ő ruháit az ő vérében. Szóval mindenütt ott van az ő keresztdozatának a jelentősége.

Mellesleg a racionalizmus idejében ez maradt ki nagyon sokáig a magyarországi egyházak munkájából is, amikor a prédikációk – nem is mondom igehirdetésnek, mert nem az Ige hirdetése volt, hanem csak beszéd – valami hasznos témáról szóltak, vagy valamilyen intellektuális témáról szóltak, és voltak köztük nagyon tartalmas beszédek is, de nem a Krisztus keresztléte jelentőségéről szóltak. Persze valaki hallgathatja sokáig a keresztről való beszédet is úgy, hogy nem jut el talán még a tudatáig sem, de a szívéig semmiképp. És egyszer eljön annak az ideje, amikor – Pál apostol így mondja – lehull a lepel. Azt mondja, „lepel volt az ő szemükön és nem látták a Krisztust”. Egyszer lehull a lepel, és azt mondja az ember, ó, hát ezt nem is értettem eddig.

Teológus évek Budapesten

Meghatározó élmények

Amikor megtörtént a lelki fordulat, ezt másokkal is meg akartam osztani, és elkezdtem mindjárt a gimnáziumi osztálytársaimnak és másoknak is mondogatni. Nekik is föltűnt a változás. Kialakult és csendesen megizmosodott bennem a meggyőződés, hogy lelkésznek kellene lennem – ami addig nem jutott eszembe –, úgyszólván hála Istennek pályaválasztási gondjaim nem voltak. Isten kegyelméből '57-ben elsőre fölvettem a budapesti teológiára, amiről nekem már sok információm volt, mert minden évben ment egy vagy több fiú teológiára a kecskeméti gyülekezetből.

Ez annak is köszönhető volt, hogy a negyvenes évek végén elkezdődött egy lelki ébredés, amit az utóbbi időben az egyháztörténet már csak így emleget, hogy „az” ébredés. Nagyon sokan lettek akkor formálisan vallásosakból vagy teljesen hitetlenekből igazán hívőkké. Nagy erővel hangzott akkor az igehirdetés, nagy konferenciák voltak – egész vasárnap együtt, egy hétig együtt –, és ezrével tértek meg akkor emberek. Ennek az utóvédharcaiból vagy a szeléből kaptunk mi még valamit, mert az ötvenes évek elején aztán leállítottak minden ilyesmit. Attól kezdve nem volt szabad, csak a gyülekezeten belül végezni lelki munkát, sőt nagyon sokszor csak a templomban. Tehát nem jöhetett össze tíz fiatallal a lelkész a hivatalban beszélgetni, mert mit csinálnak? – „államellenes összeesküvés alapos gyanúja fölmerül”, ezt a kifejezést állandóan hallottuk.

Később, amikor már vidéki segédlelkész voltam, viszonylag közel, harminc kilométeres távolságon belül voltunk, három jó barát, és havonta egyszer összejöttünk, hogy a tapasztalatokat kicseréljük: hogy megbeszéljük, mennyi mindent elrontottunk, mint kezdők, hogy te hogy csinálod, én hogy csinálom, hogy segítsük egymást meg imádkozzunk. És még ezt is leállították. Valaki jelentette az Állami Egyházügyi Hivatalba⁴, hogy ezek itten ellenséges szándékkal összejönnek – és rendszeresen, ez volt főleg a baj. Hogy mit csinálnak? Imádkozunk. És azon kívül? Olvassuk a Bibliát. És azon kívül? Megkérdézzük egymástól, hogy vagy. És azon kívül? Nem tudunk mit mondani, nem csinálunk mást. S ezzel telik el a szombat délután vagy este? Ezzel. És miért csinálják? Mert nagyon egyedül vagyunk, és így bátorítjuk egymást. Nem hitték el.

Az ismerőseim között volt, aki megbecsüléssel vette tudomásul, hogy lelkésznek készülok, de sokan voltak, akik elhitték, hogy hamarosan vége lesz az egyháznak –

⁴ **Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH):** 1951 májusában (I/1951. tc.) létrehozott országos hatáskörű szerv, amelynek célja a magyarországi egyházak önállóságának minél teljesebb korlátozása, az egyház és a szocialista állam közötti (kényszer)megállapodás (1950. VIII. 30.) betartásának ellenőrzése volt. Hivatalosan a Minisztertanács felügyelete alatt állt, de kapcsolatban volt az MDP KB agitációs-propaganda osztályával, illetve a BM Titkosszolgálatának III/III-1. sz. Vallási Osztályával. Az ÁEH az egyházi hivatalokba „békepapokat” ültetett, az egyházmegyei hivatalokhoz megbízottakat, ún. bajszos püspököket küldött. Az ÁEH döntött minden az egyházakat és az államot egyaránt érintő ügyben: pénzügyi támogatásról, kinevezésekről, áthelyezésekről, előkészítette az egyházi vonatkozású jogalkotást, felügyelte az egyházi intézményeket, tárgyalta a Vatikánnal stb. 1989-ig működött, véglegesen 1990-ben szűnt meg, amikor utolsó utódszervét, a Minisztertanács Egyházpolitikai Titkárságát is felszámolták. (Forrás: <http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/kislex/kislexis.htm>)

mert ugye, ez volt a cél, hogy belátható időn belül a templomok fölöslegessé váljanak, és lelkészre se lesz szükség. Ezt azért sikerült elültetniük a közgondolkodásba, bár a gondolkozó emberek, akik valamennyire is ismerték a történelmet meg az egyháztörténelmet, tudták, hogy ez mesebeszéd. Az egyik nagybátyám is erősen óvott a teológiától, mikor érettségi táján kiderült, hogy lelkész szeretnék lenni. Csak nem gondolom komolyan? – kérdezte. Kiderült, hogy komolyan gondolom. Hát akkor is valami kenyérkereső szakmát meg kéne előtte tanulni, mondta, aztán, ha ez a rögeszmém, menjek teológiára, de akkorra már úgyszemint nem lesz szükség lelkészekre. De én tudtam, hogy ő teljesen hitetlen ember, egyáltalán nem ismeri a Bibliát, és fogalma sincs arról, hogy mit jelent az, hogy egyház, kicsoda Jézus Krisztus, és hogy mit jelent Jézusnak ez a mondata, hogy az ő egyházán a pokol kapui sem vehetnek diadalt. Én meg mindezt tudtam, és éppen ezért nem aggódtam.

A teológusévek végén Uray Géza barátommal egy beszélgetés során arra jutottunk, hogy ha úgy alakulna a helyzet, hogy nekünk nem lesz fizetésünk, hanem nekünk kellene fizetnünk, hogy lelkészek lehessünk, és valami másból kellene mellette megélnünk, akkor is ezt választanánk. És ez nagyon jó volt, ez egy csöndes bizonyosság volt. Nem hivalkodtunk mi ezzel, nem akartunk hősöknek látszani, de ezt elvégezte bennünk Isten, hogy tudjuk, nagyon nagy szüksége van mindenkinek Istenre, és a hozzá vezető utat meg kell mutatni. Ezt lehet mutatni asztalosként is, pedagógusként is, és lehet mutatni teljes munkaidőben lelkészként is – ha így megy, jó, ha csak amúgy menne, akkor is ezt szeretnék csinálni. Láttunk mi már akkor sok szép példát arra, hogy élő hitű, újjászületett iparosok, értelmiségiek, parasztemberek hogy tudták másoknak mutatni az Úr Jézushoz vezető utat, úgyhogy nem volt ez számunkra valami elképzelhetetlen dolog. Sok szép példát láttunk arra, hogy valaki a kollégáit hogy segítette hitre, és hogy jött rendbe ennek kapcsán a házassága is, vagy hogyan gyógyult ki a békétlenségéből is. Úgyhogy mai napig sem gondolom, hogy csak egy lelkész végezhet komoly lelki munkát, azt minden hívő ember végezheti, sőt végzi is.

A szüleim minden tekintetben támogattak – lelkileg is, anyagilag is –, én pedig igyekeztem, hogy anyagilag minél kevésbé kelljen támogatniuk. Szabadidőmben ezért sok mindent csináltam, kezdve attól, hogy kántor voltam egy gyülekezetben, egészen addig, hogy éjszaka néha vagonot raktunk ki. Akkor még sokan fűtöttek

szénnel, fával, és sok idős embernek, aki egy kis honoráriumot tudott adni érte, fölhordtuk a pincéből a szenet, meg összeváltuk a fát. Amikor meg kiderült, hogy nagyon kicsi a nyugdíja, akkor nem fogadtunk el semmit, és akkor ez egy diakóniai szolgálat volt. Sokszor megesett, hogy mi vittünk neki valamit.

Az öt év a teológián nagyon szép volt. Fölkerültem Pestre, és ez nekem sok szempontból nagy élmény volt. Egyrészt az, hogy semmi más dolgom nincs, tanulhatok. Én mindig is szerettem tanulni; ezt ma sokan szégyellik, de én nem szégyellem az iskolások előtt bevallani, hogy nagyon szerettem, és ma is szeretek még tanulni. És otthon ez azért nem volt könnyű, mert tavasztól őszig nekünk rendszeresen dolgozni kellett. A szüleim engedték, hogy tanuljunk, és nagy igényeik voltak, úgyhogy, ott nem lehetett ötösnél rosszabb jegyet hazavinni, de azért az egész délutáni munka után nem volt könnyű este úgy tanulni, hogy másnap akármiből felszólítanak, az ötös legyen. Úgyhogy ez nagy élmény volt, hogy készen elém teszik az ebédet, és vacsoráig én a könyvtárban, az olvasóterem csendjében tanulhatok. És vacsora után lámpaoltásig megint. Sejtettem, hogy ha végzek, ilyen lehetőségem nem lesz többet, és hála Istennek sikerült ezt az öt évet jól kihasználni, és azzal tölteni, amire azt Isten adta. Mert hát azóta – bár a tanulás máig nagy gyönyörűség a számomra – inkább csak lopva, az éjszakából lecsípve sikerül olvasni.

A teológián jöttem rá, hogy a gimnáziumban megtanítottak minket tanulni. Ez nagy élmény volt, bár eleinte furcsának tűnt, hogy nem naponta felelünk, hanem csak félévente, de hamar rájöttem, hogy ez csak akkor megy, ha napról napra tanulok. Nyakába zúdítanak szegény teológusnak mindjárt elsőéves korában három holt nyelvet – meg kell tanulnia a Biblia eredeti nyelveit, a hébert és a görögöt, és még a latint is – és egy modern nyelvet. Úgyhogy édes anyanyelvemen kívül négy nyelvet kellett folyamatosan tanulni – hát azt vagy napról napra tanulom, vagy nem fogok tudni számot adni semmiről. Nekem a latin és a német nem jelentett gondot, és ez ismét a szüleimnek köszönhető. Viszonylag egyszerű szüleink nagyon fontosnak tartották, hogy kicsi kortól kezdve tanuljunk zenét, tanuljunk nyelvet. Tanítottak bennünket németül, amikor az iskolában csak oroszot tanítottak, és édesanyámnak még arra is volt gondja, hogy egy nagyszünetben elkezdjen engem gyorsírásra meg gépírásra tanítani. Volt egy írógépe, és azt mondta: „még nem tudom fiam, mikor

veszed hasznát” – akkor még nem sejtette ő se, én se, hogy lelkész leszek, és a gyors- és gépírásnak a mai napig nagy hasznát veszem. Ilyen bölcsen és előrelátóan igyekeztek bennünket taníttatni, és ez megint jellemző volt az egész ottani szemléletre, hogy egy vidéki mezővárosban ilyen gondolkozású emberek élnek, akiknek nincs egyetemi diplomája, de igyekeznek a gyereküket, amire lehet, arra megtaníttatni.

A másik élmény, ami nagyon emlékezetes maradt teológuskoromból az volt, amikor budapesti hívő évfolyamtársak, tanulótársak elvittek olyan közösségekbe, ahol hívő emberek összejöttek egy-egy lakáson, beszélgetni, imádkozni, Bibliát tanulmányozni, egymást erősíteni. Ezt nem volt szabad, úgyhogy többnyire egy-egy születésnap vagy névnap ürügyén jöttünk össze; névnap mindig van, tizenöt ember közül valakinek vagy épp most volt, vagy két hét múlva lesz, úgyhogy ürügy mindig volt. De hogy mennyire nem a névnapozás volt fontos, az egyszer nagyon fényesen kiderült: valakinek éppen kerek ötvenedik – vagy hatvanadik – születésnapja volt, és egy tortát is sütöttek neki, de úgy belemerültünk a Biblia tanulmányozásába, hogy elfelejtették odaadni. Mikor búcsúzkodott az előszobában, akkor ütött a homlokára a háziasszony, hogy hát gyerekek, a születésnap tortája ott van a kamrában”

Akkor kerültem én először igazán testközelbe, élő hitű emberekkel, akik a kommunizmusban éltek, akiket a hitük miatt sokszor hátratételben is részesítettek, és akik általában szegények voltak – emlékszem a fényesre koptatott lódenkabátokra. Mindenkinek lódenkabátja volt. De ezek az emberek elégedettek voltak, vidámak voltak, egymást segítették. Az egészen természetes volt, hogy a kinőtt gyerekruhákat átadta egyik a másiknak, és akinek egy picit valamivel jobban ment, az dugva segítette azt, aki most a legnehezebb helyzetben volt. És az is természetes volt, hogy ők nem titkolták a munkahelyükön se a hitüket. És emiatt sok hátratétel érte őket. Volt, akinek éppen nem volt állása, vagy lefokozták – mert akkor azért munka nélkül nem lehetett lenni –, és sokkal rosszabbat kapott, vagy mindenki tudta, hogy ő lenne most méltó arra a tisztségre, hogy kinevezzék, mivel azonban tudták, hogy hívő és templomba jár, nem őt nevezték ki. Ilyennel minden alkalommal találkoztam, de ezen nem voltak felháborodva, nem szidták a rendszert, nem voltak ellenségeik, legalábbis nem tekintettek ellenségnek senkit. A békesség, ami bennük volt, ahhoz hasonlított, amit édesapámmal kapcsolatba említettem: hogy Isten kezében tudom

magamat, és ott jó helyen vagyok. Ez nem azt jelenti, hogy ülök és várom a sült galambot, hanem végzem a munkámat becsületesen, jó minőségben, de nem szorongok, nem aggodalmaskodom, és főleg nincsenek bennem ellenséges indulatok, gyűlölködés, irigység – ez nekem nagy élmény volt.

Általában én voltam a Benjámín, a legfiatalabb ezekben a közösségekben, és az is nagyon meglepett, hogy engem, a kis 19 éves vidékről szalajtott akárkit – akit most látnak először – emberszámba vesznek, teljesen egyenrangúként kezelnek. Azt azért letesztelték, hogy tényleg hiszem-e, amit hiszek, vagy csak a szám jár. És azért azt is mondták, hogy erről, hogy mi itt így együtt vagyunk nem muszáj fecsegni mindenfelé, de ez sem olyan görcsös titkolózással mondták – hiszen akik figyeltetnek, azok úgylis tudják –, csak azért fölöslegesen ne csináljunk bajt magunknak.

A harmadik nagy élményem Pesten, hogy otthon egy gyülekezet volt – az persze jó gyülekezet –, itt viszont ötven. Ötven református gyülekezet! Annak örülök, hogy nem kezdtem el rohangálni ide-oda, amoda, hogy mindenhova bedugjam az orromat, hanem igyekeztem tájékozódni, hogy melyek azok a gyülekezetek, ahol a legtöbbet lehet lelkileg kapni és szakmailag tanulni. Mert azért én is lelkész akarok lenni, hát hogy kell azt csinálni? Sok mindent láttam otthon, Kecskeméten nagyon jó lelkészek voltak, és azért már harmadik-negyedik gimnazista koromban bekerültünk a gyülekezet vérkeringésébe: a gyülekezet énekkarába jártunk, gyerekekkel foglalkoztunk, öregeket látogattunk, édesapám lovaskocsijával vittem a tanyákra a lelkészeket vasárnap délután... szóval sok mindent láttunk, de hát azért engem nagyon érdekelt, hogy Pesten ki hogyan csinálja.

Akkor kezdtem ide, Pasarétre járni, mert nagyon jó híre volt Joó Sándornak⁵, aki itt lelkész volt. Az engem nem nagyon befolyásolt, amit mondogattak, hogy ő is

⁵ **Joó Sándor** (1910–1970): református lelkész. A budapesti Református Teológiai Akadémián szerzett oklevelet (1932). Ösztöndíjas Amsterdamban (1932–34), hazatérve budapesti, kecskeméti, majd újra budapesti segédlelkész. 1939-ben gyakorlati teológiából a budapesti Teológiai Akadémia magántanárává képesítették, majd 1942-ben a debreceni tudományegyetemen doktorált. Megszervezte a budapesti pasaréti egyházközséget, amelynek haláláig lelkipásztora volt. Neves igehirdető volt. Cikkei, fordításai, igehirdetései egyházi lapokban jelentek meg, kb. ezer összegyűjtött prédikációja maradt fenn. (Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon)

kecskeméti – hát Isten éltesse, örülök neki, de attól még valaki sem nem jobb, sem nem rosszabb. De amikor hallottam az ő igehirdetéseit, akkor azért azt mondtam, hogy innen én csak akkor megyek el, ha elzavarnak. Mert azok tartalmasak voltak, világosak, rövidek. Arról a bibliai részről szólt, azt magyarázta meg, amit fölolvastott, nem csalinkázott el jobbra-balra, nem tudálékoskodott. Egy alázatos, megszentelt életű ember mondta el mindezt, tehát hiteles volt. Aztán, ahogy közelebbről is megismertem az életét, látnom kellett, hogy ez valóban így van. Úgyhogy őrajta keresztül én nagyon sokat kaptam itt.

Eszembe sem jutott volna, hogy valamikor az utódja leszek, pláne az nem, hogy a közvetlen utódja. Tele voltam kisebbségi érzéssel, hogy vidékről jöttem, meg hát bizonyos értelemben paraszti származású vagyok. A paraszt szónak még mindig van egy megbélyegző felhangja, és akkor ez még inkább így volt. Ez volt egyébként a következő, amitől Isten teljesen megszabadított. Ha együtt voltak fiatalok, eleinte általában hallgattam, nehogy butaságot mondjak, aztán látnom kellett, hogy azért, mert valaki egy fővárosi gimnáziumban érettségizett, semmivel sem tud többet, mint én. Máig hálás vagyok a kecskeméti Katona József Gimnáziumnak, hogy az olyan kemény volt. Minket nagyon sok mindenre tényleg megtanítottak, és minden tárgyból átlagon fölül igyekeztek adni. Én a magyart és a latint szerettem a legjobban, de ha előjött egy fizikai kérdés, vagy egy biológiai kérdésről kezdtek a társaságban beszélgetni, azt én értettem és hozzá tudtam szólni. Ez nem az én érdemem volt, hanem az iskoláé, úgyhogy a középiskola nagyon döntő. Persze minden döntő, a picikor is, de hogy azután hogyan stafíroznak ki valakit, és hogyan bocsátják el, az nagyon fontos, mert utána már specializálódik valamire, de nagyon meggazdagítja a speciális érdeklődését is, ha egy masszív általános műveltséget kap.

'57-ben Budapest nagyon szegény volt. Akkor még voltak romok, csúnya volt a város, és a forradalom után akkor kezdődött megint, hogy társadalmi méretben, is megfélemlítették az embereket. Ez volt az átmenet; addig még úgy volt, hogy „márciusban újakezdjük”, és volt még reménység, hogy hátha mégis valami folytatása lehet a forradalomnak – lehetőleg nem véres folytatása. Akkor már kisebb lett az igénye az embereknek, de azért valami enyhébb diktatúrára vágyott mindenki, egy kicsit emberségesebb életre. És a szegénység is nagy volt; emlékszem, mindig éhesek voltunk, nagyon egyszerű volt a koszt a teológián is. Külföldről jött néha

segély – küldtek egy vagon tejport –, de attól mi még éhesek maradtunk délben is meg este is. És a megfélemlítettség légköre is kezdett elhatalmasodni, bizalmatlanok kezdtek lenni az emberek. Nehéz volt, de talán annál élesebb kontraszt volt az, hogy a hívők milyen fölszabadultak voltak. Ők se voltak könnyelműek, meg nem kereste senki, hogy lehetőleg bebörtönözzék egy buta mondata miatt, de nem féltek. A rettegés, az aggodalmaskodás nem volt jellemző rájuk, és ez engem megint megerősített abban, hogy Isten jó úton indított el, és én csak növekedjek a hitben és az ő megismerésében.

A Teológia a gyülekezetek és a teológusok között a kapcsolatot is nagyon ápolta. Ez kölcsönösen hasznos: a gyülekezetek látják, hogy kiből lesznek a lelkészek, a leendő lelkészek meg tapasztalatokat szereznek – ez szerintem fontos intézmény ma is. Vasárnaponként egy professzor négy-öt diákkal elmegy egy olyan gyülekezetbe, ahova hívják őket. Délelőtt vagy a professzor, vagy a helyi lelkész prédikál, délután a diákok adnak egy kis műsort, napközben pedig együtt vannak a gyülekezeti tagokkal – esetleg úgy is, hogy ebédre egy-egy család meghív egy teológust –, utána pedig van egy szeretetvendégség, és kölcsönösen megismerhetik egymást. Ezt én borzasztóan élveztem, mert lehetett utazni, tapasztalatokat gyűjteni, megismertem az országot... és engem minden érdekelt: hogy az ország melyik részén mit termelnek, hogy élnek, hogy gondolkoznak, milyen tájszólással beszélnek. A vonaton zötyögve egy-egy professzorral is közelebbi kapcsolatba kerültünk, ráadásul elkezdhattuk a szolgálatot is, és valamit mondhattunk az embereknek abból, amit igaznak tartunk. Mivel én tudtam orgonálni is, szívesen vittek magukkal, akik meg már udvaroltak, vagy nagyon a mama szoknyájához voltak kötve, azok hétvégén inkább hazautaztak. Néha már szombat este elindultunk, ha messzebb kellett menni, mert akkor még nem volt autója a Teológiának, úgyhogy vonattal közlekedtünk. Nagyon sok fontos dolgot tanulhattam, tapasztalhattam, úgyhogy ez megint nagy élmény volt, nagyon élveztem ezeket a kiszállásokat.

Tanárok

Kezdetben nagyon jó professzoraink voltak; kitűnő emberek, külföldön doktorált, alapos, mélyen hívő szakemberek voltak mindannyian. Aztán '57 után az Egyházügyi Hivatal kezdett oda ültetni olyan embereket, akiknek nem volt meg a képesítésük

sem, a rátermetségük sem, de ők valószínűleg megbízhattak bennük. Az nehéz volt. Kitaláltak olyan új tantárgyakat, mint a társadalomtudomány, alkotmánytan... efféléket tanítottak ők. Hála Istennek, azért az alaptárgyaknál – mint bibliaismeret, dogmatika, igehirdetéstán – megmaradtak az eredeti jó professzorok, de nem lehetett könnyű nekik. Megdöbbenő volt, hogy négy éven belül a három legkiválóbb meghalt – azt hiszem, egyikük sem volt 60 éves, ötvenegynehány éves emberek lehettek. Én nem tudom, hogy mi folyt ott, de később aztán láttam, amikor segédlelkész lettem, hogy milyen malomkövek között őrlődtek a becsületes emberek.

Az egyik legkitűnőbb – és viszonylag fiatal – professzorunk Sárospatakról jött, Nagy Barnának⁶ hívták. '58-ban távolították el a Teológiáról, aztán egy ideig könyvtárosként dolgozott, és utána nem sokkal meghalt. Már nem emlékszem, hogy milyen nagygyűlés volt itt, a Margitszigeten, de ott is nagy csörték lehettek, mert nem sokkal utána meghalt a kitűnő újszövetségesünk, Czegléd István⁷, és egy nagyon művelt, nagyon jó gyakorlati teológus, Bodonhelyi József⁸ – ők se lehettek sokkal az 50 fölött –, és mindez nagyon nagy veszteség volt nekünk.

⁶ **Nagy Barna** (1909-1969): teológiai tanár, kutató. Gimnáziumi tanulmányait 1927-ben végezte a sárospataki Kollégiumban. 1929-30-ban Montpellierben tanult, ahol Bergson filozófiájával és Kálvin teológiájával foglalkozott, majd Zürichben (1930-1933) és Bonnban (1933-34) járt egyetemre. 1936-ban Debrecenben avatták teológiai doktorrá. 1937-től 1951-ig teológiai tanár a sárospataki Teológiai Akadémián, 1947-től a teológia dékánja, majd a Kollégium rektora lett. 1952-ben, a pataki Teológiai Akadémia megszüntetése után az Egyetemes Konventbe került tudományos beosztásban, majd a budapesti Teológiai Akadémia tanára lett. Az 1956-os forradalom után rövid időre börtönbe került, és 1957 őszén megfosztották pesti katedrájától. Az Egyetemes Konvent visszaminősítette „kutató professzorrá”. Élete utolsó 12 évében teljesen a Kálvin-kutatásnak szentelte magát. (Forrás: Dr. Hörcsik Richárd: Dr. Nagy Barna Kálvin-kutató munkássága; Debreceni Református Kollégiumi Könyvtár, Elektronikus Könyvtár, <http://digit.drk.hu/?m=lib&book=7&p=3>)

⁷ **Czegléd István** (1910-1966): református lelkész, teológiai tanár, Czegléd Sándor bibliafordító fia. A budapesti Református Teológiai Akadémián (1928-32) és Utrechtben (1930-31, 1933-36) teológiát hallgatott. Budapesten lelkészi oklevelet szerzett (1934), az utrechti egyetemen teológiából doktorált (1936). 1932-től 1944-ig lelkészi teendőket végzett. Hadifogságból (1945-47) hazatérve 1948-ig beosztott lelkész volt Cegléden, majd diakonissza intézeti lelkész és tanár Nyíregyházán (1952). 1953-tól haláláig a budapesti Református Teológiai Akadémia újszövetség tanszékén tanított, miközben a józsefvárosi gyülekezet lelkészi szolgálatát is ellátta. A prágai Keresztyén Békekonferencia alapító tagja volt (1958). A magyar új fordítású Biblia készítésében bibliafordítóként is jelentős munkát végzett. (Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon)

⁸ **Bodonhelyi József** (1909-1965): református lelkész, teológiai tanár. 1928-ban végezte el a Kecskeméti református Gimnáziumot, ezt követően a debreceni, hallei és aberdeeni teológiai akadémián tanult. Skóciában bölcsészdoktori, Debrecenben vallás tanári és teológiai doktori oklevelet szerzett, valamint magántanári vizsgát tett. Orgoványon, Debrecenben és Budapesten szolgált mint lelképásztor. 1942-től a Református Teológiai Akadémia professzora lett, az aberdeeni teológiai akadémián díszdoktorrá avatták. 1961-1965 között a Budapesti Kálvin téri Református Egyházközség egyik lelképásztori állását is betöltötte Muraközi Gyula utódjaként. Professzori munkássága mellett tagja volt az Országos Református Zsinatnak, a Dunamelléki Református

De hát úgy voltunk vele, hogy könyvek a Ráday Könyvtárban vannak, és kerestük a kapcsolatot olyan jól képzett és korábban szintén doktorált, külföldön ösztöndíjasként tanult lelkészekkel, akik irányítottak abban, hogy mit olvassunk. Nem mertek ők semmi többet csinálni, mert nem volt szabad akkor összejönni – még három-négy embernek sem, még beszélgetni sem –, de azért mondták, hogy ezt a könyvet vedd ki, azt a könyvet vedd ki, és figyeld meg, hogy erre a szempontra milyen hangsúlyt helyez ez a szerző, amaz meg egész másként látja. Szóval az, aki szívesen olvasott, és keresett irányítást, azért kaphatott, és nem maradt azért komoly tanárok nélkül a lelkészképző főiskola.

Az nehéz volt, hogy odajött egy-két olyan ember is, aki botcsinálta professzorként próbálta azt mutatni, hogy ő ért valamihez. Az nagyon szánalmas dolog volt, és azt azonnal megérezték a hallgatók. Mindenesetre érdekes, hogy az Állami Egyházügyi Hivatalnak csak szerényebb képességű és sokszor nagyon ügyetlen emberei voltak, és nem találtak minőségi koponyákat. Ez az egész egy picit megmérgezte a levegőt; egymással szemben nem lettünk ugyan bizalmatlanok, de mindenesetre óvatosabbak lettünk abban, hogy kint a függőfolyosón miről beszélgetünk, vagy a szobában milyen hangerővel beszélünk. Amit Illyés Gyula írt a híressé vált *Egy mondat a zsarnokságról* című versében⁹, az úgy volt igaz szó szerint: hogy még a szerelmeseddel is óvatos vagy, mert nem tudhatod, hogy ő is nem besúgó-e. Persze nem ez jellemezte ott az egész légkört, de kezdtük megtanulni, hogy óvatosnak kell lenni, úgyhogy akik az 50-es évek elején nem kaptak kiképzést, vagy nagyon

Egyházkerületnek a Budapest Északi Egyházmegyének pedig tanácsbírája volt. (Forrás: <http://www.kre.hu/htk/index.php/gyakorlati-teologiai-tanszek.html>)

⁹ (...) ott zsarnokság van/ az óvodákban,/ az apai tanácsban,/ az anya mosolyában,
 abban, ahogy a gyermek/ idegennek felelget;
 nemcsak a szögesdrótnál,/ nemcsak a könyvsorokban
 szögesdrótnál jobban/ butító szólamokban;
 az ott van/ a búcsúcsókban,
 ahogy így szól a hitves:/ mikor jössz haza, kedves;
 az utcán oly szokottan/ ismételt hogy-vagy-okban,
 a hirtelen puhábban/ szorított kézfogásban,
 ahogy egyszercsak/ szerelmed arca megfagy,
 mert ott van/ a légyottban,/ nemcsak a vallatásban,/ ott van a vallomásban. (...)
 (Illyés Gyula: *Egy mondat a zsarnokságról* – részlet)

gyerekek voltak még, azok is megtanulták, hogy kétszer is gondold meg, mit mondasz, és kinek mondod, mert következménye lesz.

Ez viszont az egyházi szolgálatot nem befolyásolta, mert azt természetesnek tartottuk, hogy amiről a Biblia szól, nekünk azt kell hirdetni. Nem akarunk mi provokálni, nem politizálunk – abban az időben végképp nem –, de az igét, azt hirdetjük. Az Isten szeretetéről, mentő szándékáról, meg az ember bűnbe belefulladó nyomorúságáról szóló bibliai tanítást azért minden tompítás és kendőzés nélkül hirdetni kell. És mivel Pesten erre sok lehetőség volt, jártunk azokba a gyülekezetekbe, ahol ilyen igehirdetés hangzott. Az sokat jelentett, hogy néhány olyan idősebb lelkészt már teológus koromban közelebbről megismerhettem itt, Pesten, akik nagyon szép gyülekezeti munkát végeztek a legnehezebb időkben is, és gyakorlati teológiát tényleg a gyakorlatban tanulhattunk tőlük, és ők megajándékoztak néhányunkat azzal is, hogy szántak időt arra, hogy elmondják, mit csinálnak, és miért azt csinálják. Ez nagyon jól kiegészítette az elméleti oktatást. Nagy kincs volt ez az öt év, és akkor én már sejtettem, hogy ilyen lehetőségem soha többé az életben nem lesz az önképzésre, tanulásra, és sikerült is azt az öt évet erre használni.

Teológus hétköznapiak

A Teológia hosszú, kétemeletes, L-alakú nagy épület volt, ami a Ráday utcára nézett meg részben a Köztelek utcára. A téglalap nyitott oldala egy kis térre nézett és az Üllői útra, úgyhogy ott csak egy kerítés volt, és később oda épült az az épületrész, ahol most az internátus van. A mi időnkben ott volt az internátus, ahol most a tanterem, a konyha és az exhortációs terem van. A dékáni hivatal is egyetlen helyiség volt azelőtt, egy szoba elég volt. A második emeleten voltak a tanteremek; három tanterem elég volt, mert az elsőévesek külön voltak, a másod-harmadévesek és a negyed-ötödévesek viszont együtt voltak, úgyhogy az órák hallgatósága részben mindig cserélődött, és így nagyon ügyesen kellett megoldani a tananyag fölosztását is.

A három tanterem mellett az épület nagy része internátus volt, mert bent laktunk mind a százan. Volt néhány kétágyas szoba, de a legtöbb négyágyas volt. Én

négyágyasban kezdtem, és aztán a végén kerültem kisebb szobába. Mielőtt a Teológia idekerült, az épület dohánygyárnak volt a raktára, és azt mondják, hogy azért méretezték olyan nagyon magasra az emeleteket, hogy jó sok dohányt lehessen belepakolni. Kifűthetetlen, magas szobák voltak azok, ráadásul nagyon rossz volt a központi fűtés, úgyhogy sokat fáztunk télen. Volt egy nagy kocszos kazán a pincében, csak kocszot nem lehetett kapni, és olcsó szénnel, néha lignittel próbáltak benne fűteni. Mindig segítettünk a salakot kihordani a kazánházból.

Akkor még úgy élt a teológus társaság, mint egy nagy család. Mi százan voltunk körülbelül, és együtt laktunk, együtt étkeztünk, együtt voltunk egész nap. Megismertük egymást, és ez a későbbiekben nagyon sokat jelentett – és jelent a mai napig is –, hogy az ember nemcsak az évfolyamtársait ismeri, hanem négy évfolyamot fölfelé, négy évfolyamot lefelé, és így nagyon sokakat tud később is segíteni, már kint a harcmezőn.

Én mindig szerettem korán kelni, úgyhogy azzal nem volt probléma. Minden reggel egy rövid húszperces áhítattal kezdődött a napunk. Az áhítat után volt egy nagyon szerény reggelink, aztán nyolckor kezdődtek az előadások, egyig tartottak, és akkor volt egy szerény ebéd. Utána volt egy félórás szünet, amit néhányan arra használtunk, hogy – miután megismertük a Bibliából meg a gyakorlatból, hogy milyen nagy ereje van az imádságnak – végigimádkoztuk az egész társaságot: hétfőn az elsőévesekért, kedden a másodévesekért, pénteken az ötödévesekért, szombaton vasárnap a hétfégi szolgálatokért. Néha össze is jöttünk, de legtöbbször ki-ki a szobájában – vagy ahol éppen egy csendes sarkot talált – elhúzódott és imádkozott, és ezen nagyon sok áldás volt. Tudtunk mi ott egymás gondjáról-bajáról – otthoni nyomorúságáról, betegségéről, szegénységéről, a szerelmi csalódásokról, hitbeli bizonytalankodásokról –, ismertük mi egymást, úgyhogy tudtuk, hogy mi mindent kell odavinni Isten elé. Nagyon sok kedves válasza volt Istennek ezekre az imádságokra, úgyhogy az a mi hitünket is erősítette, ahogy láttuk, hogy oldódik meg egy-egy probléma, amiért egy idő óta könyörögtünk, hogyan lesz békessége valakinek, aki szorongott és így tovább. Ez mintegy a lelkeszi szolgálatra való fölkészítésnek is része lett: vegyem komolyan azt, hogy ahova majd Isten állít, akárhova küld gyülekezetbe, ott nekem nemcsak prédikálni kell meg az emberek gondján-baján segíteni, ha tudok, hanem hordozni kell őket folyamatosan imádságban Isten előtt,

mert az imádság nemcsak a személyes kegyességnek egy megnyilvánulása, hanem az munka.

Az imádság erejét teológus koromban taníttatta meg velem Isten. Én otthon is imádkozgattam, meg a szüleimet is láttam és hallottam többször imádkozni, de azt, amit Isten az imádsághoz ígéretként fűz – hogy ez mind mennyire igaz –, azt teológus koromban kezdtem megtanulni, aztán egész életemen át igyekeztem gyakorolni. Úgyhogy az nagyon sokat jelentett.

Ebéd után tehát ezt a csendes időt általában erre használtuk. Délután voltak még szemináriumok, meg nyelveket kellett tanulni – tehát kiegészítő órák voltak –, de a legtöbb délután azért szabad volt, nem volt telezsúfolva kötelező programmal, úgyhogy tanulhatott az ember nyugodtan. Tanuláshoz nagyszerű volt a Ráday Könyvtár. A régi anyaga különösen értékes a Rádayaktól, de az új anyaga is megfelelő volt, mert még a legszegényebb időkben is – amikor nyugatról nem lehetett kapni teológiai könyvet – igyekeztek innen-onnan, elhunyt lelkészek hagyatékából szerezni műveket, és frissíteni a könyvállományt, úgyhogy amire szükségünk volt, az alapl művek azért megvoltak. Azt ott olvasgathattuk. S akkor este volt megint közös vacsora, és vacsora után lefekvésig megint szabad volt az ember, tehát lehetett megint tanulni.

Azért valami mozgásra is szükség volt. Egy kis poros udvarunk volt csak, úgyhogy próbáltak ott focizgatni szegény fiúk, de inkább csak a port szívták. Én azt alakítottam ki, hogy átmentem a Petőfi hídon és visszajöttem a Szabadság hídon; nem tudom, mennyi volt az, másfél kilométer vagy kettő, de legalább ennyi mozgásra szükség volt. Egyedül is mindig szívesen sétáltam, de többnyire inkább jó barátokkal mentünk. Volt egy nagyon kedves, értékes fiú, Uray Géza¹⁰, akinek a húga aztán

¹⁰ **Uray Géza** (1938–1975): református lelkész. Serdülőkorától kezdve a pasaréti református gyülekezetbe járt, ahol mindig aktívan részt vett a bibliaórákon, és vezető szerepet vállalt az ifjúság életében. 1956 után letartóztatták, és néhány hónapig vizsgálati fogságban tartották politikai vádak miatt. A fogságban mindenét elvették, csak a Bibliája maradt „véletlenül” a zsebében. Kiszabadulása után jelentkezett a Budapesti Református Teológiára, ahol 1962-ben végzett. Előbb a fasori református egyházközségben lett segédlelkész, majd 1964-ben a biatorbágyi gyülekezet megválasztotta lelkészének. Rendkívül jó volt a kapcsolata a fiatalokkal. Hittanórák után folytatásos mesét mondott a gyerekeknek, akik hazafelé menet azért versenyeztek, hogy ki foghatja meg a „tízi bácsi” kezét. Egy templomba nem járó tizenéves csoport csak akkor volt hajlandó bibliaórára menni, ha a „tízi bácsi” megnézi a ő találkahelyüket. Kiderült, hogy a találkahely egy barlangban volt, ahová csak kötélen lehetett felmászni. Uray Géza meglátogatta a csoportot a barlangban, és ezután nagyon jó kapcsolat alakult ki

később a feleségem lett, övele nagyon közeli jó kapcsolatban voltunk, és egymást kölcsönösen a hitben is erősítettük. Ő aztán harminchét éves korában autóbalesetben meghalt. Az nekem nagyon nagy veszteség volt.

Géza egészen más alkat volt, mint én, jól kiegészítettük egymást, és az sokat jelentett. Valamivel előbbre volt a hitben, amikor én fölkerültem Pestre, tehát a lelki növekedésemben is segített, és mivel budapesti volt, ismerte a gyülekezeteket, úgyhogy ő mondta el nekem, melyik az a néhány hely az, ahol a legtöbbet lehet tanulni. Persze nem néztünk mi le egyetlen lelkészt se, elmentem én sok olyan gyülekezetbe is, amelyik nem volt híres semmiről, és kiderült, hogy ott is nagyon szép, hűséges munka folyik, ott is sokat lehet tanulni.

Ismerkedés a pesti gyülekezetekkel

Nagyon sokszor kerestük föl az újpesti gyülekezetet, ahol Gyökössy Endre¹¹ volt, aztán hasonlóan modern, kicsit elvont, intellektuálisabb beállítottságú lelkész volt Farkas József¹² a Klauzál téren, és akik igazán komoly lelki táplálékra és lelki

közöttük. Halála után az ifjúságnak életével példát mutató Uray Gézáról Biatorbágyon utcát neveztek el. (Forrás: *Füzes – biatorbágyi közéleti hetilap*, 2011. 06. 21.; www.fuzes.hu/modules.php?name=News&file)

¹¹ **Gyökössy Endre** (1913-1997): református lelkész, pszichológus. Érettségi után Nagykőrösön tanítói oklevelet szerzett. A budapesti Református Teológia elvégzése után 1939-ben avatták lelkésszé, a Kálvin téri református templomban kezdte meg szolgálatát. Két doktorátust szerzett: egy bölcsészeti és egy pszichopedagógiai. A bázeli egyetemen Karl Barth és Emil Brunner professzorok mellett többek között egyházjogot és pasztorálpszichológiát tanult, 1978-ban a gyakorlati teológia kutatóprofesszora is lett. Az 1950-es években nagypolgár szülei és svájci származású felesége miatt „osztályidegenné” nyilvánították, viszont lelkészként tovább szolgálhatott. Az Újpest Újvárosi gyülekezet alapító- és templomépítő lelkése volt. Végzett lelkészek pasztorál-pszichológiai továbbképzését vállalta lelkigondozói szemináriumában, a Magyar Pszichiátriai Társaság tagjaként orvosoknak, pszichológusoknak adott elő, valamint kultúrházakban házasság- és családpótló előadásokat tartott. A budapesti Református Teológia végzett hallgatóinak lelki gondozásánál órákat adott, mint vendég előadó. 1990-ben ugyanitt díszdoktorrá avatták, Újpest díszpolgári emlékéremmel tüntette ki. (Forrás: Szabados Erzsébet: Gyökössy Endre; Sárospatak, 2008; kicsinyfalum.hostoi.com/irasok/eletapolas.pdf)

¹² **Farkas József** (1915-2000): református lelkész, a Budapest-Klauzál Téri Református Egyházközség alapító lelképásztora. „Lelkipásztor, aki reformátusként volt egyetemes, az ökumené és a radikális megújulás elkötelezettje. Lelkisége, aktivitása szerint leginkább Gyökössy Endréhez hasonlítható. A Soli Deo Gloria híres szárszói konferenciatelepén titkár volt, Budapest VII. kerületében több helyen szolgált, püspökhelyettes is volt Bereczky Albert mellett. Népszerűségét kitűnő könyvei és rendkívüli emberi figyelmessége alapozta meg. Teológiai beszédei világosak és érthetőek voltak. Tudta, a nyelven múlik a közvetítés minősége. Képes volt távlatosan gondolkodni, nem tisztelte az egyházi merevséget, hirdette, hogy nem a Biblia betűje áll Krisztus fölött, hanem Jézus áll mindennek a középpontjában. Műhelyét derűs szójátékkal nevezte egyidejű oratóriumnak és laboratóriumnak. (Hozzátehetjük: menedékhely is volt.) Számos megújulási igehirdető műve jelent meg, köztük az Alternatív teológia. Ám legjellemzőbb, legkülönlegesebb a Pneumatikus ember címet viselő füzet. Ebben azt az ősi keresztény emberképet mutatja fel, amely a (test-lélek-szellem -- szóma, pszüché, pneuma)

gondozásra vágytak, azok közül sokan Pasarétre jártak, ahol Joó Sándor volt a lelkész. Nagyon eleven, szép gyülekezeti élet folyt Kispesten, ott egy Ablonczy Dániel¹³ nevű bácsi volt; most halt meg, majdnem százévesen. És volt még több gyülekezet, melyik erről, melyik arról volt híres. Volt, ahol az ifjúsági élet ment jól, bár azt nagyon visszاسzorították akkor, arról jobb volt, ha nem tudott senki, mert mindjárt megjelent az ÁEH és tett valamit annak érdekében, hogy ne virágozzék. Ott volt nekünk nagyon közel a Kálvin tér, ott is mindig jó segédlelkészek voltak, és néha jó lelkészek is. Aztán odakerültek olyanok, akiket az állam tett oda, de hát az öt perce volt gyalog, így nagyon sokszor esti istentiszteletre oda mentem el.

De hamar rájöttem, hogy nem jó, ha az ember vándorol és hol itt, hol ott, hol amott van. Legalább egy évig járjak egy helyre, ott ismerjem meg az erényeket, hibákat, beszéljünk, alakuljanak ki személyes kapcsolatok, ismerjenek meg, és én is próbáljak összegyűjteni mindent a leendő szolgálatra, ami ebben segíthet. Az előbb említett helyekre is hosszabb ideig jártam, de a legtovább, két vagy három évig Pasarétre. Joó Sándorral az is összekapcsolt, hogy ő is kecskeméti származású volt, és különös szeretettel fogadott – igaz, ő mindenkit szeretettel fogadott.

Pasaréten még a legnehezebb időkben is volt gyermekmunka, ifjúsági munka, énekkar – ezeket nem nagyon szeretette az Állami Egyházügyi Hivatal. Ha híre ment annak, hogy egy gyülekezetbe sok fiatal jár, akkor egyrészt beültettek oda besúgókat, másrészt elkezdték a lelkészt szekálni. Nem mondták meg soha, hogy az a bűne, hogy sok fiatalnak hirdeti az igét, hanem ürügyeket kerestek, valami módon

hármasságban az utóbbiból nyeri az erőt.” (Deme Tamás: Farkas József, egy katolikus református; *Új Ember*, 2000. 01. 20. 4. old.)

¹³ **Ablonczy Dániel** (1915-2010): református lelkész. A sárospataki Teológiai Akadémiát 1937-ben végezte el. 1938-1941 között a Soli Deo Gloria Egyesület utazó titkára, majd missziós főtitkára volt. 1940-1941 között Ózdon, majd a Kispesti Református Gyülekezetben volt segédlelkész. 1943-ban a sárospataki Teológiai Akadémián magántanári vizsgát tett. 1944-ben gyülekezetszervező lelkészként került Kispest Rózsátérre, ahol 40 esztendőn át aktív lelkészként, majd nyugdíjasként további két évtizeden keresztül szolgált. 1941-től tagja volt a CE Bethánia Szövetségnek. Miután 1950-ben a CE Szövetséget politikai nyomásra feloszlatták, gyülekezetében – Kispest Rózsátéren – továbbra is a Bethánia szellemisége uralkodott. A rendszerváltás után, 1990-ben Ablonczy Dániel elnökletével a CE Bethánia újra megalakult Magyarországon és felvételt nyert a Világszövetségbe. 1996-ban a Károli Gáspár református Egyetem tiszteletbeli doktorává avatták, 1998-ban Kispest díszpolgára lett, 2001-ben megkapta a Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztje kitüntetését. (Forrás: <http://www.parokia.hu/hir/mutat/1867/>)

belekötöttek, kellemetlenkedtek, hívogatták – és mentek a jelentések. Máig nem tudom, hogy néhány évvel ezelőtt ki tett le ide a lelkészi hivatalba egy vasárnap egy iratcsomagot, amelyikbe a levéltárból kimásolta a besúgók által küldött jelentéseket, amiket egy éven keresztül a Joó Sándor idejében a Pasaréten működő ifjúsági órákról írtak. Ott van benne név szerint, hogy melyik alkalmon ki volt, Uray Géza barátom neve is többször előfordul. Őt különösen veszélyesnek találták, mert úgy tűnt – még a besúgó részére is –, hogy nagyon komolyan hiszi, amit mond, és ezzel a meggyőződéssel és szuggesztivitással „befolyásolja a fiatalokat”. Persze, hogy befolyásolta, éppen az volt a célja, hogy amire ő a Bibliából rájött, az mások számára is világos legyen. És ott van a jelentésekben pontosan, hogy melyik szombaton hová mentek kirándulni, ott is hányan voltak, a szalonnasütésnél miről beszélgettek, ki mit mondott, és így tovább. Én ilyet nem láttam korábban, és elképedtem, hogy ez így ment, és így meg volt szervezve.

Joó Sándort is állandóan szekírozták, hívogatták, faggatták, hogy mit csinált, miért azt csinálta... nagyon sok kellemetlenséget okoztak neki. Őneki különösen kellemetlen volt, mert ő évekig Hollandiában tanult. Nagyon megszerették, nagyon sok holland kapcsolata volt, és mikor hazajött, jöttek turistabuszok – akkor még nyugatról inkább csak csoportosan jöhettek –, és az örült hollandok eljöttek vasárnap ide istentiszteletre. Ugye, megállt egy külföldi rendszámú busz, amiből kisereglett 30-40 holland... hát ettől frászt kapott az Egyházügyi Hivatal. Joó Sándor röviden összefoglalta hollandul is az igehirdetést, és miután a gyülekezet elmondta a Miatyánkot, elmondták hollandul is az ittlévőkkel. Ez aztán vörös posztó volt, ezt egyszerűen nem bocsátották meg neki az Egyházügyi Hivatalban akkor sem, amikor már sikerült elérnie szegénynek, hogy a hollandok ne jöjjenek ide. Azok meg nem értették, hogy miért nem fogadja őket szeretettel, mikor ők olyan szeretettel jönnek. Szegény naiv nyugatiak! Nem akarta, hogy bajuk legyen.

Ösztöndíj ábránd

Teológuskorunkban arról szó sem lehetett, hogy akár csak szocialista országba kiutazzunk; külföldre teológus, lelkész végképp nem mehetett. Könyörögtünk, hogy Prágába legalább engedjenek ki bennünket, mert sokan tudtunk németül, és Prágában volt néhány olyan professzor, aki németül is tartott előadást, és jó híre volt

a prágai teológiának. Később könyörögtünk, hogy valamelyik kelet-német teológiára hadd mehessünk. Egy hónapra cserediákként nem lehetne? Nem. Szó se lehet róla, nem engedték. Ez azért baj volt, megérződött az egész nemzedékünk képzettségén, hogy lemaradtunk az ösztöndíjakról. Annakidején nagyon sokat jelentett egy-egy iparos legénynek is, hogy bejárta fél Európát, vándorlegényként összegyűjtötte a kinti ismereteket, tapasztalatokat, és úgy jött aztán haza, hogy itthon kamatoztathatta. Ez így ment évszázadokon keresztül a lelkészeknél is; még ha nem is lett belőle teológiai doktor, ha nem is jelentek meg könyvei, de az egész szolgálatán, sőt az egész szellemiségén megérződött, hogy egy-két évet külföldi egyetemen tanult, és egy vagy több nyelvet megtanult. Ez nagyon hiányzott nekünk. A mai napig nem értem egyébként, hogy miért nem lehetett Prágába kimenni egy hónapra, ahol ugyanaz a működő szocializmus volt, mint nálunk.

Emlékszem, milyen nagy élmény volt, amikor '67-ben segédlelkészként egy kelet-németországi egyházi konferenciára kiküldtek, és először utazhattam külföldre. Előtte nem is tudom, hányszor kellett menni az egyházügyi hivatalba, vidékről fölutazni, és mindig várni, hogy valami történik. Miért hívtak? Csak beszélgetni, de ugye, nem fogok semmi rosszat csinálni? – én nem tudtam, mi rosszat lehetne ott csinálni. Ott leszek egy egyházi konferencián, ahol teológiai kérdésekről lesz szó remélhetőleg, szeretnék tanulni, kicsit a nyelvet is jobban elsajátítani... mi rosszat lehet ott csinálni?

Igyekeztek mindig nyájasan beszélni, de az ember érezte, hogy ellenséggel van dolga. Eleinte csak kérdezgettek: hogy van, mit csinál, hogy telnek a napjai? Aztán lassan rátértek arra, milyen nagy kiváltság ez, hogy én most kimehetek külföldre, remélik, hogy örülök neki. Annyi eszem már akkor is volt, hogy tudtam, mindenkit igyekeznek beszervezni – hogy én majd jelentsem, mi történt meg mi nem történt –, és nagyon óvakodtam megígérni bármit is, amit nem akartam megtenni. Én nem akarok jelenteni semmit, még azt sem, hogy milyen idő volt, hogy esett az eső, vagy nem esett, hagyjanak engem békén, ha meg így nem vagyok jó, akkor ne engedjenek ki. Én nem *akartam* kimenni, én a szolgálatomat akartam végezni, nem nekem jutott eszembe, hogy kimenjek Drezdába vagy Lipcsébe – nem is tudom már, melyikben volt először ilyen lehetőség –, úgyhogy én teljesen szabad voltam.

Ugyanakkor szemtelen se akartam lenni, és provokálni se akartam, mert tekintettel kellett lennem mindig másokra is – amíg beosztott voltam, arra, hogy ha én nem jól viselkedem, a főnökömnek is baja lesz. Én nem akartam senkinek kellemetlenséget okozni, de semmiképpen sem voltam hajlandó eladni magamat. Voltak olyan ajánlatok vagy kérések is, hogy természetesen majd jelentsem, hogy mi történt kint, és ilyenkor jó volt azt mondani, hogy püspökök is jönnek, tessék majd őket meginterjúvolni, ők biztos jobban érzékelik, hogy mi történik egy konferencián. De azért ez ritka dolog volt. Itthon voltunk, nem mehettünk sehova.

Pályakezdés: segédlelkészként Cecén

1962-ben a Dunántúlon, egy kis faluban kezdtem a segédlelkészi szolgálatot, Cecén. Az szép idő volt, a szolgálatot tekintve az volt az első szerelem az életemben. Egy tipikusan falusi parasztgyülekezet, ahol egészen más karakterű parasztok voltak, mint akik között én fölnőttem Kecskeméten. Szorgalmas, takarékos emberek voltak. Akkor még híres volt a cecei paprika. Aztán jellemző volt az is, hogy egy-egy hozzáértő lelkész gazdaságilag, társadalmilag is milyen hasznos dolgokat csinálhat. Az első főnököm, Radics József¹⁴ már a háború előtt is ott volt lelkész, és fölépített a faluban egy kis tejüzemet. Akkoriban minden háznál volt egy vagy több tehén, és még amikor én ott voltam, akkor is hatalmas csordát hajtottak ki minden hajnalban. De nagy gond volt a tej értékesítése, mert azt nem lehet napokig tartogatni. Akkor még nem tudták tartósítani, és alig várták a vonatot, hogy elvigye közelebbi nagyobb helyekre, ahol a piacon vagy elkel, vagy nem, és ha nem, akkor összemegy, megsavanyodik, és így tovább. Radics József létrehozott egy kis tejüzemet, amelyik aztán szépen fejlődött. Ez egyrészt munkát adott egy csomó embernek, másrészt kikapcsolta a kereskedelmet, vagyis a tejet azonnal fölhasználták, készítettek belőle tejfölt, vaját, túrót, sőt még sajtot is – kicsit ügyetlenül, kezdetlegesen elkészített, de sajt volt az, nagyon jó.

¹⁴ **Radics József** (1904–1980): református lelkész, esperes. Teológiát tanult Budapesten 1925-30-ban, közben Erlangenben és Zürichben töltötte az 1928-1929. tanévet. Segédlelkész volt Kiskunlacházán 1926-27-ben, Pesterzsébeten 1927-28-ban, Cecén 1929-30-ban, majd 1930-tól 1973-ig, nyugalomba vonulásáig lelkipásztor Cecén. 1965-től 1973-ig a Vértesaljai egyházmegye esperese. (Magyar Életrajzi Lexikon)

A Hangya szövetkezetek is akkor kezdtek elterjedni, és a lelkész megtanította a népet arra is, hogy a spórolt pénzüket tegyék be, és azt valahogy forgassák meg. Ő negyven évig ott volt lelkész, és egészen a háborúig, sőt még utána is, amikor talpra kellett állni, nagy szerepe volt abban, hogy a falu fölvirágzott gazdaságilag, és szép módos házak voltak. Én nem tudom, hogyan csinálták, de valamiféle szociális hálót is kiépítettek, mert voltak ott sokgyerekes özvegyasszonyok, voltak szegények is, de nem voltak nélkülözők. A gyülekezetben különösen is erős volt a diakónia, tehát egymás segítése, úgyhogy segédlelkészként az egyik feladatunk az volt, hogy állandóan tartsuk szemmel, ki szorul valamilyen segítségre, és sokszor mi vittük el a pénzsegélyt vagy a természetbeni segélyt. Minden évben kétszer volt gyűjtés, amikor ki mit tudott, behozott – két kiló babot, egy zsák krumplit, diót, lekvárt, akármit –, és akkor ennek egy része ment a falu legszegényebbjeinek, másik részét meg elküldtük egyházi szeretetotthonoknak. Mindig többhetes munka volt ezt begyűjteni, tárolni, postázni, vasútra hordani, és akkor még nem voltak autók az egyházközségeknek meg a lelkészeknek.

Két segédlelkész volt, mert Radics József esperes lett aztán, ami azt jelentette, hogy negyven gyülekezetet kellett felügyelnie. És éppen ennek kapcsán találkoztam én aztán az Állami Egyházügyi Hivatal különböző akcióival. A legkényesebb kérdés az volt, hogy a legtöbb lelkész felesége pedagógus volt, és pedagógusoknak nem volt szabad templomba járniuk. Na most, az elképzelhetetlen, hogy a lelkész felesége nincs ott a vasárnapi istentiszteleten, már csak azért is, mert a legtöbb hívő asszony volt, és ha nem a lelkész felesége, akkor is jár templomba. De emiatt aztán a rosszabb indulatú fölöttesek kikezdték a papnékat. Úgyhogy szegény főnököm nem győzött az Egyházügyi Hivatal megyei főnökéhez járogatni és menteni a papnékat. Ráadásul a legtöbb lelkészcsaládban sok gyerek volt – meg van is még sokszor –, és a legtöbb lelkészcsalád készpénzt a gyülekezettől nem kapott, mert szegények voltak a gyülekezetek. A lelkésznek jelképes kis fizetése volt. Fizetése volt az, hogy ott lakhatott a parókián és a fűtését meg olykor a villanyszámláját fizette a gyülekezet. Ez volt a fizetése, természetben kapta. Na, de hát néha a gyerekek taníttatásához készpénz is kellett, úgyhogy azt az asszony kereste meg, az ő tanítónői vagy tanári fizetése volt a család készpénzjövödelme, arra nagy szükség volt. Amikor egy-két lelkészfeleséget mégiscsak elbocsátottak, mert nem volt hajlandó abba hagyni a templomba járást, akkor nagyon nehéz helyzetbe kerültek ezek a sokgyerekes

családok, és szegény, egyre öregebb főnököm ment és könyörgött, és alkudozott és magyarázott – és láttam, hogy milyen nehéz feladat volt ez.

Úgyhogy engem nagyon bántott, amikor beindult ez az átvilágítás, hogy ki volt kollaboráns, meg ki nem... Hát most egy ilyen ember kollaboráns volt vagy nem? Abban a rendszerben volt egy középfokú tisztsége az egyházban. Esperes volt, nem püspök, de már nem csak lelkész, több lelkésznek a felügyelője, akit állandóan a markában igyekezett tartani az Egyházügyi Hivatal. Elvárta volna tőle, hogy a lelkészek minden lépéséről jelentsen. Ő nem jelent, de valamit mégis jelentenie kell – akkor kitalál semmitmondó jelentéseket, de azzal elégedetlenek, akkor őt szidják. De azért vigyáznia kell arra is, hogy nagyon ne szidják – mert akkor nem mentheti meg a következő három papnét attól, hogy elbocsássák –, ezért, hogy valami hitele mégis legyen, a barátságot is ápolni kell. És akkor legjobb meggyőződése ellenére visz cseresznyepálinkát az egyházügyi főnöknek, mert az a kedvenc itala, és hogyha kap, akkor talán három papnét nem bocsátanak el – szóval ez egy kegyetlenül nehéz munka volt. Szegény idős főnököm, mikor hazajött egy-egy ilyen megyeszékhelyre vezető útjáról, jobban ki volt merülve, mint amikor mi néhány napon át megállás nélkül dolgoztunk.

Én nagyon becsültem azokat, akiket tényleg meghurcoltak, akikre tényleg minden rosszat mondtak, és akik mégse igényelték, hogy őket rehabilitálják. Ilyen volt például Dobos Károly bácsi¹⁵, akinek a neve szintén fogalom. Őt aztán jobbról-balról,

¹⁵ **Dobos Károly** (1902-2004): református lelkész. 1920-ban kezdte el tanulmányait a budapesti Református Theológiai Akadémián. 1922-1924 között ösztöndíjasként az Egyesült Államok-beli Daytonban tanult, majd Pittsburgh-ben magántanári fokozatot szerzett. Tanulmányai mellett két kis magyar bányászgyülekezet lelképásztori szolgálatát látta el Vintondale-ben majd Daisytownban. Amerikában ismerkedett meg a CE Szövetséggel, s ekkor határozta el, hogy hazatérve aktívan részt vesz az ifjúsági munkában. 1928-tól a Keresztyén Ifjúsági Egyesület (KIE) újjászervezésében munkálkodott, 1928-tól 1938-ig országos református ifjúsági titkár, 1929-től a Soli Deo Gloria Egyesület elnöke, majd 1942-ig az SDG budapesti csoportjának elnöke volt. 1938-tól 1952-ig a Budapest Fasori Református Egyházközség lelkésze. A második világháború alatt – a jó Pásztor Missziói Bizottság keretében, melynek 1942-től tagja volt – zsidókat mentett, bújtatott, hamis okmányokkal segítette az üldözötteket. Munkájáért megkapta a Világ Igaza kitüntetését. 1948-ban – Ravasz László püspök megbízásából – megalapította az Angliai Magyar Református Egyházat, melynek gyülekezeteit főleg angol háztartásokban dolgozó magyar nők és a diktatúra elől Angliába menekült magyar reformátusok alkották. Az ötvenes évek elején a kitelepítettek segélyezését szervezte, amiért 1952-ben Szank-Móricgát-Kiskunmajsa-Kömpöc gyülekezetébe helyezték át. Móricgáton 1957-ben templomot épített. 1964-től nyugdíjba vonulásáig (1978) Pesthidegkút és Nagykovácsi gyülekezetében volt lelkész. 1975-ben a Londoni Lepra Központ meglátogatása után megalapította a Magyarországi Lepramissziót, amelyben a betegeknek kötszert készítettek, gyógyszereket, ruhákat küldtek. Az általa alapított misszió ma is működik, gyógyszereket, orvosokat küld a világ 15 országába. Ezért a munkájáért a Szent Lázár lovagrend arany plakettjével tüntették ki, majd

mindenféle módon meghurcolták, és úgy volt vele, hogy ő mindenütt az Úr Jézust szolgálhatta. Ugye, régebben nevezték a lelkészeket verbi divini ministernek [*Isten igéje szolgájának – a szerk.*], az ő minisztersége mindenütt megmaradt, ő mindenütt ezt szolgálta, nem kell őt rehabilitálni, őt abban nem akadályozta meg senki, hogy Isten igéjét hirdesse. Hát volt, hogy nem a nagy fasori gyülekezetben hirdette több száz embernek, hanem hirdette Bugacon két, öt meg tíz igehallgatónak, de a tizből néhány év alatt húsz lett, meg harminc lett, és a lelküket tették volna ki érte, mert fölkutatta a tanyákat, és kutyák sorfala közt is bement meglátogatni a magukra hagyott öregeket. Úgyhogy ő nem érezte magát sértve. Én ezeket az embereket becsültem, nem azokat, akik verték az asztalt és elégtételt követeltek. És pláne nem azokat, akik azt követelték, hogy emezeket kérjék számon, például az ilyeneket, mint az én öreg főnököm volt, aki abszolút nem volt besúgó, de jelentéseket kellett írnia a tisztségéből következően. Senkiről semmi rosszat nem mondott, sőt, akiket kikezdték, azokat mindig próbálta védeni. Ilyenek is voltak. Voltak gonoszok is nyilván, de nem olyan könnyű ezt így utólag eldönteni, hogy ki volt bűnös, és ki volt áldozat, mert nagyon sokszor mind a kettő volt.

Az a szolgálati hely arra is nagyon jó volt, hogy megismertem, milyen a szórványmunka. A 16. század végén, a reformáció után az országnak az a része, Tolna és Baranya összefüggő református vidék lett. Különösen Sztárai Mihály végzett ott gyönyörű munkát, de sokan mások is. És én ott a helyszínen láthattam, hogy mit végzett az ellenreformáció. Hogy mit jelentett az, amikor elhatározták, hogy Magyarországot németté, szegénnyé és katolikussá kell tenni. Bennem nem volt soha és most sincs semmiféle felekezeti elfogultság, pláne nincsen harag vagy gyűlölet, de a hajdan szin református területen ma vannak olyan községek, falvak, területek, ahol csak úgy elszórtan él egy-egy református. Mert ugye: *Cuius regio eius religio* [*Akié a föld, azé a vallás – a szerk.*] – főleg a földesurak révén, de minden egyéb eszközzel is katolikussá tették a reformátussá lett híveket.

Cecéhez is több falu tartozott, volt olyan, ahol hét református élt egy községben, azoknak egy része is úgy került oda máshonnan házasság révén. Én nagyon

közlelről láthattam a szórványmunkának a szépségét, amikor az ember annak a hét embernek a kedvéért is kibiciklizett oda tizenöt kilométert minden héten, és sokszor mind a heten összejöttek egy esti bibliaórára. Amikor hazafelé bicikliztem, sokszor gondoltam erre: melyik lelkész mondhatja el, hogy az egész gyülekezet ott volt a bibliaórán? És amikor mentek haza, mint egy-egy szentjánosbogár, a viharlámpájukkal úgy rajzottak szét arról a kis tanyáról. Nem volt ott még imaház sem, egyiküknek a lakásán tartottuk a bibliaórákat, de egy óra hosszúra is énekeltek még utána, és nagyon kedves, meleg légkörű, családi alkalmak voltak ezek.

Aztán ott találkoztam közlelről azzal is, hogy mit jelentettek a háború utáni kitelepítések.¹⁶ Ott volt egy falu, amelyik valamikor szín sváb falu volt, a neve is elárulja: Németkér a neve máig. Onnan a falu nagy részét kitelepítették erőszakkal – nagyon derék, szorgalmas sváb embereket –, és a Felvidékről hoztak helyükbe magyarokat, akiknek 24 óra alatt kellett összecsomagolniuk. Felemlegették többször a helybeliek – nem űk! –, hogy sírva fakadtak, mikor megállt a tehervonat, és a vagonokból előkászálódtak ezek a derék parasztemberek a családjukkal, és a régi sváb házakba betelepítették őket. Ez évtizedek múlva is földolgozhatatlan volt a

¹⁶ A nagy hatalmak hallgatólagos és a Szovjetunió tényleges támogatása – sőt követelése – mellett a második világháború végén a magyarországi német kisebbség kollektív megbüntetésére, vagyis az 1941-es népszámláláson vállalt német anyanyelv és nemzetiség alapján elrendelt kitelepítésükre került sor. A potsdami határozatok elismerték a kelet-közép-európai országokban élő német kisebbségek egy részének háborús felelősségét, ennek következtében felelősségre vonásuk jogosságát, így deklarált módon tették lehetővé Csehszlovákia, Lengyelország és Magyarország számára, hogy német nemzetiségű lakosaiktól azok Németországba történő áttelepítésével megszabaduljanak. 1945-ben mintegy 380 ezer német nemzetiségi élt Magyarországon. A kitelepítés lebonyolítására felállított Népgondozó Hivatal adatai szerint a magyar kormány 1946 és 1948 között legalább 185 ezer német nemzetiségit fosztott meg állampolgárságától, valamint teljes ingó és ingatlan vagyonától, s telepített ki Németország amerikai, illetve szovjet megszállási övezetébe. A kitelepítés során összesen mintegy 248 600 kat. hold föld és 44 750 ingatlan (javarészt lakóépület) került a magyarországi németektől a magyar állam tulajdonába.

Ugyanakkor az 1945-ben Moszkvában kidolgozott, majd Kassán nyilvánosságra hozott csehszlovák kormányprogram egyértelművé tette, hogy az új csehszlovák állam a magyar nemzetiségű lakosság túlnyomó részét „a jogos nemzeti önvédelem és a kollektív bűnökért járó kollektív megtorlás” elve alapján hontalanságra ítéli. A szlovák–magyar lakosságcsere egyezmény értelmében 1947-1948 között felvidéki magyarok tízezreit telepítették át Magyarországra, és ezzel egy időben magyarországi szlovákok települtek át Csehszlovákiába. Sok esetben a kitelepített magyarországi német lakosság helyére telepítették le a felvidéki magyarokat. A Csehszlovákiából Magyarországra menekült, kiutasított, illetve a lakosságcsere-egyezmény keretében áttelepült mintegy 90 000 szlovákiai magyar jelentős része földműveléssel foglalkozott, főleg a vagyonosabb, magasabb színvonalon gazdálkodók rétegeiből kerültek ki. Az áttelepültek között magas volt a közalkalmazottak, illetve a jól képzett értelmiségiek száma. Az áttelepült szlovákiai magyarság beilleszkedését hosszú ideig késleltették azok a körülmények - svábok folyamatban lévő kitelepítése, a tulajdon biztonságának hiánya -, amelyek közé Magyarországon kerültek. (Forrás: Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945-1948 között; Kecskemét, 1993.)

számukra, hogy ők a máséban laknak, más dolgozott meg azért, hogy itt fölépüljön egy szép ház, az övékét meg – amiért ők dolgoztak meg a Felvidéken – azóta talán lebontották.

Mind szép szál, magas homlokú, nagyon értelmes, jó képességű parasztemberek voltak. Sajnos egykéztek, de nagyon értékes emberek voltak. Ők aztán ott megvettek egy sváb házat, abban kialakítottak egy szép imaházat, nagyon talpraesett, önálló, kezdeményező, gondolkozó, jó szervező emberek voltak. Ezt a kis gyülekezetet szintén Cecéről kellett gondozni. Akkor nem voltak autók, még motor se volt, később kaptunk aztán egy motorbiciklit, az nagy segítség volt. És vonatközlekedés se volt, az a bizonyos teherszerelvény is egy távolabbi állomáson állt meg, onnan fuvarozták be őket lovaskocsikkal. Úgyhogy a szórványmunkát, meg a közlekedést, meg azt, hogy kevésen is hűnek kell lenni, ott tapasztaltam meg. Volt olyan falu, ahol egy hittanos volt, és annak az egy hittanosnak a kedvéért is rendszeresen, hetente eljártam. Néha a szülők is beültek, hogy hallják, mit mondok én a gyerekeknek. Elcsodálóztak, hogy erről szól a Biblia – „Nahát! Nem tetszene tudni hozni egy Bibliát?” – Vittem egy Bibliát. És közülük valaki aztán hitre is jutott.

És közben volt egy nagy tömbgyülekezetünk. Cecén erős, szép nagy református gyülekezet volt és van, szép nagy templommal. És az öregúr – mármint a főnökünk – tudatosan megtanított minket mindenre, amit a teológián nem lehet megtanítani: könyvelni, anyakönyvet vezetni, iktatókönyvet adminisztrálni stb., úgyhogy az nagy ajándék volt egész életemre. A Hangya Szövetkezet, a tejüzem már megmutatta, hogy ő nagyon jó pénzügyi szakember, de amellet azért gyülekezet is épült. Szóval nem ment el olyan irányba, hogy legyen jómódú a falu, aztán maradjon mindenki hitetlen, hanem nagyon jól gondozta ő a gyerekeket, a fiatalokat, a fiatal házásokat, az öregeket, a szegényeket... Úgyhogy ez egy nagyon jó gyülekezet volt, és sok mindent meg lehetett ott tanulni. Érdekes, hogy egy ilyen viszonylag kis faluból aztán többen jöttek teológiára, és lelkészek lettek. Látták, hogy az öreg mit csinál ott, és azt mondták, hogy effélét én is szeretnék.

Jellemző az öregúrra, hogy három év után azt mondta: „Fiacskám – így szólított minket, és ebben benne volt az ő egész lelkülete –, te most már itt megtanultad, amit lehetett, most már meg kell ismerned egy városi gyülekezetet”. Mondtam, hogy én

otthon, Kecskeméten nagyjából megismertem. „Az más, akkor még gyerek voltál, és Kecskemét, az mezőváros. Nem tudod, hogy hol leszel lelkész, és ismerni kell a falut, a szórványt, a közepeset, a nagyobbat és a fővárost is”. És bár sose vágytam Pestre, de ő elintézte, hogy fölhelyezzenek ide, az egyik nagy gyülekezetbe.

Budahegyvidéki gyülekezet

'65 őszén fölhelyeztek Budapestre. A Déli pályaudvartól délnyugat felé eső terület a budahegyvidéki gyülekezet, ahol valamikor Szabolcska Mihály fia, Szabolcska László volt a lelkész. Ez akkor egy újonnan alakult gyülekezet volt. Egy mulatót vásároltak meg – a Claridge mulató akkoriban fogalom volt, még akkor is emlegették, mikor odakerültem –, és ebből alakítottak ki egy nagyobb imatermet, egy kisebb gyülekezeti termet, az emeleten lelkészi hivatalt és egy lelkészlakást.¹⁷ Nagyon ügyesen megoldották. Ott kellett aztán elkezdni a szolgálatot, ami sok tekintetben teljesen új és ismeretlen volt a számomra. Igaza volt az öregúrnak: az, hogy valaki már tud jól hittanórát tartani egy faluban, meg szívesen kibiciklizik, és érti a parasztemberek gondolkodását, nem azt jelenti, hogy biztosan jó lelkész lesz, mert fogalma sincs arról, hogyan gondolkozik egy többdiplomás, aki még alig hívő – vagy teljesen kétkelő, agnosztikus ember –, aki azonban ott van, és egy ideig hallgatja az igehirdetést. És azon múlik, hogy abba hagyja-e, vagy pedig hitetlenből hívő lesz, hogy érti-e a lelkész, hogy ő hogyan gondolkozik, és mi az, amit nem mond ki, vagy nem is tud még kimondani, de helyette ki kell mondani. Úgyhogy itt aztán új dolgokat kellett tanulni.

Teljesen új volt az ifjúsági munka is, egészen másként viselkedtek a konfirmandusok, mint a ceceiek. Sokkal több rosszat láttak, egy részük olvasottabb volt, de sokkal naivabbak és tapasztalatlanabbak voltak. A falusi gyerek sokkal több gyakorlati

¹⁷ A „Claridge” étterem és kávéház Wanda Lajos műépítész tervei szerint 1932-ben épült meg. A Gaál utca felől volt az étterem, a Böszörményi úti fronton a kávéház, középen a konyha, az emeleten a vendéglős lakása és a bridszklub. Az épület lapos tetején nyári kerthelyiség létesült. A Budahegyvidéki Református Egyházközséget 1931-ben alapították az akkortájt benépesülő budahegyvidék református lakói. Az istentiszteleteket kezdetben a Márvány utcai iskolában tartották. 1935-ben az egyház megvásárolta a Claridge étterem épületét, amely máig a gyülekezet otthona. A templom első lelkésze dr. Szabolcska László (Szabolcska Mihály költő fia) volt 1935-től 1957-ben bekövetkezett haláláig. (Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Budahegyvid%C3%A9ki_Reform%C3%A1tus_Egyh%C3%A1zk%C3%B6zs%C3%A9g)

élettapasztalatot gyűjt össze tudattalanul is, ha nem olyan fajta, akkor is kénytelen, mert látja, benne van. Minden a szeme előtt zajlik, születés is, halál is. Ezek a pesti gyerekek sose láttak születést, sose láttak halált. Falusi gyerek látja, hogy ellik az állat, és hallja az elbeszélést, mikor hazahozzák a kistestvérét a szülőotthonból, a nagymama ott hal meg a szeme láttára a szobában, és aztán elviszik onnan, vagy ott van kiterítve, hiszen sokszor otthon ravatalozták fel akkor még. Ilyen élményei egy városi gyereknek nincsenek. De van sok rossz élménye, mert látja az apját elkeseredve berúgni otthon, aki esetleg kocsmába sose járt, de otthon el van dugva a palack, és zugivó.

A városi gyerekek egymástól is sokkal több rosszat szedtek össze, sokkal több kétely volt bennük. A falusi gyerekek magától értetődő sok minden, a városi gyerek mindent megkérdőjelez, és éppen 13, 15, 16 éves korában. Úgyhogy nagyon föl kellett kötnöm a fehérneműt, és el kellett kezdenem sok olyan irodalmat tanulmányozni, ami segített eligazodni ezekben a kérdésekben. Igyekeztem eljutni oda, hogy előbbre legyek, mint ők – olyan értelemben is, hogy értsem, amiben ő még csak kezd kételkedni, és tudjam annak a megoldását is, de ne zúdítsam rá most, amikor ő még csak a kérdőjeleket kezdi kirakni, hanem szépen együtt rakosgassuk ki a kérdőjeleket, aztán majd eljutunk oda, hogy ezek kiegyenesednek felkiáltójellé válnak, vagy pedig egy szép kijelentő mondat lesz. De hát ez évek múlva lesz. Addig viszont meg kell nyernünk egymás bizalmát – nekem is az övét, őneki is az enyémet –, és meg kell tanulni a közös nyelvet. Én mindig törekedtem szépen beszélni magyarul, és nagyon idegenkedtem az utcai zsargontól, szlengtől – akkor még jassznyelvnek nevezték –, amit ők beszéltek. Viszont bizonyos mértékig meg kellett tanulnom, hogy értsük egymást, meg hogy jobban elfogadják, amit aztán mondok. A szószékre nem vittem föl soha, de azért ővelük beszélgetve egy-egy kifejezést meg kellett eresztetni ahhoz, hogy lássák, nem a falvédőről akasztottak le engem se, és nem tollas az én hátam se. De hát nem ez volt a legfőbb, ez csak a formanyelvet illeti, a gondolkozást kellett megtanulni, és aztán a sok családlátogatás során az ő helyzetükkel is kezdtem megismerkedni.

Az első év nagyon intenzív tanulással telt, és a csápjaimat is ki kellett nyújtani, mert tőlük akartam megtanulni, hogy kik ők, és miért lettek ilyenek. Néha kétségbeesítő volt, amit láttam. Falun olyan nem volt, hogy egy apa ne tudja, hogy hányadikos a

gyereke, mert annyira hajt, és annyira csak a munkának él, meg már a házassága is tönkrement, és szinte soha nincs otthon, a gyerekekkel soha nem beszélget, legfeljebb, ha túl sok egyest hozott haza, elfenekeli vagy szidja a tanárt – ez elképesztő volt számomra.

Hat évet töltöttem el a gyülekezetben, aztán a főnökömet eggyel magasabb egyházi tisztségre nevezték ki, úgyhogy a végén már szegény alig tudott otthon tölteni valamennyi időt. Finta Istvánnak¹⁸ hívták. Ő volt sokáig a Reformátusok Lapjának a felelős szerkesztője, és az is nagyon lefoglalta. Gyakorlatilag mindent nekem kellett végezni, és a végén már csak szombaton találkoztunk. Ez a felelősségemet is nagyon megnövelte, mert a budapesti gyülekezetekre különösen odafigyelt az Állami Egyházügyi Hivatal – órá meg a magas beosztásai miatt különösen is figyeltek –, úgyhogy nagyon vigyázni kellett, hogy mit csinálunk, és mit hogyan csinálunk. Ez jó iskola volt nekem, mert egy esperes mellett láthattam, hogy az állam tényleg tudatosan törekszik arra, hogy leépítsék az egyházakat – tényleg hittek abban, hogy az egyház megszüntethető. Mi bizonyosak voltunk, hogy akár a föld alá is kényszeríthető, de nem szüntethető meg – voltak már ilyen idők, és ma is vannak országok, ahol csak a földalatti egyház létezhet, de ott is van Jézus Krisztusnak gyülekezete, és azon a pokol kapui sem vehetnek diadalmat, ez biztos. De akkor azért a pokol kapui néha kinyíltak, úgyhogy nekem nagyon kellett vigyázni, hogy a munka menjen, de eltaláljuk azokat a formákat meg azt a mértéket, amiből még nem lehet olyan nagy baj, hogy aztán esetleg leállítják a munkát.

Volt szép ifjúsági munka, és volt egy érdekes műfaj, a vasárnapi ünnepi istentisztelet előtt megtartott családi istentisztelet. A gyerek-istentiszteletet is fölöslegesnek – mintegy a hitoktatás pótlásának – tekintette az egyházügyi hivatal, s a hitoktatást mindenképpen le akarták építeni, de a családi istentiszteleten ott voltak a szülők is, és ott voltak a gyerekek is. Ez egy nehéz műfaj: a szülőnek is mondjon valamit az, ami ott elhangzik, de a legkisebb is értse. Úgy döntöttem, hogy az utóbbi – a

¹⁸ **Finta István** (1915-1991) református lelkész. 1948-tól a Dunamelléki Egyházkerület püspöki titkára, valamint az Egyetemes Konvent külügyi és sajtóügyi előadója, 1951-től konventi főtanácsos. 1958-tól közel harminc éven át a budapesti budahegyvidéki gyülekezet lelkésze. A budapesti Teológiai Akadémia társadalomtudományi tanszékének rendes tanára, az egyházkerület lelkészi főjegyzője, és a Reformátusok Lapja felelős szerkesztője volt. (Forrás: Erdős Kristóf: A Magyar Köztársaság és a Magyarországi Református Egyház 1948-as egyezményének vizsgálata; *Ring Magazin*, 2007. 05. 03.)

legkisebb – a fontosabb, mert ha én valóban tudom mondani a Bibliát gyereknyelven, az majd az egyetemi tanár nagypapának is érthető lesz, de ha én nagyon okosan akarom elmondani, amiről a Biblia szól, azt a fele unni fogja. Ez nagyon jól bevált: én ott gyerekeknek prédikáltam, és a felnőttek nagyon élvezték. A mai napig ismerek olyan felnőtteket – többek között egy hétgyerekes anyukát is –, aki akkor hároméves volt; ő volt a legokosabb, mindent tudott, mindig jelentkezett. És a háromévesek is értették és élvezték az igehirdetést, és a felnőttek se unatkoztak. Azok nagyon kedves alkalmak maradtak a számomra.

Néhány egyházi öregotthon volt akkor még csak Pesten, és kedves dolog volt az is, hogy a fiatalokkal eljártunk oda segíteni: szenet behordani, fát föl vágni, a kertet felásni, gyümölcsöt leszedni. Azok az idős, többnyire idős gondozók – mert a gondozók is idősek voltak sokszor – nem tudtak ott a létrán gebeszkedni, mint mi. Jellemző volt a körülményekre, hogy egyszer, amikor az utcán leborították az öregotthon egész évi szenét, jött a kétségbeesett telefon, hogy menjünk már, hordjuk be, mert ellopják onnan reggelig. Néhány fiatalnak hamar szóltam, munka után kimentünk, és éjfélig talicskáztuk. Másnap hívatnak az egyházügyi hivatalba, hogy hol voltam én tegnap. Én elmondtam a napomat, beleértve az estét is. De hát hogy gondoltam én ezt? De hát mit? Azt, hogy szervezett akciót folytattam a fiatalokkal, és a gyülekezet területén kívül töltöttük el az estét. Igen, mondom, ebből bizonyos értelemben minden szó igaz, de amire maguk gondolnak, az biztos, hogy nem igaz. Mert ugye, akkor, amire csak lehetett, azonnal rásütötték, hogy „államellenes összeesküvés alapos gyanúja”. Na, erre végképp nem gondoltam, hogy mi késő este hordjuk a szenet, és kéményseprők leszünk, mire hazaérünk, és akkor ez is bűn. A saját szempontjából teljesen igaz volt, mert nem volt szabad semmilyen megmozdulást szervezni a felelős vezető engedélye nélkül, tehát a főnökömnek meg kellett volna mondanom, hogy megyünk szenet lapátolni éjszaka. Neki tudni kellett volna róla, és vagy hozzájárulást kellett volna kérnie, vagy le kellett volna állítania a dolgot. Mert a gyülekezeten kívül több fiatallal a lelkész nem csinálhat semmit. Na, de öregasszonyoknak a téli tüzelőjét hordtuk be! Mindegy. Az is akció. Akciózni nem lehet.

Az ember ma már csak mosolyog ezen, és a mai fiatalok nem is értik. Én a gyerekeimnek azért elmondtam egy-két ilyen dolgot; egyrészt azért, hogy tudják,

ilyen is volt, másrészt azért, hogy becsüljek meg nagyon azt a szabadságot, amiben ma élhetünk.

A kerti csap, a gazda és a slag

Én egyébként úgy néztem az egész szolgálatomat, és ma is úgy nézem, ahogy akkor tanultam meg, mikor egyszer valakinek segítettem. Szintén „akció” volt, egy idős házaspárnak a pincéjét kellett kitakarítani, és ott aztán minden volt, ami évtizedek alatt fölhalmozódott. Amikor már azt hittük, hogy a munka végére értünk, az egyik sarokban még láttuk, hogy ott egy púp – szénpor, lehullott vakolat, minden volt azon, de valami még lehet alatta. Na, most már csináljunk rendes munkát: hát kibányásztunk onnan egy nagyon hosszú, összetekert gumislagot. Hát ennek nagyon megörültek, mert a fiuk valami ólat kezdett építeni a kert végében, és a kerti csapról a vizet akkor nem kell vödörben hordani, hanem majd ezzel odaviszik. Nézzük meg, hogy működik-e. Na, hát mindjárt kipróbáltuk: rácsavartuk a hollandit a kerti csapra, másik végét kihúztuk, néztük, nem lukas-e, nem volt lukas, működött, jaj, de jó.

És akkor én ott megvilágosodtam. Az jutott eszembe, hogy én azt szeretném, hogy ilyen legyen az életem. És ez az igazi lelkeszi szolgálatnak a tipikus, szép illusztrációja. Mert miről van itt szó? Ebből a kerti csapból jön a víz, de erre a vízre ott hátul van szükség. Valahogy oda el kéne vinni. Az a lehető leggazdaságosabb szállítás, hogyha én jól rá tudom csavarni, és működik még ez a hollandi, és nem spriccel szanaszét a csapnál, hanem szépen belemegy a slagba, ha ebben a slagban nincs dugó, és a teljes keresztmetszeten áthaladhat a víz, a túlsó végét meg a tulaj oda tartja, ahova kell. A slagnak tehát tudnia kell, hogy nem öbelőle jön a víz, hanem csak átmegy rajta. Ezért nagyon szoros közösségben kell lennie a vízforrással, és teljesen engedelmeskednie kell a főnöknek, hogy oda tartsa a végét, ahova akarja. Énnekem valami olyat kell adnom az embereknek, amit én nem tudok produkálni: problémák megoldását, bűneikre bocsánatot, erről bizonyosságot, hogy nem kell neki lelkiismeret-furdalással leélni az életét, ettől meg fog változni az egész gondolkozása – ezt én nem tudom elérni. Ezt csak Isten tudja elvégezni benne, mégpedig az ő igéje által. De Isten igéje nem az én kútfőmből fakad. Nekem azt állandóan el kell kérni, tehát nekem szoros közösségben kell lennem Istennel, mint a slagnak a csappal. De nagyon tiszta életet kell élnem, hitbelileg és erkölcsileg is,

hogy dugók ne akadályozzák a víz áthaladását. És teljes engedelmességgel kell tartoznom az én Uramnak – nem csak a földi főnöknek, hanem legfőképpen az Úr Jézusnak –, hogy arra használjon, amire akar.

Én például sose kértem, hogy hova helyezzenek. Lehetett kérni, de akkor még úgy ment az egyházban, mint a katonaságnál: a püspök írt egy levelet, ami általában úgy szólt, hogy foglalja el itt és itt a segédlelkészi állást, és erről engem 48 órán belül értesítsen. Akkor én elfoglaltam, értesítettem és elkezdtem a munkát. Én nem kértem sose, én ezt egészen Istenre bízom: oda helyezzenek, ahova ő akarja, úgymint ő dirigál a püspöknek is, hogy hova fog helyezni. És azóta is igyekszem komolyan venni, hogy minden azon múlik, hogy nekem milyen szoros közösségem van Istennel, mert tőle kapok jó gondolatokat, tőle kapok fizikai erőt, betegségből gyógyulást, mindent, mondanivalót is, szeretetet is. Nagyon fontos, hogy áthaladjon rajtam az ige, hiszen én is abból táplálkozom, amivel másokat táplálok, és nagyon fontos ez a feltétel nélküli bizalom Isten iránt, hogy arra használjon engem, amire akar.

Állítom, hogy ezért nem viselt meg engem a nyugdíjba menetel se. Többen kérdezték – ki óvatosan, ki provokatívan –, hogyan éltem át a nyugdíjba menetet. Hát úgy, mint ahogy minden egyebet. Ez vele jár, ezt előre tudtam, ezt megbeszéltük akkor, amikor erre sort került, hát miért kellett volna, hogy megviseljen? Én az én Uram, Jézus Krisztus szolgálója vagyok. Ez egy nagy kiváltság, ezért nagyon hálás vagyok. Ő addig használ, ameddig akar, és arra, amire akar. Arra nekem kell ügyelnem, hogy ne hogy azt higgye a gumislag, hogy belőle fakad a víz. Én nem tudok senkin segíteni, még igazán megértő se tudok lenni, hogyha nem kapok Istentől segítséget.

Házasság

Ott kaptam Istentől életem egyik legnagyobb ajándékát is, a feleségemet. Akkoriban én már harminc felé közeledtem, és sokat imádkoztam, hogy „Uram, megígérted, hogy te szerzel segítőtársat, hozzánk illőt, hát én nem tudom, hogy a világon szaladgáló hárommilliárd nő közül ki az, aki tényleg segítőtárs és hozzám illő lesz, de most már azért előbb-utóbb, ha úgy gondolod, hogy házasságban töltsen el az életemet, akkor hozzá kéne látni”. De hát én a teológián a tanulásnak éltem, attól

kezdve meg a munkát, a szolgálatot élveztem és örömmel végeztem, úgyhogy nem volt kilátásban senki sem.

És ekkor történt, hogy egyszer eljöttem ide, Pasarétre egy istentiszteletre, és ott találkoztunk a feleségemmel. Mint ismerős kislányt üdvözöltem, hiszen a bátyja a legjobb barátom volt – bár egymástól elég messze szolgáltunk, nagyon ritkán tudtuk tartani a kapcsolatot –, így aztán ismertem, tudtam, hogy ő van a világon. Aztán egyre gyakrabban eszembe jutott. Egyszer-kétszer beszélgettünk, és meglepődtem, hogy lelkileg-szellemileg milyen érett ember. Korán meghalt az édesanyja – azt hiszem, akkor érettségizett –, és ott maradt három férfivel: a két bátyjával meg az akkor már betegeskedő édesapjával. Nagyon strammul beállt a munkába, mint háziasszony, amellet tanult. Láttam azt is, hogy komoly hite van, és azt is, hogy nem fél a munkától, egész természetes módon csinálja, amit kell, és még másoknak is szívesen segít. Néha beszélgetés közben kiderült, hogy itt az ifjúságban ez, az, amaz bajba került, és akkor már kezdett engem érdekelni, hogy és mit mondtál neki... és lassan megszerettük egymást.

Ők egy társbérletben éltek – akkor még voltak ilyenek: közös konyha, közös fürdőszoba –, aztán sikerült leválasztani a lakást, és akkor házasodtunk össze, '68-ban. Az édesapját az utolsó években már együtt ápoltuk. Nagyon kedves ember volt, építészmérnök, ő tervezte a galyatetői nagyszállót.

A feleségem itt nőtt fel Pasaréten. Nagyon hamar belekerült a gyülekezet vérkeringésébe, már az ifjúságnak aktív tagja volt; jártak öregekhez, gondozgatták őket, vittek magnón – akkor még ilyen félasztalnyi nagy magnón – igehirdetéseket az ágyban fekvőknek, és egyáltalán, természetes volt neki minden, amit egymásért tehetünk családban is, itt is. Ez nagyon nagy ajándék volt. Ő zenetanár volt, nagyon kicsi fizetése volt neki is, nekem is. Az első fizetésem ötszáz forint volt, az nem számított soknak akkor sem. De azért a tizedet mindig félretettük.

Egy picit később történt az életemben minden: később lettem önálló lelkész, később nősültem, az összes évfolyamtársamnak már gyerekei voltak, minket azzal is megvárakoztatott Isten, hogy gyerekeink szülessenek. Hat évig nem születtek. És éppen elhatároztuk már, hogy nem így terveztük, de ha Isten így látja jónak, akkor

nézzünk körül, hogy hol vannak sokgyerekes baráti családok, az időnkől meg a kevés pénzünkből – meg ha szükséges, még többit is – kinek hogyan segíthetünk. És ahogy ezt elhatároztuk és elkezdtük, jelentkezett az első gyerek. Úgyhogy Isten azt is megengedte.

Én nagy hasznát vettem egész életemben annak, hogy már gyerekkoromban megtanított Isten várni a gyümölcsösben. Amikor elültetünk egy almafát, tudjuk, hogy négy évig csak ráköltünk, ez nekünk semmi hasznot nem ad, csak munkát és költséget. Ne most akarjak szüretelni, mert nem lehet. Most éppen betemettem a gyökereit, aztán négy évig csak a munka. Akkor egy kicsit már megmutatja a fa, hogy mit tud, de igazán majd hat év után fog teremni. De érdemes most befektetni, mert utána ő visszaadja. És erre a türelemre nagyon nagy szükség van a lelki munkában is: hogy tudom, akár évtizedekig is csak mondom Isten igéjét és imádkozom érte, és semmi. És nem szabad földadni.

Néha persze elcsüggedtem, amikor láttam, hogy megy tönkre valaki amiatt, hogy nem fogadja el a segítséget. Küzdöttünk alkoholistákkal, szenvedélybetegekkel is, és mondtam nekik, hogy „olyan sokan megszabadultak az alkoholtól, és hitre jutottak, mert eljöttek egy csendeshétre, és ott Isten igéje átformálta őket – gyere el te is!” – „Jó, majd jövőre! Most még nem, mert én akkor teszem le, amikor akarom” – ment a sok buta szöveg, amit már könyv nélkül tudtunk. És szenved tovább, és tönkremennek a gyerekei, és belepusztul a felesége és így tovább... Akkor néha elcsüggedtem. De ez is inkább még buzgóbb imádságra sarkallt. A türelemre nagy szükség van a lelkigondozásnál, mert néha órákig kell hallgatni valakinek a beszédét, mert sokáig nem arról van szó, ami miatt most leültünk – és ami majd esetleg rajta segít –, vagy nagyon keresi a megfelelő szavakat, és igen nehezen haladunk előre, de akkor sem szabad befejezni a mondatait. Ha látom, hogy benne dolgozik valami, hadd jöjjön napvilágra. Ahogy a vajúdást sem szabad megrövidíteni; nagyon sok új élet is fájdalmak között születik meg a szó lelki értelmében, azt ki kell várni. Amikor igazán éretten, a maga idejében történik meg valami, akkor az igazi, és ezt a maga idejét kell kivárni akkor is, ha közben szenved az ember.

Édesapám egyszer sárgabarackérés idején odavitt egy fához, amelyiken szemmel láthatóan nagyon érett barackok voltak már. Egy részét féléretten leszedték, mert

exportra úgy vették át, de a lekvárnak valót, azt hagytuk megérni a fán. Azt mondta, vedd le azt a barackot, de ne szakítsd le, csak tedd alá a tenyeredet, és mozdítsd meg egy kicsit. S máig emlékszem, hogy odatettem a kezem, egy picit hozzáértem, és benne maradt a gyümölcs – és olyan illat áradt abból a kajsziból, hogy az felejthetetlen. Édesapám akkor azt mondta: „Ezt letörhetted volna zöld korában is, aztán okozott volna hascsikarást, és ezt az illatot és zamatot soha nem érzed meg”. És ez nagyon bennem maradt, és áldom Istent, hogy ilyen sok irányból oktatott a türelemre, mert ez nagyon fontos dolog.

Én azt hittem, az esküvőnk csendes családi alkalom lesz, de amikor bementünk a templomba, tele volt a templom. Akkor éreztem meg igazán, mennyire szeret a gyülekezet, és hogy mit jelent a gyülekezet szeretete; amilyen örömmel és szeretettel volt ott a gyülekezet, mintha a saját gyerekük vagy testvérük lettem volna, az nagyon nagy öröm volt. A főnököm esketett, és az volt az Énekek énekéből az alapige, hogy „tégy engem, mint egy pecsétet a te karodra, mint egy pecsétet a te szívedre”. Ő nagyon tapasztalt, bölcs ember volt, és ismert is engem úgy látszik, mert előtte figyelmeztetett: „Holnap téged fognak ünnepelni. Én tudom, hogy te utálsz az ilyesmit, de most hagyd magad ünnepelni”. Igaza volt, mert bennem mindig az van, hogy nekünk az Úr Jézust kell ünnepelni, és ember imádata szigorúan tilos, különösen a magam imádtatása. De aztán elmagyarázta, hogy ez miért fontos, és hogy az embereket megbántanám, ha nem engedném, hogy jót kívánjanak, megpusziljanak, kezet fogjanak velünk... egyáltalán, hogy ünnepeljenek. Úgyhogy arra kért, egy óra hosszára legyünk mi a középpontban, és ne tiltakozzék ez ellen minden porcikám. Ezt nagyon jó, hogy mondta, mert egyébként nagy zavarban lettem volna.

Utána folytatódtak a munkás hétköznapiak, én végeztem tovább Budahegyvidéken a munkámat. Egyedül voltam segédlelkész, úgyhogy a rendszeres igehirdetési alkalmakon kívül nagyon sok beteglátogatás, öreglátogatás is volt. A fiatalokat igyekeztem csendben, föltűnés nélkül összetartani; az ifjúsági órákon mindig a Bibliát tanulmányoztuk, utána persze lehetett pingpongozni meg beszélgetni, egymást korrepetálni. Abba az irányba igyekeztem őket terelni, hogy ha már együtt vagyunk, akkor egymásnak segítsünk és ne csak poénkodjunk – persze szabad nagyokat nevetni, legyünk vidámak, csak azért nem mindegy, hogy min nevetünk, és főleg az

nem, hogy kin nevetünk. Úgyhogy egy jó légkörű, népes ifjúsági csapat alakult ki ott. Említettem a családi istentiszteletet vasárnap, az ment tovább is.

Apósom akkor már nagyon súlyos beteg volt, az ő ápolása határozta meg az első éveinket, aztán el is ment, talán két év múlva. Építézmérnök volt, nagyon kedves, szelíd ember. A szakmai baráti köréből többen tudtak zenélni, és rendszeresen összejöttek vasárnap délután kamarázni. Minden gyakorlás nélkül, mert hétköznap nem nagyon értek rá, de ott kialakult egy-egy kis darab úgy, ahogy eljátszották, és élvezték a zenét meg egymás társaságát. Nem a dohányfüst, az alkohol meg a fekete jellemezte a vasárnap délutáni együttlétet, hanem a muzsika, a beszélgetés; ez nagyon kedves emlék a számomra. Ma ritkán lehet ilyennel találkozni, valahogy idejük sincs rá az embereknek – vagy nem szánják rá –, meg ritkaság számba megy, hogy műszakiak is érdeklődnek irodalom és zene iránt, sőt aktívan művelik. Máig hiányolom azt a mentalitást, amilyen az apósomé is volt.

Pasarét

Joó Sándor utódja

A pasaréti gyülekezetben Joó Sándor sokat bajlódott a torkával, hangszalagjaival, és ha éppen szombaton lett beteg, néha átszólta a főnökömnek, hogy küldd már át a segédlelkészt, úgyis elkészült az esti istentiszteletre, mondja el itt, Pasaréten is, mert nem tudok beszélni. Így ismert meg engem itt a gyülekezet, hogy néhányszor, nem túl sokszor voltam itt. És amikor hetvenben hirtelen meghalt Joó Sándor – egy agyvérzésben a nyári szabadsága alatt –, akkor a gyülekezet azt mondta, hogy nekik jó lenne ez a szomszéd segédlelkész.

Joó Sándor halála mindenkit megviselt. Nagyon hirtelenül történt – még csak hatvan éves volt. Igaz, mindig nagyon magas volt a vérnyomása; ő nagyon érzékeny idegrendszerű ember volt, és nem tudta derűsen túltenni magát azokon a kicsinyes és folyamatos szekatúrákon, amiknek ki volt téve az államiak részéről is meg az egyháziak részéről is. Az egyházügyi hivatalban erősen helytelenítették, hogy ő az ébredés embere, és a lelki ébresztést akarta munkálni azután is, miután ezt az állam leállította. Ő szívesen ment más gyülekezetekbe is, és ahhoz külön engedély kellett

mindig, és nem volt hajlandó az úgynevezett békepropagandát hirdetni a szószékről, amit akkor elvártak a lelkészekől, hanem a Bibliát magyarázta és ettől nem tágított. Ezt nem nézték jó szemmel, és ezért ő folyamatos zaklatásnak volt kitéve.

Megtörtént például, hogy kicsempészték néhány prédikációját Hollandiába, ott az ő holland barátai kiadták, és hogy neki kedves meglepetést okozzanak, talán száz példányban behozták Magyarországra. Ez akkor többszörös bűncselekmény volt. Ő az egészről nem tudott, és ebből egy fillér haszna sem volt; se kintről nem kapott semmit, se az itthoni példányokért. A kezébe is úgy került egy példány, hogy egy kollégája mutatta: „Te, nagyon jók ezek a prédikációk”. – „Miért, mik azok, kiéi?” – „Hát ne beszélj, a tieid”. – „És miért, hogy, nyomtatásban?” – akkor nem volt ilyen, hogy kinyomtatnak prédikációt. Így értesült róla, és azonnal sejtette, hogy ebből baj lesz. Az egyik legsúlyosabb vádpont ellene a „valutaüzérkedés” volt, és attól kezdve cibálták, hurcolták, vallatták, hogy adja elő a valutát, amit ezért kapott. Ő egyszerűen nem tudta elviselni, hogy nem hiszik el, amit mond, mert annyira becsületes, korrekt ember volt. Hogyha ő azt mondja, hogy nem kapott érte, akkor higgyék el, hogy nem kapott érte! Ő ilyen volt, és nem értette, hogy tételezhetnek föl róla ilyet, és nem tudta elviselni, és beleroppant. Volt benne egyfajta gyermeki lelkület, egy érthetetlen naivság. Azt, hogy egy rendkívül művelt, okos ember hogyan lehet ennyire naiv, nehéz megmagyarázni, de ő ilyen volt.

Azt mondják itt, a gyülekezetben is, hogy senkiről nem tételezett föl rosszat. Egyszer szóltak neki templomfelújítás közben, hogy az egyik kőművessel abba kéne hagyatni a munkát, mert nagyon hebehurgyán csinálja. Azt mondta: „Ez lehetetlen, hát megígérte, hogy jó munkát fog végezni!” – és ő ezt komolyan vette. És amikor nevettek rajta, hogy na, de Sándor, ezt nem lehet, akkor megkötötte magát: „Hát nem, ha mi vele szerződünk, akkor ezt végig kell csinálni”. Egy ilyen ember a diktatúrában áldozat, az nem bírja ki.

Joó Sándor halála után tehát a pasaréti gyülekezetben többen rám gondoltak. Na, de az nem így ment akkor, hogy egy gyülekezet eldönti, kit szeretne lelkésznek, hanem az egyházügyi hivatal utasította a püspököt, hogy a püspök utasítsa az esperest, hogy választassa meg XY-t a gyülekezetben. Így történt a legtöbb lelkészválasztás. Akkor is így történt Pasaréten, és ide is helyeztek valakit, akit az állam ide akart

tenni, de a gyülekezet ővele nagyon elégedetlen volt, és aztán elkezdődött egy szomorú kötélhúzás. A gyülekezet ragaszkodott ahhoz, hogy ő válasszon lelkészt – mert mind az állami, mind az egyházi törvények ezt a jogát biztosították –, a másik oldalon viszont igyekeztek úgy feltüntetni a dolgot, hogy a gyülekezet azt akarja megválasztani, akit ők oda akarnak tenni. Csakhogy ez egy makacs gyülekezet volt, és tudom, hogy sokan kisebb csoportokban imádkoztak azért, hogy ha nem is én kerülök ide, de Isten adjon olyan lelkészt, aki folytatja Joó Sándor munkáját. Ő nagyon jó lelkész volt, nagyon művelt, mély hitű, szorgalmas ember, aki pásztorolta a gyülekezetet, emellett jó igehirdető volt, és nagyon sokan jártak hozzá személyes problémáikkal is. Valaki hasonlót akartak, bár tudták, hogy pont olyat nem találnak, de valaki hasonlót. Az egyházügyi hivatal embere nem bizonyult olyannak.

Akkoriban volt egy nagy népfrontválasztás. Addigra megalékelte már az állam ezt a pasaréti huzavonát, ráadásul ennek már külföldön is híre ment – hogy ilyen a szabad lelkészválasztás meg a vallásszabadság Magyarországon, hogy egy gyülekezet nem választhat szabadon –, és az egész kezdett egyre kínosabb lenni. Én nem voltam népszerű az állam előtt, mert ők azért szemmel tartották, hogy milyen munka folyt az előző gyülekezetben, és úgy találták, az egyház leépítése nem az ilyen emberekkel fog sikerülni. Nem szerettek engem, túlságosan hívőnek tartottak. Azt már nem tudom, hogy a népfrontválasztás hogyan játszott ebbe bele, de le akarták zárni a vitás ügyeket, és végül arra jutottak, hogy üsse kő, ha már ennyire makacsul ragaszkodik ez a gyülekezet valakihez, akkor engedjük, hogy megválasszák, hadd örüljenek, aztán majd azt az illetőt kézben tartjuk.

Én el sem akartam hinni, hogy engem ide megválaszthatnak; egyrészt azért nem, mert ismertem Joó Sándort, és tudtam, hogy hozzá képest én nagyon kisfiú vagyok, másrészt azért, mert az akkori politikai és egyházipolitikai viszonyokba ez nem fért bele sehogy sem. De mégis igaz volt: hivatott a püspök és mondta, hogy kineveznek engem ide segédlelkésznek. És így segédlelkész voltam a mellett, akit ők akartak idetenni, de akkor már mindenki tudta, hogy ez egy átmeneti állapot. Én nem akarok semmi rosszat mondani arról, aki rövid ideig a főnököm volt, mert nagyon rendes volt és nagyon korrektül viselkedett, de sok szempontból ő tényleg nem lett volna a folytatója Joó Sándor munkájának. Én viszont éppen ettől voltam megrémülve: lelkületében én azt szeretném csinálni, ami itt ment, de hát hol vagyok én attól,

ahogyan ő ezt tudta végezni? Végül '71 nyarán megtörtént a választás, és elkezdtem itt a munkát.

A kezdetek

Nehéz időszak volt az indulás, mert a teljes káoszából kellett egy normálisan működő gyülekezeti életet kialakítani. Nagyon megviselte, a pasaréti gyülekezetet az egyévi gazdátlanság. Itt egy mintagyülekezet volt Joó Sándor lelki vezetésével, ami a halálát követő egyéves csatározások alatt szétesett. Egy ideig együtt maradt, mert nagyon összetartó gyülekezet volt, és önálló, jó presbitérium irányította, de a gazdátlanság azért megviselte. Kicsit hozzászoktak az emberek, hogy mindenki azt csinál, amit akar, úgyhogy az első néhány hónap nagyon nehéz volt nekem, és muszáj volt keménynek lenni.

Tizenkilencen voltak bejelentve, jóhiszemű és rosszhiszemű lakóként az egyházközség épületeibe. A templomot gyakorlatilag a hanglemezgyártó vállalat használta, itt készültek a fölvételeik a jó akusztika miatt, de ez azt jelentette, hogy sokszor nem tarthattunk szombaton esküvőt, vagy vasárnap – alighogy vége volt az istentiszteletnek – már jöttek befüggönyözni az akusztikus függönyökkel a templomot. Egyszóval nagyon nehéz körülmények voltak itt. Egyre-másra rájöttem például, hogy nem tudom, ki mindenkinek van kulcsa a lelkészi hivatalnak ahhoz a szekrényéhez, amelyikben a pénztári okiratok vannak. Úgyhogy aztán minden zárat lecseréltettünk, és akkor derült ki, hogy kinek volt kulcsa, mert föl voltak háborodva. Sok hálátlan intézkedésre volt szükség, és az első néhány hónap ezzel telt el.

Én elsősorban azokat kerestem, akik imádkozó, a gyülekezet jövőjéért munkálkodó emberek voltak, és nagyon sokat imádkoztunk közösen is, külön-külön is, hogy Isten adjon bölcsességet, és hogy elinduljon a munka abba az irányba, amelyikbe Isten akarja vinni tovább. És valóban, Isten küldött olyanokat, akik nagyon nagy segítséget jelentettek; sok csodát éltünk át akkor, hogy hogyan rendezte el a dolgokat.

Fölmérhetetlen például, mit jelentett nekem egy idős diakonissza, Szegedi Erzsébet segítsége. Amikor szélnek eresztették '51-ben a diakonisszákat, akinek volt más képesítése közülük, az elment ápolónőnek, könyvelőnek, ennek-annak. A pedagógus

képzettségűeket nem engedték tanítani, mert klerikálisak voltak – és ilyen volt ez a néni is. Ő akkor eljött ide egyházfenntartói járulékszedőnek, hogy menjen házról házra, és aki adományt akar adni, attól nyugta ellenében átvegye. De nagyon hamar észrevette Joó Sándor, hogy ő nemcsak az adományokat gyűjtötte össze, hanem mindjárt lelkigondozta is az embereket, és olyan gyülekezetszervezésbe kezdett, hogy megugrott a bibliaórákon résztvevők száma. Nagyon kedves, nagyon bölcs, józan, csupa szeretet asszony volt Erzsébet testvér, aki már akkor is hatvan éven fölül volt, amikor én idekerültem, és egészen 94 éves koráig vett részt aktívan a gyülekezeti munkában. Az ő bölcsességére itt nagy szükség volt, különösen az indulás nehéz hónapjaiban. Ő ismert mindenkit, én meg nem ismertem senkit, úgyhogy nagyon sokat segített. Fölkutatta a segítségre szoruló családokat, sokgyerekeseket, kisnyugdíjasokat, a veszekedőket kibékítette, a templomba nem járókat hívogatta, az idejáró nagyszájú képmutatókat csendre intette, meg a hitüket nevelgette – nagyon-nagyon nagy segítséget jelentett nekem Erzsébet testvér.

92 éves koráig volt főgondnok, Borbély László. Ő íróember volt, több ifjúsági regényt írt. Kedves, alázatos ember volt, nagyon művelt. A szó jó értelmében vett úriember, aki azonban nem rettent vissza attól se, hogy segítsen fölmosni a követ – ahogy otthon is fölmosta. Régebben úgy mondták, hogy az a disztingvált, finom, jó modorú, nagyon előzékeny ember, akinek a figyelmessége nem csinált, hanem belülről fakad, mert nem is tud másmilyen lenni, mint előzékeny, udvarias, figyelmes mindenkihez, személyi válogatás nélkül. Nem sokat nevetgélt, de nagyon jó humora volt, és egy kis huncut mosoly szaladgált mindig a szája körül. Pedig sokat szenvedett ő, megtörte az élet. A háború után az előző rendszerben vezető beosztást betöltötteket egy nagy „B” betűvel jelölték, ez volt a „bélistázás”. Laci bácsi bélistás volt, nem kaphatott, csak segédmunkás állást, semmilyen kitüntetést, előléptetést, fizetésemelést soha nem kaphatott, és amikor nyugdíjba ment, a legalacsonyabb nyugdíjat kapta, egyszóval megbélyegzett volt. Ki is telepítették, pedig nem volt arisztokrata – egy írókat tömörítő egyesület vezetője volt sokáig a háború előtt, ez volt a legfőbb bűne.

Kedves ember volt, nagyon szerettem. Lehetett volna akár az édesapám, hiszen jóval idősebb volt nálam. Ő Joó Sándorral volt kortárs, és övele nagyon jó barátságban voltak. Úgy mondta egyszer az egyik egyszerű presbiter, hogy „mint két jó lú, úgy húztak” – és tényleg, egymást segítve húzták a gyülekezet szekerét.

Az ébredés és a tévutak

A háború után többen váltak fogékonnyá Isten igéje iránt, mint korábban, és sokan, akik addig teljesen távol álltak Istentől és az egyháztól – vagy csak formálisan voltak egyháztagok – egészen másként kezdtek el gondolkozni és élni, mert komolyan vették, amit az igehirdetésekből hallottak. Amikor tömegesen változik meg így emberek élete, amikor tömegesen térnek meg, azt szokták ébredésnek nevezni. Akkor tényleg tömegek tértek meg, és olyan lelki nyitottság volt, hogy alig győzték az akkori igehirdetők ezt kielégíteni. Vasárnapi egész napos konferenciák voltak, sőt egyhetes konferenciák voltak, vagy – ha nem tudtak elmenni emberek egy hétre – tíz napon át minden este igehirdetés volt, és alig fértek be a templomokba. Ez az ébredési időszak tartott az ötvenes évek elejéig. Még emlékszem arra, hogy a szüleim is mentek ilyen konferenciákra, nem beszélve arról, hogy a nagy kecskeméti gyülekezetben is pezsgett az élet, és akármilyen összejövétel volt, minden helyiség kicsinek bizonyult, mert jöttek, érdeklődtek, és tényleg megváltozott emberek élete. Akik hitre jutottak, azok aztán nem szégyellték ezt másoknak sem elmondani, mivel – ha már az ő életüket megoldotta Isten ez által, hogy hívőkké lettek – azt szerették volna, hogy azok élete is megváltozzék, akiket szeretnek. Így tulajdonképpen minden hitre jutott ember egy-egy kis igehirdető és apostol lett, és ez még tovább növelte az ébredések határfokát.

Az ötvenes évek elejének nagyon kemény diktatúrája vetett aztán véget ennek. Nem volt szabad többé konferenciákat tartani, csak a gyülekezeten belül, a gyülekezeti helyiségekben, és azokat is órára be kellett jelenteni, hogy bármikor lehessen ellenőrizni. Megtiltották a hívők bizonyágtételét, tehát a munkahelyén nem beszélhetett a hitéről, mert az ideológiai befolyásolásnak minősült, ami súlyos bűn volt. Fölszámolták azokat az intézményeket, amikben az egyház az evangéliumot is adta az embereknek, tehát az árvaházakat megszüntették, az egyházi iskolákat államosították, fölsozlatták a szerzetesrendeket, ezzel együtt a diakonissza intézmény is megszűnt. A diakonisszák nagyon nagy harcosai voltak a lelki ébredésnek, és bátor képviselői az evangéliumnak; őket valósággal szétzavarták, még az volt a jó, hogy csaknem mindegyiküknek volt valami világi képesítése is, tehát ápolónők, tanítónők voltak. Tanítónő, pedagógus nem lehetett senki közülük,

de az egészségügyben sokan elhelyezkedtek. Tehát nagyon drasztikusan és rövid idő alatt igyekeztek megállítani az ébredést. Ez azonban semmit sem változtatott azon, hogy akik hívőkké lettek, azok hívők maradtak, és ezek a hívő közösségek éltek tovább – sokszor úgy, ahogy már említettem, hogy egy-egy születésnap vagy névnap ürügyén összejöttek lakásokon, és ott a vasárnap délutánt a Biblia tanulmányozásával töltötték. És sokat imádkoztak, engem kezdő hívőként meglepett, hogy az ellenségeikért is milyen szeretettel imádkoztak.

Sok gyülekezet megelevenedett akkor, sok nem hívő lelkész is élő hitre jutott, és egészen másként végezte utána a szolgálatot. A lelkészek között mindig is voltak – és vannak –, akik egyfajta foglalkozásnak tekintik a lelkipásztori szolgálatot. Mindig volt, aki kényszerből ment a teológiára – vagy nem vették föl máshova, vagy az édesapja is lelkész volt, és szülői nyomásra ment oda –, és úgy volt vele, hogy tulajdonképpen érdekes dolog vannak itt, de a szíve távol maradt Istentől. A gyülekezeteken azonnal meglátszik, ha a lelkész nem tud életet támasztó ígét adni, mert élet csak életből támad. Nagyon műveltek is voltak köztük, akik nagyon értelmes, tartalmas beszédet mondtak, de az emberi beszéd. Volt egy nagyszerű dogmatikus Debrecenben, Török Istvánnak¹⁹ hívták. Őnála olvastam, hogy más az igehirdetés és más a – ahogy ő mondja – vallásos beszéd. Mert a vallásos beszédnek a tárgya Isten, *róla szól*, az igehirdetésnek viszont az alanya az Isten, *ő szól* egy emberen keresztül – és ez valóban ég és föld. A föld az, amikor egy ember elmondja a gondolatait, az ég az, amikor egy akármilyen gyarló emberen keresztül maga Isten szólal meg, és úgy mennek haza a templomból az emberek, hogy akkor most a dolgokat másképp fogom csinálni, mert Isten azt mondta. Ha viszont egy lelkésznek nincs kapcsolata Istennel, és neki nem Isten szava a Szentírás, csak egy olyan szöveg, ami az egyetemes emberi műveltségnek egy gyöngyszeme talán, és

¹⁹ **Török István** (1904-1996): teológiai tanár, a Pápai Református Kollégium, majd a Debreceni Tudományegyetem teológiai tanára, a Budapesti és a Kolozsvári Református Teológiai Fakultás tiszteletbeli doktora, a Societas Ethika alapító tagjainak egyike, a Debrecen Árpád téri Református Egyházközség presbitere. A debreceni Tisza István Tudományegyetem Teológiai Fakultásán végzett 1927-ben. Az 1926/27. tanévben a berlini, 1928 márciusától 1929 szeptemberéig egy-egy féléven át ismét a berlini, majd a münsteri és magdeburgi egyetemen mélyítette el ismereteit. 1929-től a pápai gimnázium vallásstanára, majd 1932-től a Pápai református Kollégium teológiai tanára volt. Ugyanebben az évben szerezte meg teológiai doktorátusát Debrecenben, ahol 1940-ben egyetemi magántanárként habilitált. 1941-től nyugdíjba vonulásáig, 1968-ig a debreceni Teológiai Kar tanára, s előbb az Etikai Tanszék, majd 1945 után a Dogmatikai Tanszék vezetője volt. Két tankönyve, a „Dogmatika” és az „Etika” Amsterdamban jelent meg 1985-ben, ill. 1988-ban magyar nyelven. (Forrás: Barcza József: Dr. Török István emlékezete; *Confessio* 1996/3)

aminek az alapján ő nagyon okos dolgokat mond, akkor ebből nem fakad élet. Pál apostol használja ezt a szót, hogy „a Krisztus jó illata érződjék meg rajtatok”, és ez az illat tényleg megéreződik egy beszéden. Ég és föld a különbség aközött, hogy egy lelkész csak beszél, vagy pedig az Ige, amit mond, és azt most Isten mondja nekünk.

A nyelveken szólás pünkösdistá vonulata nem az ébredéshez tartozik, sőt sok mindent, ha nem is tönkretett, de megfertőzött az ébredés gyümölcsei közül. Lelki ébredésre mindig vágyik a hívő nép, mert mindig örülnének annak, hogy sokan megismerjék Isten szeretetét, és támadjon szomjúság az emberek szívében, meg szóljon erővel az ige. Erre minden hívő ember vágyik, de az teljesen Istentől függ, hogy mikor ad ébredést. Jézus mondta, hogy a szél fúj, és nem tudod, honnan jön, hova megy, csak a munkáját látod. Legföljebb azért lehet imádkozni, hogy fújjon a szél, és aztán támadjanak új életre sokan.

Szomorú vonulat az egyháztörténetben ez a nyelveken szólásos tévtanítás.²⁰ 1906-ban indult el Los Angelesben,²¹ ott volt egy olyan gyülekezet, amelyikben néhányan

²⁰ **nyelveken szólás:** A Szentlélek karizmáinak egyike; idegen nyelvű vagy magas rendű „angyali” nyelveken való titkos beszéd (Pál első levele a Korinthusiakhoz, 14:2, 13:1). Általában a hallgatóság illetve a nyelveken szóló számára sem érthető meg intellektuális úton; azonban egyfajta „szellemi realitásként” mégis értelmes beszéd, érthető nyelvre fordítása (pontosabban megmagyarázása) is lehetséges a gyülekezet számára egy második, külön képesség vagy karizma, a „nyelvek magyarázata” által (Pál első levele a Korinthusiakhoz, 14:13). Célja az Istennel való magas rendű, titkos kommunikáció, és mint ma is élő egyházi megtapasztalást, a Szentlélekkel való betöltekezés legelső külső jelének tartják, illetve azonosnak tartják az Apostolok cselekedetei 2. részében leírt pünkösdi, de több hasonló újszövetségi eseménnyel is (például Apostolok cselekedetei; 10:46, 19:6). Evangéliumi jel (például Márk Evangéliuma, 16: 17 alapján).
(Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Hit_Gy%C3%BClekezete)

²¹ **pünkösdi karizmatikus mozgalom:** Az észak-amerikai pünkösdzizmus atyjának Charles F. Parhamé tartják, aki 1900-ban Kansasban vezetett bibliaiskolát. Az Apostolok cselekedetei könyvének tanulmányozása nyomán Parhamék arra a következtetésre jutottak, hogy aki „Szentlélek-kereszttségben” részesült, más nyelveken kezdett szólni. Beszámolója szerint egyik hallgatója részesült először Szentlélek-kereszttségben, aki kínai nyelven szólalt meg. A pünkösdi megtapasztalás terjedésének hatására újságírók, nyelvészprofesszorok, tolmácsok tanulmányozták a jelenséget, akik arról győződtek meg, hogy az iskola hallgatói a világ létező nyelvein beszélnek. A mozgalom másik kiemelkedő személyiségének egy fekete lelkészt, William J. Seymourt tartják, aki a Los Angeles-i „Azusa utcai ébredés” vezetője volt, ahol 1906-tól „tömeges méretekben töltekeztek be az emberek Szentlélekkel”. A Los Angelesben történt szellemi megtapasztalások hírére az Egyesült Államokból és a világ különböző országaiból misszionáriusok keresték fel az Azusa utcában működő közösséget, és ennek következtében a pünkösdi mozgalom rövid időn belül világméretűvé vált. A pünkösdi ébredés európai elterjedése Thomas Barratt norvég prédikátornak köszönhető, aki Amerikában hallott az Azusa utcai eseményekről, bár személyesen nem járt ott. Oslóból kiindulva Európa többi részén is elterjedt a pünkösdi mozgalom, különösen erőteljesen Angliában és Észak-Európában, és ebben az időszakban jelent meg Magyarországon is, ahol a Viharsarokból kiindulva terjedt erőteljesen.

A mozgalom kezdettől fogva egységesen nagy hangsúlyt helyezett a „nyelveken szólásra” és vezéralakjai kivétel nélkül középponti fontosságúnak tartják e karizma működését a siker szempontjából.

okkultan fertőzött emberek voltak, és egy szilveszteri istentiszteleten – utólag ők így mondták – „leesett a Szentlélek rájuk”, és egy második pünkösdtől éltek át, és többen elkezdtek olyan nyelven beszélni, amely nyelvet nem tanultak, és ők se értették, hogy mit mondanak. De olyan lelkesültséggel, olyan ekstázisban mondták el, ami aztán átragadt másokra is úgyhogy a végén tűzoltóknak meg mentőknek kellett kivonulni, hogy lecsillapítsák őket, mert egy őrjöngő gyülekezetté váltak. Utána ők „rájöttek” arra, hogy a nyelveken szólásra való képesség átadható másoknak, hogyha kézzelkísérettel kéri rá – úgy gondolták – a Szentléleknek az áldását. Az ilyen rendkívüli képességek mindig nagyon tetszenek az embereknek, az is, hogy ő tud beszélni olyan nyelven, amit nem tanult és nem ért, az is, hogy ő ezt a képességet át tudja adni másnak, és ezt ők a Szentléleknek tulajdonították.

Persze Európába minden badarság átjön; előbb Norvégiába, aztán Németországba – ott Cassel volt a központja – eljutott a pünkösdi irányzat, és aztán sajnos ide is.²² Egészen addig ment ez zavartalanul, amíg több alkalommal ki nem derült, hogy valaki, aki ilyen – számára ismeretlen – nyelven beszél, az egy azonosítható beszélt nyelven szólalt meg, és miközben azt hitte, hogy Istent imádja ezen a nyelven, valójában Istent káromolta. És valaki, aki értette azt a nyelvet, az meg is mondta ezt neki. Akkor egyre másra kétségbeestek az emberek, volt több idegösszeroppanás is, mert ő azt hitte, hogy imádkozik és imádja Istent, és ehelyett ő káromolta Istent. Ha pedig valóban káromolta idegen nyelveken, akkor biztos, hogy ez nem a

(Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/P%C3%BCnk%C3%B6sdi-karizmatikus_mozgalom)

²² Magyarországon a pünkösdi mozgalom előfutárai az első világháborúból hazatérő hadifoglyok és az Amerikából visszajött emigránsok voltak, akik közül többen az amerikai pünkösdi egyházzal is kapcsolatba kerültek, és azért jöttek haza, hogy hirdessék a pünkösdi tanítást. 1926-ban Darányban épült fel az első magyarországi pünkösdi imaház, és ettől az évtől kezdve adták ki a mozgalom első lapját, az *Apostoli Hitet*. Az első pünkösdi egyház szervezet neve: "Magyarországi Istengyülekezetek", alakuló konferenciája 1928. februárjában volt. Már a harmincas években szociális intézményei voltak a pünkösdi közösségnek. 1939. december 2-án adták ki a magyar királyi belügyminiszter 363.500/1939. VII.a. számú rendeletét "A honvédelem érdekeit veszélyeztető szekták működésének megszüntetése" tárgyában. Több más kisegyházzal együtt a pünkösdi gyülekezetek istentiszteleteit is betöltötték ekkor, ettől kezdve a második világháború végéig az Evangélikus, Baptista és Metodista Egyházak védelme alatt működtek. A háború után több denominációban működtek tovább a pünkösdi gyülekezetek (Evangéliumi Pünkösdi Egyház, Evangéliumi Keresztény Gyülekezetek, Óskeresztény Felekezet). 1962-ben az Evangéliumi Pünkösdi Egyház és az Evangéliumi Keresztények nevű pünkösdi felekezetek egyesüléséből jött létre az Evangéliumi Pünkösdi Közösség, amely 1967-től a Szabadegyházak Tanácsa Lelkészképző Intézetében képezte lelkészeit, illetve 1992-től az Evangéliumi Pünkösdi Közösség Bibliái Főiskoláján. 1985 nyarától Dunaharasztiiban, később pedig Budapesten a Cserkesz utcában is rehabilitációs intézetet működött a pünkösdi közösség. 1987. október 31-én nyitotta meg a közösség szeretetotthonát Kadarkúton idősek gondozására. (Forrás) <http://www.epk.hu/content/hazai>

Szentlélektől volt. Mert ez mellesleg benne van a Bibliában is, de egyébként is föléri az ember ésszel, hogy a Szentlélek ilyen képességet nem ad. Pál erről részletesen ír, mert a korinthusi gyülekezetben – ahol nagyon sok ilyen idegen misztériumvallás keveredett – szintén előjött a nyelveken szólás. A korinthusiakhoz írt levélben Pál többször is említi ezt, egy egész hosszú fejezetet ír, a tizennegyedik csak erről szól. Előfordulhat, írja, hogy akinek Isten Szent lelke ad ilyen képességet, az magasztalja Istent, de fönnáll a veszélye annak, hogy az ördög kihasználja ezt a rendkívüli extatikus képességet, és aztán becsapja az embereket. Ott írja azt, hogy a Sátán még a világosság angyalának is föl tudja tüntetni magát, hogy megtévesszen sokakat.

Én még az első nemzedékből is ismertem néhányat, akik külföldön – vagy külföldről itt járt nyelveken szólóktól kézzel – kapták ezt a képességet. Volt ilyen református lelkész is, nagyon értékes emberek is voltak közöttük. Többnyire amiatt kerültek ebbe bele a legjobbak, mert épp ők azok, akik mindig valami többre vágnak, szeretnének Istennek még jobban szolgálni, szeretnének mélyebb imaéletet élni, és ez behajszolt sokakat abba, hogy gyere, itt van valami rendkívüli, kapsz kézzel, s te is tudsz imádkozni nyelveken. Azt mondják, hogy ez olyan jó érzés az embernek, földobott érzés, egyfajta narkotikum ez. Na, de ha ez Isten káromlásához is elvezethet, akkor biztos, hogy nem Istentől van. Akkor kitől van? Ha nem emberi képesség, valami ember fölötti, de nem Istentől van, akkor a Biblia tanítása szerint csak az Isten ellenségétől, az ördögtől lehet. Én hiszem, hogy az is igaz a Bibliában, amit az ördögről ír, és a Biblia világosan írja, hogy az egy valóságos, személyes szellemi hatalom, nem a rossznak az absztrakciója, hanem egy személy, egy szellemi hatalom, aki Isten ellen akar uszítani. Ügyesen, ravaszul, mindenféle eszközzel. Akkor viszont ettől nagyon óvakodni kell. Azonban sajnos elterjedt, és ennek az úgynevezett újpünkösdi vagy karizmatikus mozgalomnak Magyarországon is vannak gyülekezetei, a Hit Gyülekezete a leghíresebb.²³

²³ **Hit Gyülekezete:** magyarországi alapítású és központú keresztény felekezet, a pünkösdi-karizmatikus mozgalom képviselője. Az 1979-ben ötfős kis imacsoportból indult gyülekezet dinamikus növekvő felekezetté vált, ma már az országhatárokon túl is vannak közösségei. A 2001-es népszámlálás alapján a tizenkettedik legnagyobb a hazai felekezetek közül. A független pünkösdi-karizmatikus közösség a rendszerváltásig csak illegálisan tudta istentiszteleteit megtartani. 1990-ben Budapesten Közép-kelet-európai Bibliaiskola és Lelkészképző Intézet néven megalapította államilag akkreditált teológiai főiskoláját, mely 1995 óta Szent Pál Akadémia néven működik. (Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Hit_Gy%C3%BClekezete)

Nagyon kedves lelkésztársaim is belekerültek ebbe a rajongásba. Volt egy idős lelkész bácsi, akit én nagyon tiszteltem – a fia volt jó barátom, de őtől is sokat tanultam –, és hallom egyszer, hogy ő is nyelveken szól. Ez lehetetlen, gondoltam, hát Feri bácsi józan, mélyen hívő, Bibliát ismerő ember, hát hova ment ő, hogy kézrátételt kapott? Kértem egy nap szabadságot a főnökömtől – akkor még segédlelkész voltam –, leutaztam hozzá, és kerek-perec megkérdeztem: Feri bácsi szól nyelveken? – Igen. – Mióta? És hogy történt ez, volt valami helyen? – Nem, ő nem volt sehol sem. Egyszer csak imádság közben – így mondta – „elfordult a nyelve” és megszólalt idegen nyelven. De ő csak itthon gyakorolja, a gyülekezetben nem zavar meg senkit vele. És nem volt semmi, nem kapott senkitől ilyen kézrátételt? – Nem. Mikor már jöttem el, indultam a buszhoz, akkor bejött a felesége, és valamit beszéltek, amiből kiderült, hogy az öregúr ugyan nem volt sehol, de nála járt két német, nyelveken szóló lelkész, és hallván, hogy ő milyen komoly lelki ember, őt megáldották kézrátétellel – és azután fordult el a nyelve. Tehát mégiscsak tisztátalan forrásból kapta ő is. Mert engem is ez érdekelt, hogy van-e olyan, hogy valakinek semmi kapcsolata nem volt ezekkel és mégis megszólal nyelveken. Ez egy bizonyíték volt számomra, hogy úgy látszik, nincs ilyen, legalábbis nem hallottunk ilyenről.

A Biblia beszél arról, hogy Isten Szentlelke is adott ilyen képességet embereknek, de az is le van írva, hogy miért. Pünkösdkor Jeruzsálemben többen megszólaltak különféle nyelveken, és ez volt a bizonyíték számukra, hogy valóban a Szentlélek ajándékát kapták. De ezek mind zsidók voltak, akik fölmentek a nagy ünnepre, lombsátor ünnepére, és akkor ők ott kapták először a Szentlélek ajándékát. Utána Pál apostol és társai pogányoknak is hirdették az evangéliumot, és a pogányok közül is sokan hitre jutottak. A zsidók akkor azt mondták, hogy egy pogány nem lehet mindjárt kereszténnyé, előbb legyen zsidóvá, s majd csak az után lehet keresztény. Na, de a pogányok közül is többen megszólaltak nyelveken, írja Pál meg Lukács, ugyanúgy, mint ti atyám fiai annak idején pünkösdkor Jeruzsálemben. Ez meggyőző érv volt a zsidóknak, akik azt mondták, hogyha ugyanolyan következményei vannak a megtérésnek – körülmetélés és Mózes törvénye betartása nélkül –, akkor ugyanaz történhetett a pogányokkal, és akkor elfogadjuk, hogy nem kell előbb zsidóvá, aztán Krisztus tanítványává válni, hanem mindjárt kereszténnyé lehet egy pogány is. Ez

akkor fontos volt, de ma már erre nincsen szükség, ma már ebben senki nem kételkedik, hogy egy pogány is lehet keresztyénné, és amire nincs szükség, Isten azt nem szokta adni. Tehát én óvatosan azt vallom, hogy ma már Istentől való nyelveken szólás nem valószínű, hogy van, mert nincs rá szükség.

Van azért ezekben a gyülekezetekben sok jó is. Ott is hirdetik az igét, olykor nagyon jól prédikálnak, és hitetlenek hívővé lesznek. Utánamentek kezdettől fogva a csöveseknek meg a társadalom perifériájára került embereknek, tehát sok jó is van ott, csak hogyha ebbe belekeveredik a méreg, az az egész megrontja. Valaki egyszer azt mondta, hogy ha nekem valaki egy vasárnapi húslevest kínál, és abban minden jó, csirke szárnya, mája is van benne, zöldség, tészta, nagyon finom, de egy fél gramm arzént is beletesz, akkor én azt mondom, hogy köszönöm szépen, nem kérem, akármilyen éhes vagyok. Mert most itt ez történt sajnos, hogy nagyon sok jó van, de a forrás nem tiszta. Hát van nekünk tiszta forrásunk, ott van a Biblia. Ez nagyon sok gondot okoz az utolsó ötven-hatvan év egyházi életében, és hát gomba módra szaporodnak ezek a kis gyülekezetek, mindenféle nevet választanak maguknak, de a lényeg egy, hogy mi nyelveken szólni is tudunk.

Harminc évvel ezelőtt itt a gyülekezetben is fölütötte a fejét ez a járvány, és akkor, amit magyarul meg németül el lehetett olvasni hozzá, azt elolvastam, és sokakkal beszéltem, akik nyelveken szólóvá lettek. Azóta már többeket ismerek, akik megszabadulhattak ebből, de nem könnyű, tényleg csak az Úr Jézus tudja kiszabadítani. Amikor látták, hogy mennyi erkölcsi összevisszasággal is együtt jár ez, és hogy mennyire nem a Szentlélektől való többlet, nem a lelki fejlődésnek egy magasabb foka, hanem egy nagyon veszélyes tévtanítás, akkor már szerettek volna kijönni belőle. De csak úgy szabadulhatnak meg, ha ugyanúgy megtagadják, mintha jóslásban vagy varázslásban vettek volna részt. Nagyon komoly bűnvalló imádságban kell megtagadniuk, tehát őszintén kimondani Jézusnak, hogy Úr Jézus, én belesodrótam ebbe, kíváncsi voltam, nem is tudtam, hogy rossz, és én ezt megtagadom, nem akarom tovább csinálni.

A hetvenes évek elején-közepén a pasaréti gyülekezetben is volt néhány nagyon nehéz év, amikor rendkívül alattomosan beférkőztek ezek az emberek a különböző kisebb csoportokba, és belülről próbáltak fertőzni, vagy valakit megnyerni, elvinni.

Ijesztő volt a számomra, hogy amikor valakit sikerült nyelveken szólóvá tenniük, annak mintha köd ereszkedett volna az agyára, és attól kezdve nem lehetett vele normálisan beszélni. Akkor már nagyon kitanulmányoztam az ide vonatkozó bibliai igéket, és emlékszem, hogyan próbáltam beszélgetni velük. „Tehát te évek óta olvasod a Bibliát, Isten igéjének tartod”. – „Igen”. – „Erről itt ez van megírva”. – „Igen”. – „Akkor miért mást csinálsz?” – Németség. – „Nem kéne abbahagynod?” – Nem, ő már azt elkezdte. – „Na, de hát most állapítottuk meg, hogy nem egyezik a Bibliával, te meg a Biblia szerint szeretnél élni”. – Nem, ő már azt elkezdte, ő már azt nem tagadja meg. Szóval kiszolgáltatottakká váltak, mintegy igézet alá kerültek, talán ez a legszomorúbban találó kifejezés. El is mentek sokan, mert végül is azt mondtuk a presbitériummal együtt, hogy ilyen kétlaki élethez nem járulunk hozzá, főleg azért nem, mert ez egy alattomos és makacs agitálással jár együtt. Innen ne hívogassanak máshova, hívogassanak az utcáról hitetlen embereket az Úr Jézushoz, de akik itt már elindultak a hitben, azokat ne fertőzzék meg egy ilyen fertőző betegséggel.

Volt itt egy buddhista fiú is, aki elvégezte a buddhista papi szemináriumot, és el akarta vinni innen szinte az összes fiatalot, végigfertőzte az ifjúsági közösségeket. Őt muszáj volt innen eltiltani, mert mérhetetlenül sok kárt okozott. Egyszerűen nem lehetett órát tartani tőle, mert végigbeszélte az egészet, még ha a lelkészvezető közbeszólt is, hogy jó, most már te sokat beszéltél, más hadd szólaljon meg, akkor is azt mondta: „Jó, még csak ezt akarom elmondani” – és folytatta leállíthatatlanul. Ez egy nagyon tudatos romboló munka volt. Akkor egy kisebb presbiteri testület behívta őt maga elé. Ott hosszas beszélgetés után az egyik idős presbiter azt mondta, hogy ő csak két dolgot szeretne kérdezni: „A maga számára kicsoda Buddha?” – „Ó, hát azt nem lehet egy mondattal elmondani, azt csak hosszan lehet magyarázni”. – „Jó, köszönöm szépen. A maga számára kicsoda Jézus Krisztus?” – „Hát ez egy nagyon összetett probléma...” – „Köszönöm szépen”. És akkor utána megkértük, hogy többet ne jöjjön, és hála Istennek többet nem is jött. Kívülről még próbált befolyásolni némelyeket, de ez aztán abbamaradt.

Nagyon veszélyes minden tévtanítás, úgyhogy azóta különösen ügyelek arra, hogy ami egy picit is eltér attól, ami a Bibliában van, arra oda kell figyelni. És a viperát tényleg a tojásában lehet a legbiztosabban megsemmisíteni. Én a magam személyes életében is figyelek arra, hogy véletlenül se térjek el Isten igéjétől. Ezért vagyok hálás

azoknak, akik kritikával is kísérték a szolgálatomat, akár keményen figyelmeztettek, akár szelíden kérdezték, hogy biztos-e, hogy jó ez így. Egy-két esetben már a kérdésnél rájöttem, hogy nem jó ez így, csak nem vettem észre, és jó, hogy figyelmeztettek rá. Úgyhogy nem szabad hiúságból olyan légkört kialakítani, hogy ne lehessen bírálni egy lelki vezetőt – hadd mondják el a hívő testvérek a kritikát, és ami abból igaz, annak azonnal engedelmeskedni kell.

A családon belül is erre törekedtem mindig, és a gyerekeink nagyon szigorú kritikusok voltak. Tudtam, hogy szeretetből kritizálnak, és az ügy érdekében még az sem tartja őket vissza, hogy az apjuknak kell szemébe mondani a hibáit, és ezért különösen becsültem őket. Nagyon fontos ilyen légkört kialakítani mindenütt: a gyülekezetben is, a mai egyházban is, tulajdonképpen az államapparátusban is ezt kéne kialakítani, hogy meg lehessen mondani mindenkinek kellő tisztelettel a hibáit. Én a legcélravezetőbbnek azt tapasztaltam – ha nekem jutott az a hálátlan feladat, hogy meg kellett mondani másnak a hibáit –, hogy inkább kérdeztem: jónak látja ezt, hogy ez így van? Biztos, hogy ez a legjobb megoldás? Mert nem kell mindjárt nekiesni egymásnak, mert lehet, hogy ő is teljes jóhiszeműséggel sodródott bele abba a tévedésbe, ami nem is biztos, hogy tévedés. Én nem tudom még, hogy ő hogy gondolkozik erről, hát hadd mondja el, és akkor lehet, hogy én vonulok vissza.

Viták az egyházügyi hivattal

Megnehezítette a munkámat az is, hogy elég gyakran hívogattak az egyházügyi hivatalba. Látszólag jó szándékúan érdeklődtek, hogy vagyok, hogy zajlik a munka, győzőm-e, de a beszélgetés végén mindig oda jutottunk, hogy ők nagyon helytelennek találták Joó Sándor tevékenységét, és azt remélik, hogy én nem abban az irányban folytatom a munkát. Szerettek volna egyfajta politikai programot kicsikarni belőlem, hogy én egész mást akarok, és én sokkal inkább a rendszer embere vagyok. Én azonban egyik rendszer embere sem akarok lenni; amilyen rendszer van, azt tudomásul veszem, és azt szeretném, hogy ami abban jó, az épüljön, ami abban rossz, az csökkenjen, de az én feladatom az embereket az Úr Jézushoz vezetni, és hiszem, hogy minden rendszer jól jár az ilyen emberekkel.

Egyszer szinte kihallgatásszerűen kezdtek vallatni, hogy tudom-e én azt, hogy a templomban semmilyen kulturális rendezvényt nem szabad tartani. – Tudom. – Akkor mi miért készülünk ilyenre? – Nem készülünk ilyenre. – Én ne beszéljek, mert ez ki is van plakátolva. Mondom, arra az A4-es fehér papírra gondol, amit tegnap este tettem ki? Saját kezűleg gépeltem le hat ígét, mert egyetemes imahét lesz, ami előírás, hogy meg kell tartani, és azon, ha valaki közelebb jött volna, és elolvasta volna – itt egy picit mertem szemtelen lenni –, akkor láthatta volna, hogy hat bibliai ige van; ezekről lesz szó hétfőtől szombatig. Mi itt, Pasaréten körbe voltunk véve fejesekkel; csupa funkcionárius lakott ezekben a villákban a templom körül, és el tudom képzelni, hogy az egyik kinézett az ablakon, látott a sötétbarna ajtón egy fehér foltot: az plakát! És kiplakátolni semmit sem volt szabad. Ilyenfajta csörték voltak akkoriban. Kicsinyes, rosszindulatú és nagyon következetesen egyházellenes tendencia érvényesült.

Így ment ez egy-két évig. Nem voltak könnyűek ezek a beszélgetések, de éppen ott tapasztaltam meg, hogy ma is igaz, amit Jézus annakidején mondott a tanítványainak: „Ha a hatóság elé cipelnek titeket, ne gondolkozzatok előre, hogy mit mondtok, megadatik nektek abban az órában”. Többször megtörtént, hogy már itthon elkezdtem ógni-mógni: most megint hívattak, vajon mi rosszat csináltam, hogy kell azt megmagyarázni? Emlékszem, egyszer a feleségem mondta, mikor nagyon háborogtam indulás előtt, hogy „azt azért el kéne döntened, hogy egyedül óhajtasz odamenni, vagy az Úr Jézussal” – és ez olyan volt, mintha egy pohár hidegvizet az arcomba öntöttek volna, hogy térjek már magamhoz, és hagyjam abba ezt az aggodalmaskodást. Végül az lett a legjobban sikerült beszélgetés, ott bántottak a legkevésbé, s ott tettek fel a legkevésbé nehéz vagy kényes kérdést.

Elvileg mindent szabad volt csinálni, de az egyházügyi hivatalban frászt kaptak attól, hogyha egy gyülekezetben rendszeres ifjúsági bibliaóra volt, ráadásul arra sokan jöttek – a húsz fölötti létszám már nagyon soknak számított. Itt már Joó Sándor idejében is nagyon eleven ifjúsági munka volt, és ez maga már vörös posztó volt a szemükben; mindig megkérdezték, hogy sikerül-e ezt nekem mérsékelnem. Nem azt mondták, hogy leépíteni vagy megszüntetni, de hogy mérsékelni sikerül-e – én azt akartam, hogy megduplázódjon nem azt, hogy mérsékelődjön! Nagyon eleven gyerekmunka is volt itt, az úgynevezett vasárnapi iskola. Ez elvileg megint csak szabad volt, de az volt a jó lelkész ahol nem volt ilyesmi, vagy ahol legfeljebb két-

három gyerek összeüldögélt és unatkozott. Ezt akarták elérni, de hát itt nem ez volt: tele volt a templom, és – ami ritkaság volt – máshonnan is jöttek ide.

Aranyos Gyökössy Bandi bácsi mondta nekem egyszer, mikor idekerültem... Őt is nagyon megviselte Joó Sándor elvesztése, mert ők, mint a testvérek, olyan közeli lelki kapcsolatban voltak. Aztán nagyon örült, hogy én kerültem ide, és atyáskodott is egy ideig fölöttem, nagyon jó értelemben. Ő mondta: „Kálmánkám, nekünk nem szabad hazudni, de ha mégis, akkor mindig lefelé”. És nem értettem, hogy mire gondol, és megkérdeztem naivul. Elképedt, hogy hát én is ilyen naiv vagyok, mint a Sándor? – ez borzasztó! „Ha megkérdezik, hány konfirmandusod van, akkor ne hatvanat mondjál, hanem valamivel kevesebbet”. – „Na, de – mondom – Bandi bácsi, ez nem igaz!” – „Hát akkor imádkozzál, hogy ne kérdezzék meg!” Aztán sokszor valóban ezért imádkoztam, és nem is kérdezték meg.

Azt én tudtam, hogy itt is vannak besúgók, és mindig arra vágytam, hogy csak azt mondják tovább, ami valóban elhangzott. Egyszer-kétszer az ilyen beszélgetéseken is szóvá tették az egyházügyi hivatalban, hogy hallották, miről volt szó múlt vasárnap a prédikációban. Én erre nagy tisztelettel azt feleltem, nagyon szeretném, hogy valóban az jusson el magukhoz, ami elhangzott, mert az Isten ígéje. De ha valaki félreérti, vagy eleve föltételez valamit, könnyű volt bármit belemagyarázni abba, amit prédikált a lelkész.

Azt hiszem, a hivatalban mindenkire rá volt állítva valaki, engem egy főosztályvezető helyettes hallgatott meg mindig. Rendszerint egy kicsit megvárakoztatták az embert, hadd izguljon – én olyankor imádkoztam. Aztán mindig nagyon nyájasak voltak az elején, és mindig nagyon határozottak lettek a végére, hogy azért éreztessék, hogy itt ők az urak. Az utolsó beszélgetés volt olyan – ez '73-ban vagy '74-ben volt –, amikor többen voltak. Nem tudom mire készültek, talán tetemrehívásra, de ez volt az, amelyik az ő szempontjukból a legrosszabbul sikerült. Elkezdtek egymással vitatkozni. Ők ott ültek a hosszú asztal túloldalán, én meg egyedül az innensőn, és az jutott eszembe, amit egy német evangélista mondott egyszer, hogy „Istennel egyedül is többségben vagyok”. Csendesen megköszöntem Istennek, hogy ővele egyedül is többségben vagyok, és figyeltem, ahogy ők vitatkoznak valamin – én voltam ott a nézőközönség, a hallgatóság. Aztán ez a főosztályvezető – ő egy viszonylag

intelligens tanárember volt – észbekapott, és próbálta elütni az egészet. Megkínált engem cigarettával. Köszönöm szépen, de nem dohányzom. Hát akkor savanyúcukrot? Köszönöm szépen. Adott egy savanyúcukrot, a többieket is megkínálta. Ahogy mindannyian kényszeredetten elkezdtek szopni a cukrot, hirtelen az egész nevetséges lett: cupp-cupp, az illusztris társaság savanyúcukrot szopogat. Aztán kicsit zavarodottan megköszönték, hogy befáradtam, és elbocsátottak. Többet nem hívtak.

A gyülekezeti munka megszervezése

Én nagyon vágytam arra, hogy a gyülekezetben minél többen legyünk, akik végezzük a munkát – és Isten ajándéka volt, hogy sorban jöttek is a munkatársak. Valaki elkezdett a gyerekekkel foglalkozni, egy másiknak eszébe jutott, hogy a fiatal házasok azért nem tudnak jönni, mert nincs hova tenni a piciket – akkor legyen gyermekmegőrző. Még nem voltak ehhez helyiségeink, nem épült fel az új épületrész, így a lelkészi hivatalban volt a megőrző. Néha a szívem szakadt meg, ahogy kijöttünk a templomból, és tele volt a lelkészi hivatal szőnyege a csúszó-mászó kicsikkel, és úgy lépkedtünk ott keresztül rajtuk. Borzasztó volt a számomra egy gyereken keresztüllépni, és még arra is vigyázni kellett, hogy a kis kezére ne lépünk – hát ez nem jó így, mondtuk, egy külön helyiséget építeni kell erre a célra. Először mindenki azt kérdezte, hogy mennyibe kerül a gyermekmegőrzés – mondtuk, ez szeretetből van. Aztán egyre többen jöttek, akik segítettek, vigyáztak a gyerekekre, és bekerülhettek a fiatal családok is. Így nőtt a gyülekezet fokozatosan, aztán lassan kinőttük a templomot. Nem fértünk már el, olyan nagy volt a zsúfoltság mindig, és akkor kitaláltuk, hogy legyen még egy istentisztelet. A hetvenes-nyolcvanas években még sokan jártak kirándulni vasárnaponként, és ők nagyon örültek, hogy nyolckor is van istentisztelet. Ráadásul a templom egy kiránduló útvonal mentén áll – akkor még az ötvenhatos villamos is itt járt –, és egy csomóan bakancsos-botos hátizsákos szerelésben voltak itt a nyolcórás istentiszteleten, s utána úgy mentek kirándulni. Sajnos ez ma már alig-alig fordul elő, ezek az egészséges, jó szabadidő eltöltések megszűnőben vannak.

Később már igyekeztünk nagyon tudatosan, alulról építeni a gyülekezetet, hogy minden korosztálynak legyen megfelelő otthona itt. Elkezdtük kicsit szakszerűbben,

igényesebben megszervezni a gyerekmegőrzést; az egész picikékre is vigyáztak már asszonyok az istentisztelet alatt. Aki ilyen szolgálatot vállal, az soha nem vehet részt az istentiszteleten, de itt nyolckor is meg tízkor is van egy azonos istentisztelet, és aki a korábbi időpontban vigyázott a gyerekekre, az itt maradt a tízesre, vagy fordítva. Aztán kialakult a kisebb-megőrző és a nagyobb-megőrző. Az óvodáskorúaknak már kis asztalokat, székeket is vettünk, ők ott rajzolgattak, énekeket tanultak, tízperces bibliai történeteket hallgattak, és nagyon jól érezték magukat. A fiatal szülők egymással is összebarátkoztak, a gyerekruhák állandóan csereberélődtek, ennek kapcsán is barátságok születtek, egymást is segítették, ahogy lehetett.

Egyre több gyermek kezdett járni gyermek-istentiszteletre. Hitoktatást csak iskolában lehetett tartani, gyülekezetben nem, de vasárnap volt gyermek-istentisztelet, és ilyenkor a gyerekeket nem a nagy templomba vittük be, hogy ott unatkozzanak, hanem az ő nyelvükön, külön szoltunk hozzájuk. Aztán – ahogy egyre többen lettek – lett két csoport: kicsik és nagyok, még később három csoport: első-második, harmadik-negyedik, ötödik-hatodik osztály. Mivel nem részesültek hitoktatásban, komolytalan dolognak tartottuk, hogy egy félév alatt készüljenek föl a konfirmációra, és akkor két évesre formáltuk a konfirmációt. Az első évben kaptak egy kicsit rendszerezettebb bibliaismeretet, afféle történeti áttekintést, és a második év volt maga a konfirmációra való előkészítés. Közvetlenül konfirmáció után pedig itt maradtak a gyerekek a legfiatalabb ifjúsági csoportban, aztán kialakult az ő közösségük is. Nem volt szabad ifjúsági konferenciákat tartani, tehát nem vihettem el őket egy hétre. Úgy-ahogy próbáltuk ezt pótolni, hogy legalább egy szombatot itt töltsenek reggeltől estig, vagy egy szombat-vasárnapot; igyekeztünk növelni az együtt töltött időt, és ez nagyon sokat jelentett nekik.

Négyszázötven ülőhely volt akkor a templomban, csakhogy egyre többen voltunk. Akartuk is bővíteni, de azt mondták az építészek, hogy ez a templom olyan gyönyörű példánya az úgynevezett Bauhausnak, és azon belül is a funkcionális stílusú építészetnek, hogy ehhez nem szabad hozzányúlani. Nem tudtunk mást csinálni, embertelenül sűrűre raktuk a székeket – mindig egyet tettünk a sor végére, még egyet a másik végére is –, úgyhogy végül ötszáznegyven ülőhelyet alakítottunk ki, és elég keskeny járdák maradtak kétoldalt. Elég kényelmetlen, ez az igazság; most,

mióta igehallgató vagyok, én is érzem, hogy tényleg nagyon nehéz így ülni, mert csak ferdén lehet, hogy elférjen az ember.

Végül ezzel bővítettük, hogy akkor legyen két istentisztelet, mégpedig két egyforma istentisztelet. Ez is szokatlan másutt, de ragaszkodtunk hozzá, hogy ne lehessen válogatni. Ugyanaz prédikál, ugyanazt mondja el nyolckor is, tízkor is, úgyhogy mindegy, mikor jön valaki, ugyanazt hallja. Ha a lelkész alaposan felkészül, akkor el lehet mondani kétszer a prédikációt; ez nyilván nem azt jelenti, hogy szó szerint fölmondja a leckét, de ugyanaz hangzik el. Erre igyekeztem kérni a lelkésztársakat is mindig – először csak egy beosztott lelkész volt, aztán kettő –, hogy tessék alaposan elkészülni. Mindenki kap egy napot arra, hogy a vasárnapi igehirdetésre felkészüljön – aznap nincs egyéb dolga, tessék hazamenni, és reggeltől estig készülni: leírni, megtanulni úgy, ahogy azt Joó Sándor csinálta. Ez ellen sok lelkész tiltakozik, iskolásnak, dedósnak tartják, de én azt vallom, hogy az igehirdetés, az egy irodalmi műfaj is. Nem az a lényege, a mondanivaló a lényege, de az ige iránti tisztelet megköveteli, hogy én azt gondosan kidolgozzam. Ez fontos feladat.

A második istentiszteleten először csak néhányan voltunk, aztán egyre többen jöttek oda is. És akármit próbálkoztak állami részről, mi azért szép csendben igyekeztünk azokat is megtartani, akik itt konfirmációi fogadalmat tettek, tehát az egy ifjúsági csoport mellett kialakult egy második, egy harmadik csoport is, mert azért nem lehet egy tizennégy évest egy huszonnégy évessel mindig együtt tartani. Persze sok mindent ugyanúgy, közösen kell hallaniuk a Bibliából, de egész mások a mindennapi problémáik, még a nyelvük is más, úgyhogy több ifjúsági közösséget alakítottunk ki. Ezen kívül próbáltuk földeríteni az itt lakó reformátusokat, úgyhogy ha egy házba elmentem valakit meglátogatni, megkérdeztem, hogy van-e itt még református? Nem ismert-e valakit?

Nem lehetett akkor még reklámozni az egyházat semmivel se, de azt azért kiírhattuk, hogy itt milyen intézmény van – addig nem volt kiírva az se. És amikor megjelent a kerítésen, hogy Budapest Pasaréti Református Egyházközség, utána egy csomóan jöttek keresztelést kérni, bibliaórák után érdeklődni, mert vidékről éppen fölköltöztek, vagy itt laknak nem tudom, hány éve, de nem tudták, hogy itt templom van, mert ugye, nincs tornya a templomnak. Akkor aztán kiírtuk a templomra is, hogy ez egy

református templom. Úgyhogy lassan kezdett nődögélni, kibontakozni a gyülekezet. Aztán rákaptunk mi is arra, hogy a vasárnap délutánt is együtt lehetne tölteni, és akkor volt egy szeretetvendégség ahol egy kevés nagyon szerény sütemény meg egy csésze tea mellett megismerték egymást az emberek, közelebb kerültek Istenhez is, egymáshoz is, a gyülekezethez is. Voltak úgynevezett csendesnapok, amikor az istentisztelet után nem mentünk haza, hanem volt még egy előadás, azután valami hideg ebédet közösen megettünk, és utána volt még egy vagy két előadás, és csak késő délután mentünk haza. Ez lelkiileg is sokakat megpendített, elmélyített.

Ahogy egyre többen lettünk, akik végeztük a munkát, egyre többen lettek azok is, akik különböző problémáikkal személyes beszélgetést kértek. Eleinte ettől nagyon meg voltam rémülve, mert amikor idekerültem, 32 éves voltam. Mikor Joó Sándor meghalt, hatvanéves volt, és ővele egészen másként beszélhette meg valaki az aktuális problémáit, mint velem, aki szinte a fia lehettem volna – sokszor azoknak is a gyereke lehettem volna, akik tanácsot, eligazítást kérni hozzám fordultak. Ez messze meghaladta az én tapasztalataimat és képzettségemet, úgyhogy az első években ez tanított meg sokkal komolyabban imádkozni. Hallottam valakinek a problémáját, hogy ott ül az élete romjai fölött, és énnekem meg fogalmam sincs, hogy most mit kellene tennie. Nagyon nehéz érzés volt nekem, hogy ő azt hiszi, a lelki vezetőjétől kaphat valami lelki segítséget, én meg nem tudok segíteni, és könyörögtem, hogy Uram, adjál valami jó gondolatot, hogy mégiscsak tudjak segíteni, hiszen nem mondhatom, hogy rossz helyre tetszett jönni, mert én még fiatal vagyok. Uram, adjál nekem gondolatokat, mert szolgálni szeretnék, de nincs kezemben az, amivel segíthetnék – könyörülj rajtam, és könyörülj rajta! És emlékszem arra, ahogy Isten kegyelmesen válaszolt az imádságaimra, és néha olyan gondolatok vagy olyan ígék jutottak eszembe, ami nekem is új volt, és én is csodálkoztam, hogy honnan veszem én ezt. És akkor eszembe jutott – hát nem most kértem? Ez nagyon sokban érlelte az én hitemet is, hogy vegyem komolyan azt, ami a Bibliában van, mert ez is benne van, hogy a Szentlélek eszetekbe juttatja, amikor szükség van rá, de kérjétek, és akkor adatik néktek.

Úgyhogy rövid idő alatt kialakult egy nagyon intenzív lelki gondozói szolgálat is: legkülönbözőbb hitbeli, emberi, házassági, munkahelyi problémákkal jöttek emberek.

Igyekeztem akkor nagyon sokat olvasni, képezni magamat ehhez, pótolni, ami elmaradt a teológián – vagy amit nem is lehet ott megtanítani –, és nagyon vigyáztam arra, hogy friss és erős maradjon az Istennel való közösségem. Ez nekem is nagy iskola, nagy-nagy erőpróba volt: átélni olykor a magam teljes tanácstalanságát, hogy hiába van nekem kitűnő diplomám, elmehetek vele, ahova akarok, itt egy akut problémáról van szó, amilyennel még életemben nem találkoztam, és gőzöm sincs a megoldásról. De ő tőlem vár segítséget, én meg tudom, hogy én nem tudok segíteni, de Isten tud. Ez egy olyan belső feszültséget jelentett, hogy nagyon kifáradtam egy-egy többórás intenzív beszélgetés végére, és éppen a kettős koncentrációban: hogy minden szóra figyeljek, mert mindennek jelentősége van, és ugyanakkor próbáljak hittel imádkozni, hogy Isten könyörüljön.

Nagyon szép és fontos munka ez, és tulajdonképpen ezek a lelki beszélgetések növelték igazán a gyülekezetet. Mert aki egy ilyen beszélgetés végén Istentől megoldást kapott, az kötődött a gyülekezethez. Nem hozzám – erre nagyon ügyeltem is a későbbiekben, hogy ne én legyek a fontos –, hiszen én csak bábáskodtam az újjászületésénél. Éljen önálló lelki életet! – de ahhoz kell egy közösség, egy család, és ez a gyülekezet volt. Úgyhogy akiből később nagyon jó presbiterek lettek, nagyon jó lelki munkások, azok mind ilyen intenzív lelki gondozás során indultak el úgy, hogy előbb az ige megszólította a templomban – vagy valahol valakin keresztül –, és utána neki is közvetlen kapcsolata lett Jézussal, megváltozott az élete, és tudta ezt másoknak továbbadni.

*Biatorbágyi csendes hetek*²⁴

Eközben azonban én elfáradtam, és egy idő után éreztem, hogy valami hiányzik a szolgálatomból. Mintha behúzott kézifékkal nyomnám a gázt, és meneget az autót,

²⁴ **Magyar Belmisszió Biatorbágy:** felekezeti belmissziós szolgálat. 1957-ben alapította Trausch Liza (1917-2000), aki 1998 januárjáig vezette is a szolgálatot. 1998-tól vezetője Cselényi László (sz. 1964), aki 1988 óta állandó munkatársa a szolgálatnak. Kezdetben sok nehézség közepette, kis csoportok számára folyhatott a lélekmentés és lelkipozítás szolgálata. Az ország minden részéről, sőt a határon túlról is különböző felekezetek, gyülekezetek tagjai keresték föl a szolgálati alkalmakat, így az 1969 óta minden évben megrendezett nyári gyermektáborokat, és az 1975 óta minden nyáron megtartott ifjúsági heteket. A belmissziós szolgálat a szekták tagjainak kivételével mindenki számára nyitott. 1990 óta közhasznú egyesületként folytatja tevékenységét. A csendesheteken, alkalmakon, a gyermek és ifjúsági táborokban a résztvevők számára kötelező részvételi díj nincs, 1957 óta névtelen adományokból él a szolgálat.

(Forrás: http://www.mbb.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=48&Itemid=56)

aztán füstölnek majd a kerekek előbb-utóbb, de ez így nem jó. És ekkor történt, hogy meghívott egy kollégám egy vidéki gyülekezetbe egyhetes szolgálatra.

Amikor meglátogattam, azt láttam, hogy teljesen megváltozott az élete. Nagyon szerényen, nagyon szegényesen éltek, de ott mindenki vidám volt, szerették egymást. Számos gyerekük volt – kicsi, kisebb, még kisebb –, körülültünk egy hosszú, nagy asztalt, és roppant egyszerű volt az étkezés is, de azért jól lehetett lakni. Már az első órában éreztem, hogy ezeknek van valamijük, ami nekem nincs. Itt mindenki elégedett, boldog, a gyülekezet úgy jön ide be, mint aki hazajön: jönnek-mennek az emberek, mindenkit szeretettel fogadnak... én még ilyet nem láttam.

Rá is kérdeztem első este, hogy mi történt vele, és elmondta, hogy nagyon elege volt már abból, ahogy ő a lelkeszi munkát végezte: hogy maga sem hiszi igazán, amit prédikál, hogy semmi eredménye nincs, senkinek az élete nem változik meg. Ő mégis azt szerette volna, hogy ez a gyülekezet, ahol van, az növekedjen, épüljön, és érezte, hogy ez így nem mehet tovább. És akkor szólt neki egy kollegája a szomszédból, hogy menjen el vele egy ötnapos lelki gyakorlatra. Hova? Hát Biatorbágyon van valami parasztházban erre lehetőség, ő már volt ott, és neki nagyon sokat jelentett. Erre egy lelkesznek nincs is lehetősége, hogy öt napig csak hallgassa az igét, hogy az ige hadd dolgozzon benne, és őbenne annyi minden világossá vált, hogy ő neki is ezt javasolja. És az én kollegám elment, és ővele is ez történt. Azóta más a házasságuk, más a családi életük, és a gyülekezetben egyre-másra hitre jutnak az emberek, mert ő most már igét prédikál, ráadásul úgy prédikálja, hogy ő is hiszi, amit mond. Ha van kedvem, menjek el én is. Elmentem. És az a néhány nap énrám is ilyen hatással volt.

Ott semmi nem volt, csak annyi, hogy elhangzott egy igehirdetés délelőtt, azt megbeszéltük, elhangzott egy igehirdetés délután, azt is megbeszéltük, és este volt egy rövid áhítat, közös imádság. Sokat énekeltünk, egymással beszélgettünk, ebéd után nagy szünet volt, aki akarta kialhatta magát... szóval egy testi-lelki gyógyfürdő volt, vagy inkább olyan lelki gyógyfürdő, ami pihenésre is alkalmat adott. Nagyon egyszerű az elszállásolás: egy egyszerű parasztház, egy szál villany közepén, és roppant egyszerű egytálétel minden nap – és nem kell érte fizetni semmit. Miért nem

kell? Mert vannak olyan hitre jutott emberek, akik a tizedüket arra adják, hogy itt mások ingyen hallgathassák az igét, és új életük legyen. Ez is meglepő volt.

Annak az öt napnak a vége felé mintha belereflektoroztak volna a szívembe: egy csomó olyan hibám, bűnöm, mulasztásom kiderült, amiről nem tudtam. Én meg voltam győződve, hogy a mi házasságunk nagyon jó, mert én nagyon szeretem a feleségemet, ő is engem, mindenki végzi a maga munkáját, de hogy e mögött a látszólagos rendezettség mögött mennyi önzés, hiúság, képmutatás lapul, arra ott lettem figyelmes. És ugyanígy, mennyi mulasztás van a munkámban! Miközben agyba-főbe dicsérnek, hogy mennyit dolgozom, és milyen jó lelkész vagyok, és ezt még el is hiszem, közben nagyon sok mindent nem tiszta motivációból csinálok, nem is azt csinálom mindig, amit kellene és lehetne, és így tovább.

Nagyon nagy világosság volt, amibe akkor került az életem. Ráadásul az egyik előadás során valami egészen újat is tanultam, mégpedig azt, hogy régebbi babonások és különböző okkult praktikák következményeként az emberben sokféle félelem lehet, rémálmai, kényszergondolatai lehetnek – és ott egy az egyben leírták azt, amilyen állapotban én voltam. Csak nem tudtam, hogy mi az oka. Mert sokféle félelem volt bennem, néha álmomban kiabáltam, rettenetes rémálmaim voltak, kényszergondolatok, amik ellen az ember hiába próbál küzdeni. De én addig ezzel úgy voltam, hogy mindenkinek van valamilyen terhe, hát együtt élek vele. Eszembe sem jutott, hogy ennek az lehetett az oka, hogy a felmenőim között is az egyik ágon voltak nagyon babonások, kártyavető, jósek – vagy ahhoz járók –, meg hogy engem is elvittek gyerekkoromban ilyen helyekre. Egy ideig jógáztam is, nem tudva, hogy az egy vallásnak a része, és én ott idegen isteneket tiszteltem tudattalanul is. De ha tudatlanul megyek el egy fertőző osztályra, akkor is könnyen fertőzést kaphatok, és az nem számít, hogy én erről nem tudtam, vagy én ezt nem akartam. És ott hallottam először, hogy az Úr Jézus ezekből is ad szabadulást: ha valaki ezt őszintén neki megvallja egy imádságban, és megtagadja, akkor azzal elvágta ezeket a szálakat, és nincs az ördögnek tovább befolyása rá. Az utolsó napon volt egy nagyon jó beszélgetésem a hét vezetőjével, és ott Istennek – de vele együtt, ahogy ez egy gyónásnál lenni szokott – megvallottam a közönséges bűneimet is, amiket az elején említettem, meg ezeket az okkult bűneimet is, amikről én nem tudtam addig, hogy az Ő ellene elkövetett bűn. Megtagadtam és kértem,

hogy adjon ebből az Úr Jézus szabadulást. És adott, és vége lett a félelmeknek, a kényszergondolatoknak, a rémálmoknak, és teljesen megváltozott minden.

Amikor hazajöttem, már éreztem, hogy egyszerűen más vagyok. Békesség van bennem, teljesen Istenre bízom a jövőmet, családomat, munkát, mindent. Nem akarok én produkálni vagy fölmutatni semmit. Mert korábban azért csak bennem volt, hogy ne bánja már meg a gyülekezet, hogy engem választott Joó Sándor után, és ha nem is vagyok kis Joó Sándor, azért valamit csak föl kell mutatni – és ettől is megszabadított Isten. Nem kell fölmutatni semmit. Meg van írva, hogy a sáfároktól egyet kíván meg Isten, hogy hűségesek legyenek; nem kívánja meg, hogy szép legyen, hogy okos legyen, hogy művelt legyen, csak hogy hűséges legyen. Mit jelent ez? Azt jelenti, hogy mindent arra használjak, amire ő adta: az időmet, a lehetőségeket, a találkozásokat, mindent. Erre kell ügyelni, de nem úgy, hogy görcsölök, hogy jaj, el ne rontsak valamit, mert majd Ő abban segít engem. Ez a nagy békesség lett az egyik gyümölcse ennek a csendes hétnek.

A legelső biatorbágyi csendes hét '77-ben vagy '78-ban volt, de attól kezdve minden évben igyekeztem oda elmenni. Azóta egyébként azon igyekszem, hogy minden évben legyen nálunk is egy ilyen csendes hét, és nem győzöm a drága lelkésztársaknak mondani, hogy higgyék el, ez nélkülözhetetlen nekik is. Nem lehet egy életen át csak adni és adni, pedig mi erre vagyunk berendezkedve jó esetben, és ezt is várják tőlünk. Soha senki nem kérdezi meg, hogy és a lelkész úr hogy van? Hogy van a hite? Végigaludta az éjszakát? Kitart a fizetése a következő fizetésig? Ezt soha senki nem kérdezi meg a legtöbbször – tőlem itt a vége felé már kérdeztek efféléket. Sőt az egyik aranyos bácsi egyszer majdnem a hasamba bökött, mikor itt, az udvar közepén rám mutatott: „Mikor van a te vasárnapod?” – úgy tettem, mintha nem érteném, hogy megmagyarázza. Azt mondta, hogy megfigyelte, itt vasárnap reggel hattól este tízig ég a villany és megy a munka. „Most e helyett melyik a te vasárnapod?” Én ott hebegtem-habogtam, végül mondtam, hogy nincsen. Akkor ő kötelezett arra, hogy jelöljek ki egy napot, és azon a napon ne lásson meg a lelkési hivatalban – be fog jönni ellenőrizni. Ezt baráti, vagy atyai szeretettel mondta, de szigorúan. És ha nem is tudtam egészen teljesíteni, de attól kezdve vigyáztam legalább, vagy figyeltem arra, hogy ha lehet, legyen egy olyan nyugodalmasabb, csendes nap, ami az én vasárnapom.

A biatorbágyi hét után megújult a házasságunk, és egészen más lett a munkatársakhoz való viszonyom is. Mert addig azért azt vártam el mindenkitől, amit én csináltam. Persze nem azt, hogy hajnaltól napestig dolgozzon, de nagyon követelőző és igényes voltam, és néha kiállhatatlan. A torbágyi héten jöttem rá, hogy elviselhetetlen, ahogy én viselkedem, ez nem megy így tovább – és az is egészen új alapokra került, és megelevenedett a gyülekezet. Addig inkább csak számszerű növekedést éltünk át, de attól kezdve lelki mélységében indult el egy növekedés.

Ez nem emberi teljesítmény, ezt nem lehet semmilyen módszerrel elérni. Mostanában mindenféle tréningeket és technikákat találnak ki a gyülekezetépítéshez – ez egy szakkifejezéssé vált, és köteteket írnak róla –, de nem azon múlik. Fontos jól megszervezni a munkát, nem szabad össze-vissza csinálni, az világos, de a lelki mélység nem ezen múlik. Volt egy Oswald Chambers²⁵ nevű skót lelkész, aki szobrász volt eredetileg, aztán megtért, és nagyon tartalmas lelki könyveket írt. Furcsa észjárása van, nehéz megtalálni sokszor az összefüggést, de ha rájön az ember a logikájára, akkor ráébred, hogy vaslogika van benne és kíméletlen következetesség. Az egyik elmélkedésében olvastam ezt a mondatot, és ez bennem maradt szó szerint: „Az Istennel való személyes, bensőséges lelki közösségünk mélységétől függ érte végzett nyilvános szolgálatunk ereje”. Nem a mennyisége – mert sokat tud szolgálni, aki egészséges, energikus és szorgalmas –, hanem az ereje függ az Istennel való közösség mélységétől.

Én majdnem minden szakmai összejövetelen a nyilvános szolgálatról hallok előadásokat. Nagyon ritka, hogy legalább utaljanak arra, hogy ez azért nem a levegőben lóg, hanem ez valamiből kell, hogy táplálkozzék, és nem szervezésből

²⁵ **Oswald J. Chambers** (1874-1917): skót lelkész. A kensingtoni művészeti főiskolán kezdte tanulmányait, majd az Edinburgh Egyetemen tanult képzőművészetet és régészetet. Ezután teológiát tanult a Dunoon College-ban, ahol – kimagasló tehetségű diákként – már teológuskorában óraadó tanár lett. 1911-ben Londonban vallásánár képző főiskolát alapított (Bible Trainig College), amelynek első vezetője lett. Az első világháborúban a Keresztény Fiatalok Egyesülete (YMCA) hadsereglegelkésze volt Egyiptomban. Egy kezeletlen vakbélgyulladásba halt bele 1917 novemberében, mivel visszautasította, hogy sebesült katonák helyét foglalja el a kórházban. Bár több mint 30 könyv jelent meg a neve alatt, Chambers életében egyetlen könyvet írt (Baffled to Fight Better), további műveit – óráinak és más előadásainak gyorsírási jegyzete alapján – felesége szerkesztette meg és adta ki. Magyarul: Krisztus mindenek felett; Evangéliumi Kiadó és Iratmisszió, Budapest, 1999. (Forrás: http://www.oswaldchambers.co.uk/Oswald_and_Biddy_Chambers.html)

áll a gyülekezetépítés, hanem ott lelki erővonalak mentén rendeződnek a dolgok, és annak, aki nyilvánosan szolgál, az Istennel való személyes bensőséges közösségből kell táplálkoznia. Nekem gyerekkorból is vannak ilyen emlékeim: egy fának a termőképessége, az a gyökérzetétől függ, és hogy ott lenni mi van a föld alatt, az láthatatlan. Ugyanígy, az én nyilvános gyülekezeti munkám ereje attól függ, amit senki se lát: hogy én mit csinálok, amikor Istennel csendben vagyok, és hogy egyáltalán csendben vagyok-e, és figyelek-e rá? Hogyha reggeltől-estig hajtom magam, és én akarok csinálni valamit, akkor az olyan is lesz. Erő csak akkor lesz benne, ha van lelki mélység.

A következő évben elment a feleségem is Biatorbágyra, mert volt az asszonyoknak is külön csendes hét. Most már van házaspároknak meg családoknak is, de akkor még csak férfi hét meg női hét volt. És ővele ugyanez történt, egy teljesen más asszony jött haza. Ő addig is tip-top házias, tiszta, rendes, hívő, imádkozó, engem segítő, engem szerető asszony volt, csak jót mondhatok róla, de ez mégis valahogy más tartalommal telítődött. Ő telítődött más tartalommal. Ez után másként csinál az ember mindent: áthatja a szeretet, a derű, a hála.

Az egy újabb lendület volt a gyülekezetnek, mert a feleségem akkor kapcsolódott be aktívabban is a szolgálatokba. Akkor még viszonylag fiatalok voltunk és az ifjúság, a lányok nagyon igényelték az ő részvételét. Nagyon sok személyes beszélgetésben rendeződött a lányoknak a dolga, és én ennek örültem is, mert nem jó az, hogyha minden esetben egy férfi beszélget a hölgyekkel. Akkor kezdte vezetni itt az énekkart is, és csudák csudája, győzte és bírta, és ettől nem lett hajszóltabb az élete, és nem hanyagolta el a gyerekeket. Ezen is úgy csodálkoztunk: hogy amikor Isten valami új erőt ad, akkor utána ad egy új feladatot is, és ettől nem esik szét a család, és nem merül ki az illető, ő erről gondoskodik. A mai napig csodálom, hogy bírta ő, amikor néha – nem is néha, egyre gyakrabban – egész hétre elmentem vidéki szolgálatba, és olyankor mintha ő lett volna az egyik segédlelkész, mert délután meg este a telefonokat ő vette fel, ügyeket sokszor neki kellett intézni, emberek hozzá csöngettek be – és bírta és csinálta hűségesen. Ő zenetanár volt, aztán később úgy vezette őt Isten, hogy abbahagyta, eljött ide dolgozni és nagyon-nagyon sokat segített, többet, mint akármelyik segédlelkész. Pedig nagyon szeretett tanítani; zongorát és szolfézst tanított. De aztán azt látta szükségesnek, hogy a teljes idejével

beálljon a gyülekezeti munkába, ne csak második műszakként végezze, és akkor abbahagyta a tanítást.

Családlátogatás, lelkigondozás

A '70-es évek végén, amikor újra növekedni kezdett a gyülekezet, és egyre több bibliaóra lett, egyre több csoport lett, kevesen voltunk már a nyugdíjas bácsival, aki itt beosztott lelkészként szolgált. A presbitérium kezdte kérni a püspök urat, hogy adjon teljes munkaidejű beosztott lelkészt a gyülekezetnek. Addig úgynevezett kisegítő beosztott lelkészként voltak itt nyugdíjas lelkészek, akik Pesten laktak és még volt valamennyi munkabírásuk, de a legnehezebb munkákban ők nem tudtak részt venni. Nem is lett volna szívem azt kérni tőlük, hogy esténként ők is járják a hegyeket, és látogassanak családokat meg hívogassanak. Az nagy segítség volt, hogy itt ültek az irodában, és én látogathattam meg hívogathattam.

A családlátogatást minden lelkipásztor végzi folyamatosan. Többféle rend szerint történik ez. Van tűzoltás, amikor azonnal menni kell, mert valaki súlyos beteg, vagy egymással veszekednek családok – ilyenkor egy konkrét feladatot kell minél előbb megoldani. Ahol baj van, oda menni kell, és ez sajnos azt is jelenti, hogy a leghűségesebb, legrendesebb családokhoz sokkal ritkábban jutunk el, mint szeretnénk. Az én álmom az volt, hogy a gyülekezet minden családját szépen sorban rendre végiglátogassam, de ez bizony évtizedeket késett, mert mindig olyan sok sürgős tennivaló volt. Ahonnan nem jár a gyerek az óvodába, oda elmegyek megkérdezni, hogy mi az oka – ahonnan minden alkalommal ott van, ott vasárnap köszöntjük egymást, és örülünk egymásnak. Amikor később jobban megszerveztük ezt a munkát, és többen is látogatták a családokat, akkor azért sokat javult a helyzet.

Volt, amikor teljesen ismeretlen helyre csöngettem vagy kopogtattam be. Akkor még lehetett menni előzetes bejelentés nélkül is, egyrészt azért, mert nagyon kevés családnak volt telefonja, nem lehetett előre megbeszélni, másrészt ez akkor még könnyebben ment. Az utóbbi években már muszáj volt előre rögzíteni a látogatás időpontját, mert különben be se engedtek. Még a házba se lehet bejutni, és három vaskapun át jut be az ember a lakásba: vaskapu a bejáratnál, vaskapu a folyosó végén, vasajtó a bejárat előtt. Azelőtt általában bizalom volt, és amikor mondtam,

hogy a gyülekezet lelkésze vagyok, minden ajtó kinyílt, még a nem hívők is bizalommal kinyitották a kaput. Ez rettenetesen elromlott az utóbbi tíz évben; sokszor a nevemet is hiába mondtam, nem hitték el, mert azt mondhatja más is. Rettenetes visszaélésekkel találkoztak, úgyhogy – főleg a magányos kis öregekkel – mindig előre, gondosan megbeszéltük a látogatás időpontját, és csak úgy lehetett bejutni. Sőt én bíztattam őket sokszor erre, még a tulajdon 95 éves édesapámat is arra kértem, hogy ne nyisson ajtót senkinek. Ezek a szomorú változások viszont nem akadályozhatják meg, hogy a lelkészek pásztorolják a gyülekezet tagjait. Mindenkinek nagyon sokat jelent – a lekipásztornak és a családoknak is –, hogy körülüljük az asztalukat és az ő kis lakásukban egy félórát-órát beszélgetünk. Többnyire a beszélgetés végén jönnek elő az igazi problémák, akkor általában megbeszélünk egy következő beszélgetést, amiben már jó esetben a közepébe vághatunk, és azzal kezdjük. De sokszor úgy folytatódott ez, hogy ők jöttek el, és négyszemközt vagy hatszemközt itt a lelkészi hivatalban folytattuk a beszélgetést.

Itt nagyon sok lelkigondozói beszélgetés folyt, mert megszokta a gyülekezet Joó Sándor idejében. Aztán majdnem húsz évig volt egy beosztott lelkészünk, Varga Róbert, akinek tényleg Istentől kapott adománya volt, hogy lelki kérdésekről nagyon éretten és úgy tudott beszélgetni emberekkel, hogy valami megoldáshoz is eljutottak. Ővele mi nagyon jól össze tudtunk dolgozni, és akkor erre még jobban rákaptak az emberek, mert látták, hogy amivel más pszichiáterhez megy – vagy senkihez sem megy, csak gyötrődik vele –, azzal ők eljöhhetnek ide. Egyrészt azt tapasztaltuk, hogy egyre jobban összegubancolódtak, kibogozhatatlan emberi kapcsolatokat, problémákat, nehézségeket, emberileg tényleg megoldhatatlan helyzeteket teremtettek maguknak emberek, másrészt viszont annál jobban ragyogott annak az igazsága, amit Jézus mondott, hogy ami az embernél lehetetlen, az lehetséges az Istennél. Mert amikor a vergődő emberek közül bárki megkockáztatta azt – sokszor hitetlenül is –, hogy ha ennyire ezt mondja a lelkész, és ezt mondja a Biblia, akkor kipróbálom, és tényleg őszintén kipróbálta, az minden esetben igaznak bizonyult. Ennek nagyon sok lelki hozadéka volt, mert ez kinyitotta a szívüket Isten előtt is, hiszen ha ez megtörtént, akkor ezt nehéz véletlennek tekinteni, akkor mégiscsak van Isten. Sokszor ezzel kezdődik el.

És amikor aztán hitre jutnak ezek az emberek, és rendbe jön a házasságuk, és visszatérnek hozzájuk a gyerekek, és sokszor még az egészségük is előbb-utóbb rendbe jön, akkor az ő megtérésük világító példa másoknak is. Nagyon sokan jöttek ide számunkra teljesen ismeretlen emberek – akiről azt sem tudtuk, hol laknak, esetleg nem is reformátusok, vagy maguk se tudták, egyáltalán meg vannak-e keresztelve – azzal, hogy a munkatársuk élete rendbe jött, és hát „ezt láttuk lelkész úr, segítsen már rajtunk is!”. A probléma ilyenkor az volt, hogy teljesen hit nélkül lehetetlen segíteni, mert én vallom, hogy az Istenbe vetett hitünk a kéz, amit kinyújtunk, hogy Isten belerakja az ajándékait. Nem kell semmit se csinálni, mindent Ő tett meg az üdvösségünkért is meg az egyéb problémáink megoldásáért is, de valahova bele kell tennie az ajándékot. Ha én szorongatom a kacatjaimat, vagy nyeglén zsebre dugom a kezemet, vagy cinikusan hátra teszem, és nem hagyom, hogy segítsen, akkor nem lehet segíteni rajtam. De nem ez volt a jellemző, hanem az, hogy bajban lévő emberek jöttek, a többségük elhitte, amit a Biblia mond, és sokan közülük meggyőződéses, öntudatos keresztény hitre jutottak. És elcsodálkoztak mások: de hát már a válás szélén voltatok, azt mondtad, hogy már beadtátok a válókeresetet, és most jön a következő gyerek – hát hogy van ez? És akkor elmondták, hogy van ez: hogy mióta az Úr Jézust ismerik, beköltözött a lakásukba, azóta békesség van – és ez önmagáért beszélt.

Én nem szerettem az udvariassági viziteket, hogy „én vagyok XY lelkész, kezét csókolom, jöttem, hogy üdvözöljem magukat.” Holott a szívemben ott volt, hogy én üdvözölnék mindenkit, aztán ha terhére vagyok, elmegyek, nem akarok gondot okozni. De nagyon sokszor azzal fogadtak, hogy „nálunk még lelkész nem járt, és a nagymamám meg az anyukám, ezt meg azt tanították, és a Miatyánkot még tudom”. És szó szót követett, előjöttek a gyereknevelési problémák, a munkahelyi zűrök, a megaláztatások, a meg nem bocsátott bűnök, akár ellene követték el, akár ő követte el valaki ellen. És amikor átéli egy ember, hogy Istennél van bocsánat, és ezt komolyan lehet venni – hogy amit én már nem tudok jóvátenni, azt ő nagy kegyelemmel megbocsátja, és ez nem valami olcsó vigasz –, akkor tényleg békessége lesz. Akkor nem szenved tovább az abortuszai miatt, a szülei ellen elkövetett bűnei miatt, a gyerekei ellen elkövetett bűnei miatt, hanem tudja, hogy ő gyilkos, de bocsánatot kapott gyilkos, és békessége van. Ezt nem lehet se megfizetni, sem más módon elérni. Többen elmondták, hogy ő már volt

pszichiáternél, meg itt-ott-amott, és azok azt mondták, hogy szedjen nyugtatót, meg olvasson lefekvés előtt Rejtő Jenőt, meg nem tudom, még milyen jó tanácsokat adtak. Én föltételezem, hogy mindenki segítőkész szándékkal mondta ezt, de egyik se jött be. És amikor azt a segítséget, amit Jézus kínál, elfogadták, akkor kiderült, hogy ez a 20. és a 21. században is működik. És egy-egy ilyen megoldás után úgy érezték, hogy „Istenem én minden áldozatra kész vagyok, hogyha Te így munkálkodsz emberekben, és így segítesz rajtuk, és én annak tanúja lehetek!” Én nem csináltam semmit, én csak mutattam az utat. Nem én mentem el, ő ment oda el. Nem én hoztam a segítséget, én csak mutattam, hogy ha erre megy, akkor találhat segítséget. Útjelző táblának állított ide minket Isten. „Gyertek, erre van az élet útja!”

A többség bizalommal nyílt meg. A férfiak is, bár egy férfi sokkal nehezebb tészta, mert zárkózottabb és sokkal hiúbb, mint a nők, a maga hibáit, bűneit, jaj, dehogy mondja el, mert egy szép látszatot akar fönntartani, minden ereje elmegy rá, és már mindenki tudja, hogy nem az a valóság, de ő még mindig el akarja hitetni. De éppen ez volt számomra a nagy élmény, hogy amikor lehull a lepel, és amikor ott áll lelkileg lemeztelenítve egy ember, akkor éli át igazán, az Isten elfogadó és megbocsátó szeretetét. Eleinte sokféle gátlás meg kisebbségi érzés volt bennem, amikor nálam sokkal tanultabb, műveltebb, idősebb tekintélyesebb emberek jöttek, hogy én elég okosat tudok-e majd válaszolni. Aztán rájöttem, hogy ugyanolyan kisgyerek lesz ő is, mint bárki más, ugyanúgy törli könnyeit ő is, és neki is ugyanarra a szabadító Jézus Krisztusra van szüksége, akit most még nem ismer. Esetleg azt gondolja, hogy ő keresi Istent – ezt sokan szokták mondani, hogy istenkereső ember vagyok –, de én bizonyos lehetek abban, hogy Isten keresi őt, és azért jött ide.

Néha tényleg megmagyarázhatatlan volt, hogy egy vadidegen emberhez egy nem vallásos ember eljön és kiönti a szívét. Nagyon becsültem ezt a bizalmat mindenkiben, és soha nem éltem vissza vele. Magától értetődött, hogy ezek a beszélgetések teljesen titokban maradnak, erről csak Istennel imádságban szoktam beszélni. A kezdeti nyitottság általában nem volt jellemző, de a megnyílás igen. Az elutasítás nagyon ritka volt, és lassan arra is ráéreztem, hogy azért tiltakozik vagy hadakozik most még Isten ellen, mert már elkezdte Isten a munkáját benne. És ő nem közömbös, hanem ágaskodik még a régi indulata, aztán majd leteszi a fegyvert. Mint Saul a damaszkuszi úton: „Uram, mit akarsz, hogyan cselekedjem?” Nem kell

sem megijedni, sem megharagudni a tiltakozás vagy vitatkozás miatt. Egyébként én mindig szerettem bibliaórákon – főleg ifjúsági órákon –, hogy vitatkoztak is, és elmondták az ellenvetést, tiltakozást, fenntartásokat, kételyeket. Nagyon fontos, hogy ez jöjjön napvilágra, és aztán majd megbeszéljük. Nem én győzöm meg őket, hanem Isten szent lelke.

Szomorú és szorongató megfigyelésem, hogy az utolsó 20-30 évben rohamosan súlyosbodtak az egyébként mindig előforduló problémák. Házassági problémák, emberi problémák, önértékelési problémák, az emberi kapcsolatok nehézségei és olykor még lelki-, hitbeli problémák is. Az utóbbi években sokkal több inger érte az embereket, sokkal többféle hatást kaptak, ami fölkészületlenül találta őket, sokkal több lehetőségük volt... de az erkölcsileg éretlen ember nem tud élni a lehetőségeivel, és magával ragadja őt a lehetőségek kínálata. Ennek tipikus megjelenése az úgynevezett 'újjgazdagok' esete, amikor hirtelen sok pénze lesz valakinek, és nem tud vele mit csinálni, és nem arra használja, amire való. Eszébe se jut, hogy valakinek segítsen belőle. Ezen mindig csodálkoztam. Egyszer-kétszer nekem is eszembe jutott, hogy ha most történetesen több millió forintot kapnék hirtelen, mit kezdenék vele. Én azonnal tudnám, hogy kinek mit lehet abból továbbadni: sokgyerekeseknek, kisnyugdíjasnak, súlyos betegnek és így tovább... Az újjgazdagok nem tudtak mit kezdeni a lehetőségekkel sem.

Nagyon gyorsan föllazultak az erkölcsök, elképesztő távolságra került a közgondolkodás a Szentírástól, és ezt már a gyerekeken is lehetett érezni. Primitív, de rendkívül jellemző példa volt erre, mikor magyaráztam nekik a Tízparancsolatot, köztük a „Ne lopj!” parancsát, és elmondtam, hogy értékeket nem csereberélni kell, hanem létrehozni, attól gazdagodik az egész világ, a családjunk, a nemzetünk meg közben mi is, és nem úgy leszek gazdag, hogy elveszem a másikat, hanem hogy létrehozok valami újat. Csak néztek rám, aztán elkezdtek kuncogni, és az egyik kisserác megszólalt: „Ha tényleg nem szabad lopni, akkor miből élünk meg?” – ezen én képedhettem volna el, de nem volt ez már meglepő számomra. Ilyen messze sodródott az Ige normáitól és a normális emberi élettől a közgondolkodás, és közerkölcs helyett közerkölcstelenség alakult ki. Ma már mindennapos újságtéma, hogy egyre kisebb korúak is elkezdik a drogozást, vagy azt se tudják még jóformán, hogy mi a szex, de már próbálják kipróbálni. Nincs a helyén, aztán később a

házasságában sincs a helyén, és nem is tud vele mit kezdeni. Úgyhogy e tekintetben súlyosbodott a helyzet.

Diakóniai munka a gyülekezetben

Nagyon sokféle szeretetmunkát végeztünk a gyülekezetben. Én minden gyülekezet nagyon fontos feladatának látom, hogy észrevegyék, fölfedezzék, számon tartsák és segítsék azokat, akik segítségre szorulnak. Akik meg szívesen segítenének másokon, de nem tudják, hogy kiken lehet és hogyan, azoknak ezt meg kell mondani. Lehetőleg össze is kell hozni őket, aztán ki is léphet az ember belőle, ők már intézik szépen, önállóan. De azért szemmel kell tartani egy ilyen nagy gyülekezetben a dolgokat, és erre rengeteg lehetőség volt.

Annak nagyon örültem, hogy a gyülekezett mindig kész volt arra, hogy másokat segítsen. Amikor hallottuk, hogy a vihar ledobta Baranyában vagy Zemplénben egy kis gyülekezet templomának a sisakját, rögtön fölmerült, hogy mennyivel segíthetnénk. És ha ilyesmit kihirdettem, mindig sokkal több adomány jött össze, mint a vasárnaponként megszokott perselypénz. Arra viszont vigyáztunk, hogy amit arra kértünk, az oda kerüljön, mégpedig lehetőleg már hétfőn; ezt elvitték emberek, és ezzel el lehetett számolni, vagy eljöttek érte onnan, és még csak hozzá se nyúltunk a pénzhez. Nagyon igyekeztem erre vigyázni, mert a pénzügyek nagyon kényes dolgok, az legyen mindig átlátható, bárki által ellenőrizhető, és eszünkbe se jusson, hogy másra költjük, hanem oda menjen, ahova kértük.

Az egyházi szeretetotthonok nagyon elhanyagoltak voltak, és mi segítettünk értelmi fogyatékos és öregotthonokban, amit csak lehetett. A sokgyerekes családok mindig nehéz helyzetben voltak. Ruhasegéllyel, tanév elején kézpénzsegéllyel segítettük őket – el se lehet mondani, mennyire hálásak voltak. Elmondtam egyszer egy presbiteri gyűlésen, hogy tudják-e, hány olyan család van a gyülekezetben, ahol öt-hat-hét-nyolc gyerek van. Következésképpen az anyuka nem tud... én sose mondtam azt, hogy dolgozni, mert dolgozik ő annyit, mint akárki munkaviszonyban, de nem tud készpénzt hazavinni. És tudják-e, mennyibe kerül átlagosan egy tanévkezdés egy gyereknek? Ezen elképedtek a presbiterek. És mondom, szabad-e elmennünk szó nélkül e mellett? Elhatároztuk, hogy augusztusban egy vasárnapi

perselyt, erre a célra meghirdetünk. Előző vasárnap mindig elmondtam, hogy ez erre fog menni, és akinek egy gyereke se megy iskolába, az különösen is szálljon bele ebbe, de mindenki, akit Isten lelke arra indít. Összejött mindig a szokásos perselypénz többszöröse, és ezt szépen el tudtuk osztani azok között, akik erre a segítségre különösen rászorultak. Az volt a gond, hogy sokszor éppen azok nem szóltak, akik nagyon rászorultak, úgyhogy ezért is kellett nekünk számon tartani a sokgyerekeseket és a szegényeket. Mert ahol egy módos nagypapa besegít, és az unokákat mindennel ellátja, oda nem törekedtünk. De ehhez is ismerni kell a gyülekezetet meg a családokat.

Itt van a közelben egy mozgássérült intézet, onnan sokan kezdtek ide járni. Aztán a gyülekezet másik szélén felépült egy mozgássérült lakótelep, oda meg mi kezdtünk el kijárni, meg órákat is tartani, őket befuvarozni. És kialakult egy intenzív kapcsolat velük. Úgyhogy minden vasárnap van itt a mozgássérülteknek is egy külön alkalom, akik közül némelyek enyhén értelmi fogyatékosak is, de vannak köztük kiváló intellektusú fiatalok, és nagyon jót tett a mi fiataljainknak is, hogy elkezdték őket tologatni a tolószékeken, meg aztán meglátogatni, vagy elvinni kicsit kirándulni. A kirándulás azt jelenti, hogy leültünk a vitorlázó repülőtér szélén, leterítettünk valami kenyérruhát a fűre, vittünk elemózsiát, és együtt voltak egy pár óra hosszáig – ez nagy élmény volt nekik. Aztán ennél igényesebb élmények is születtek később: nekik is szerveztünk egy nyári csendes hetet, ahol egy hétig együtt lehettek. De ehhez kellett annyi gondozó, ahány mozgássérült volt, mert, ugye, mindenkit külön-külön kellett vécére vinni, mosdatni, levetkőztetni, fölöltöztetni... és így tovább. Nagyon kedves kapcsolatok alakultak így ki, barátságok, lelki, testvéri kapcsolatok.

Aztán Dobos Karcsi bácsi instrukciói alapján elkezdtük a lepramissziót. A leprakórházakban szerte a világon óriási gondot jelent a kötöző anyag, mert a leprások tele vannak gennyes sebekkel, de azokat csak olyan anyaggal lehet kötni, amit vagy eldobnak azonnal – ezt nem győzik pénzzel –, vagy ki lehet főzni. Kiderült, hogy van egy speciális fonal, ami Magyarországon csak egy gyárban kapható, és speciális méretű fáslikat belőle horgolni is meg kötni is, amiket ki lehet főzni akárhányszor, ha úgy kötik vagy horgolják meg, ahogy előírják. Na, most számtalanszor előfordult, hogy egy-egy magányos öreg nénit látogattam, aki siránkozott, hogy nem tud eljönni templomba, mert ha autóval hoznánk, ő már abba

se tud beszélni, s hogy ő már semmire se való, legjobb volna, ha meghalna. De volt még két ép, vagy majdnem ép keze. „Tud-e kötni?” – hát tud, de kinek már, az unokák nem becsülik. Na, akkor elmondtam ezt a lehetőséget, és kivirultak ezek a nénik! – és jöttek a francia meg angol nyelvű köszönőlapok Afrika minden tájáról, meg Ázsiából. Elvittük megmutatni, lefordítottuk a néniknek, és egyszerűen értelme lett az életének! Ott kint meg azt mondták, hogy aranyat érnek ezek a fáslik. Ez is a diakónia egy fajtája.

Nagyon magányosak ezek az öregek, legalábbis sokan, és mi nem győztük őket annyiszor látogatni. Legtöbbjük azt szeretne volna, hogy minden másnap menjünk el, és elmondhassa ugyanazt az élettörténetet. De összeismertettük őket egymással, és aki még mozogni tudott, meglátogatta a másikat. Kiderült, hogy még 60-70 évvel ezelőtti közös emlékeik is vannak, és megint csak kivirultak. Attól kezdve már ketten-hárman-négyen összejövögettek néha, társasági életet kezdtek élni. Emlékszem, hogy két teljesen magányos öregurat így összehoztam, és mikor az egyik meghalt, a másik, mintha a testvére lett volna, intézte a temetését, gondozta a sírját. Soha ilyen közel nem volt hozzá senki. A gyerekei kint vannak Kanadában meg Új-Zélandban. Ez is a diakónia egy fajtája.

Ezek a kisöregek végképp nem tudtak hivatalos ügyeket intézni, és akkor kerestem olyanokat, akiknek van valamennyi idejük erre, és elintézik a tanácsnál, később az önkormányzatnál. Volt magányos öreg, aki ott élt még mindig a három-, négyszobás lakásában. Se kifűteni nem tudta, se a közös költséget fizetni, kéne neki egy ügyes egyszobás. Na, de azt óriási dolog lebonyolítani: ezt eladni, egy másikat találni, ami neki is tetszik, és úgy, hogy nem tud elmenni, hogy megnézzze, mert már járóképtelen. Gyerekei, unokái sehol. Ki az, akire ezt rá merje bízni, aki nem fog meglógni a pénzével, aki még a költözést is lebonyolítja? Aki ügyvédet keres – olyan ügyvédet, aki nem pénzért csinálja, hanem szeretetből... és így tovább. Ez mind-mind diakóniai feladat. Amikor az új kis lakásában körülnéz a néni a foteljéből, hogy „ez nem igaz!” – és még egy kis pénzecskéje is maradt, abban nagyon sok örömünk volt. És ezeknek a néniknek legtöbbször a másik rászoruló jutott eszébe, és kérte, hogy amennyivel többet kapott a nagyért, mint amibe ez a kicsi került, azt mi osszuk el ennek meg annak, meg amannak. Néha úgy kellett fékezni őket, hogy aludjon rá

néhányat, aztán majd mi odavisszük, ahova ő parancsolja, de nem most melegében. Aztán sokszor lehiggadtak, és végül sokkal okosabb elhatározásokra jutottak.

Ezek néha kényes dolgok is voltak, és nagyon-nagyon vigyáztunk, hogy a pénzügyek tiszták és szentek legyenek. Nekem nagyon súlyos mondat volt a Bibliából az is, mikor Pálra rá akarták bízni egy nagy gyűjtésnek az eredményét, hogy vigye el Jeruzsálembe, és azt mondta, hogy szó se lehet róla. „Jöjjenek ketten közületek, és azok vigyék el, mert nekünk gondunk van, nem csak az Isten, hanem az emberek előtt való tisztességgel is!” Ez a mondás nagyon bennem ragadt, és áldom az Istent, hogy erre sikerült végig vigyázni.

Sokszor csak utólag meg véletlenül derült ki, hogy segítették egymást emberek mindenféle gyülekezeti szervezés nélkül is. És tulajdonképpen ez az igazi. Volt, aki rendszeresen a jövedelmének a tizedét név nélkül eljuttatta egy rászorulóhoz, és annak ezért volt 20 fok a szobájában és nem 15, mert ki tudta fizetni a gázszámlát. Sose tudta meg, hogy kitől kapta. Vagy olyan is volt, hogy aki elfogadta, annak személyesen adták át, és akkor néha kapott a kis öreg egy szál virágot, vagy egy kis cukrászsüteményt, vagy akármit, amihez egyébként nem jutott hozzá. Ez egy fontos területe, az én látásom szerint, a gyülekezeti életnek. Mert benne van a Bibliában is, hogy „hangzott az igehirdetés, kiszolgáltatták a sákramentumokat, és senki közöttük nélkülöző nem volt”. Ez nagyon fontos. Biztosan maradtak azért nélkülözők, de akinek tudomást szereztünk a szükségéről, azt igyekeztünk kielégíteni. Így jutottunk el oda, hogy ma itt két főállású diakónus van, akiknek az a dolguk, hogy fölkutassák a rászorulókat, és amennyire lehet, elkezdjék megszervezni a segítséget. Ha egy autóra van szükség, akkor legyen egy férfi, aki elviszi, be is tudja tenni a nénit, ki is tudja venni az autóból, és nem kér érte semmit. És mindezt az Isten iránti szeretetből és hálából csinálja.

A hívőnek ez természetes, mert ő tényleg Istennek hálás. Itt derül ki, hogy most én jó akarok-e lenni, vagy jó pontokat akarok-e szerezni, vagy szerepelni akarok, vagy várom utána a dicsértet, vagy pedig szeretnék elbújni, és ne is tudjanak róla, mert én ezt az Istennek tettem. És ez nem valami kegyeskedő szólam; a hívő szíve tele van Isten iránti hálával, mert az életét kapta tőle, új életet, örök életet, bocsánatot, békességet. És ezt nem lehet törleszteni egy életen át sem. Erre írja Pál is, hogy

tartozunk: „én mostantól kezdve tartozom az Istennek”. Nem ezt akarom törleszteni, mert azt lehetetlen, hanem a hálámat így is ki akarom fejezni. És ennek nagyon kedves, szép gyümölcsei vannak.

Azok közül, akik öntudatos, a Bibliát egyre jobban ismerő, hívő emberekké váltak, egyre többen beálltak a különböző munkákba: lelki munkába és gyakorlati munkába is. Ha villanyszerelő, akkor lehetett számítani arra, hogy ha az esti istentisztelet közepén rövidzárlat van, akkor nekem nem is kell mondani semmit a szószékről, ő tudja, hogy mit kell csinálni. Ha autója van, szívesen hozza-viszi az öreg néniket. Akik a lelki munkába beálltak, azok közül egyre többen a gyermekmegőrzőben vagy a gyerekmisszióban segítettek. A konfirmandusokat sem egyedül kellett már előkészíteni, mert voltak többen, akik abban segítettek. Az ifjúsági csoportokba is kellett lelki gondozók, akik valamivel érettebbek, mint egy-egy tízen-, vagy huszonéves csoporttag, de azért közel vannak hozzájuk gondolkozásban is, korban is. És persze kellenek lelki gondozók az asszonyok közé, férfiak közé, házaspárok közé.

Ez nem volt könnyű feladat. Nagyon sokat imádkoztam azért, hogy Isten mutassa meg, hogy kit mire kérjünk. Mert az is nagyon fontos igazság a Bibliából, hogy nem az a kipróbált, aki magát ajánlja, hanem akit az Úr ajánl. Emlékszem, egyszer valaki nagyon ajánlkozott a hitre jutása után, hogy ő zseniális szervező, és minden szervezési kérdést bízzak csak őrá. Próbaképpen rábízunk egy illet, és kiderült, hogy egy gyülekezetben minden másképpen működik, mint a világban, ő viszont világi eszközökkel akart itt szervezni. És ő akármilyen zseniális szervező, csak maradjon még csendben, tanulja a Bibliát, és tanuljon alázatot. A végén egy hatgyerekes családhoz ő járt el minden hétvégén kivasalni a kimosott ruhákat, és ebben neki nagy öröme volt. A családban ő lett a pótnagymama, és a gyerekek haláláig úgy ragaszkodtak hozzá, mint a nagymamájukhoz. Úgyhogy a zseniális szervező megtanult vasalni, még hozzá gyerekruhákat, ami nagyon unalmas, mert kicsike és sok van belőle.

Csendes hetek

Nagy ajándék volt nekünk, amikor a '80-as évek végén egy néni a házát – amiben ő árvaházat üzemeltetett az ötvenes évek elejéig, amíg föl nem számolták – a

gyülekezetnek ajándékozta. Egy magányos, gyermektelen idős néni, aki az egész életét árvák között szolgálta, és a vidéki nagy házat már nem tudott fönntartani, nem is volt szüksége rá, és az ereje is elhagyta. Mi előtte évekig imádkoztunk azért, hogy Isten adna olyan csendes lehetőséget, ahova nyáron elvonulhatunk néhányan a világtól, tanulmányozhatjuk a Bibliát, kipihenheti magát mindenki fizikailag is, és lelkileg is föltöltődhet. És nem volt ilyen hely.

De ezt is olyan kedvesen időzítette Isten. '86-ban adta a házat nekünk a néni, amikor még mindenféle engedély kellett, hogy elfogadhassa ezt a gyülekezet. Isten csodája volt, hogy az ÁEH hozzájárult. Aztán rendbe hoztuk, egyelőre csak belül – hogy ne kelljen hozzá engedélyt kérni, de mégse legyen penészes a szoba –, és amikor '90-től bővíteni kezdtük a házat, akkor már nem kellett engedély. És aztán minden évben valamennyit ráköltöttünk, modernizáltuk, bővítettük.

Ez a ház nagy ajándék volt is a gyülekezetnek. Neszmélyen van, a Duna-parton, Budapesttől 70 kilométerre nyugatra. Ott nagyon-nagyon sok áldást kaptunk Istentől. Sokan ott jutottak hitre. Sokaknak ez volt az egyetlen lehetőség, hogy kimozduljanak. Az iskolai szünetben elsősorban diákokat és fiatalokat igyekszünk vinni, meg családokat, házaspárokat, mert ők is akkor szabadabbak. De a tanév végén meg szeptember elején jönnek a felnőttek, és az öregasszonyok nyarán az idős nénik is. Ebből a gyülekezetnek semmi haszna nincs, sőt nagy ráfizetést jelent, mert csak azért kérünk pénzt, amit megesznek. A rezsit is a gyülekezet fizeti, és ezért nagyon becsülöm a presbitériumot megint, hogy ezt vállalták. Évente többszázezer forint, a víz, villany; most már csatornánk is van, mert régen csak emésztők voltak, sőt néhány éve a gázfűtést is bevezették. És az iskolai díjak feléért tudtuk vinni idén is a csoportokat – az ötévestől a nyolcvanévesig. Ez mindenkinek nagyon sokat ér, hogy egy hétre kilép a taposómalomból, és semmi nem zavarja. Csak Isten igéjével foglalkozhatunk. Meg hát – kinek-kinek mozgásigénye szerint – lehet sportolni ugrabugrálni, játékok vannak... Sokat szoktunk énekelni, egymással beszélgetni, és nagyon sok közösségformáló haszna is van ennek. Együtt lakunk egy hétig, és egymást is megismeri az ember, a hibák is előjönnek, megtanuljuk elszenvetni egymást. Nagyon-nagyon sok mindenre jó, és erre nem volt lehetőség korábban.

Nagyobb létszámú csoportok is voltak, akikkel máshova mentünk el csendes hetet tartani. Többnyire Tahitótfaluba mentünk, mert az 30 kilométerre van, elérhető, és viszonylag megfizethető volt az ára is. Neszmélyen nem tudunk száz embert elhelyezni, az viszont egy száz férőhelyes üdülő. Minden évben egyszer azt is igénybe vesszük, és akkor száz felnőttel – családokkal – ott vagyunk. Nagyon sok áldás van azon is. A házaspárok szeretnek kicsit kulturáltabb helyre menni, és fölfedeztek egy viszonylag olcsó üdülőt, ami régen SZOT üdülő volt, aztán magánszállodává privatizálta valaki, és ha egészen megtöltjük, akkor viszonylag olcsó áron odaadják egy hétre. Azt évek óta egészen megtöltjük. Amikor először voltam ott családokkal, engem könnyekig meghatott, hogy 60 apró gyerek ott csúszik-mászik a fűben ebben a gyerekszegény világban. És tizenkét fiatal lány rászánja azt a hetet és vigyáz rájuk, legelteti őket, játszik velük, örködik rájuk, hogy a szüleik az alatt bibliaórán lehessenek, és családi problémákról beszélgethessenek.

Ebben a munkában aranyat ér Pálhegyi Ferenc segítsége, aki nyugdíjas főiskolai tanár – pszichológiát tanított a gyógypedagógiai főiskolán – és mélyen érző, a Bibliát jól ismerő, keresztyén ember. Ő maga is öt gyerek apja, és számos unoka nagyapja. Évtizedek óta a házasság-ápolásra specializálta magát, ismeri ennek a szakirodalmát, ismeri a Biblia erről szóló tanítását. Ő szokott a szakmai kérdésekről egy-egy előadást tartani naponta, valamelyik lelkész pedig idehirdetéssel szolgál. Nagyon ügyesen alakították ki a házaspárok, hogy délelőtt legyen intenzív lelki munka, délután pedig – mintha nem is konferencián lennénk – a családok nyaralnak. Délelőtt a gyerekek külön vannak a szülőktől, délután együtt van a család, és mindenki oda megy, és azt csinál, amit akar. Aztán este gyerekfektetés után van még egy rövid áhítat. Ennek a hétnek nagyon sok lelki haszna van, a házaspárok egymással összebarátkoznak, egymás hitét is erősítik. Előjönnek az igazi problémák: házassági, gyereknevelési, hitbeli, munkahelyi problémák. Onnan mindenki fölüdülve jön vissza, és némelyek megváltozott étellel, amikor hitetlenből hívők lesznek. Ez már a '90-es években kezdődött el, és hála Istennek folyik a mai napig is.

A rendszerváltás után

'89. június 16-ára emlékszem, Nagy Imre temetésére. Aznap egy nagyon nehéznek ígérkező egész hetes szolgálatra készültem, és bekéredzkedtem valakinek a kis

vityillójába Pesthidegkút szélén, hogy tudjak egész nap készülni. A szomszédban hangosan szólt a rádió, Orbán Viktort mondta a beszédét. Akkor hallottam őt először, és egészen elképedtem: hát ezt az embert most viszik a börtönbe! Mi van itt, mi történt közben, hogy így lehet beszélni? Akkor fogtam föl, hogy itt valami komoly dolog készülődik, vagy talán már meg is történt. Attól kezdve jobban figyeltem erre. De nem nagyon érintette ez az egyházi missziót, vagyis lényeges változást nem jelentett.

A fordulat hatása a gyülekezetek életére

Nem igaz, legalábbis mi ebben a gyülekezetben nem tapasztaltuk, amit úgy szoktak mondani, hogy a nagy fordulat után megint jöttek az emberek a templomba. Ugyanannyian jöttek, mint addig. Előfordult, hogy felbukkant egy-egy prominens régi kommunista is, és a munkatársai csodálkoztak rajta, hogy mit keres ő most itt. Vagy azért jött, mert ettől remélt valami jót, vagy azért jött, mert korábban is jött volna, csak nem mert. Néhányan közülük valóban megtérésre jutottak később. De a bibliai ige teljes félreértése volt, amit én többektől hallottam, hogy mostanában – vagyis a '90-es évek elején – sokan járnak a damaszkuszi úton. Ezen ők azt értették, hogy most sokan, akik régen nem egyházas gondolkodású emberek voltak, ott ülnek az istentiszteleteken. Ez nem volt igaz. A „damaszkuszi úton járni” a Bibliában egyébként sem azt jelenti, hogy köpönyeget fordítani, hanem azt, hogy teljesen új meggyőződésre jutni. Pál apostol nem köpönyeget fordított, hanem levetkőzött Krisztus előtt, és felöltözött egy egészen új gondolkozásmódot és erkölcsiséget és hitet, amiről ő aztán részletesen is írt a leveleiben. Szereti ezt a képet, hogy „vetkőzzétek le a régi embert, és öltözzétek fel a Krisztust!” Úgyhogy a tudatlanságot árulta el, amikor sokan ezt mondták nekem, hogy most milyen sokan járnak a damaszkuszi úton. Ugyanannyian jártak akkor is, mint régen: azok, akiket Isten odahívott. Nem volt se tömeges keresztelkedés, se semmilyen látványos dolog.

A gyülekezetek szerkezete, alapvető működése nem változott meg a rendszerváltással. Szordínóval, szegényesebben működött a diktatúra idején, de ha az valóban biblikus szerkezet, akkor nem változik, mert nem függ a politikai rendszerektől, így a politikai szabadságtól vagy a diktatúrától sem. Nyilván szabadabban vesz levegőt az ember, jobban kihúzza magát, ha a diktatúra abroncsa

nem szorítja össze, de a gyülekezet szerkezete nem változik. Erről sokat vitatkoztunk lelkészekkel is, de én azt vallom, hogy bármilyen politikai rendszerben ugyanúgy épül egy gyülekezet – nem abban van a különbség. A lehetőségek számában van különbség: többet tehet egy lelki munkás, ha engedik, és kevesebbet, hogyha megtiltják és állandóan ellenőrzik. De ez is csak mennyiségi változás. Azelőtt is voltak gyülekezeti munkások, csak nem dicsekedtek el a munkahelyükön, hogy ők hétvégén a gyerekeknek Bibliát magyaráznak. Most sem dicsekednek, csak nem rejtik véka alá, sőt, a munkatársaik gyerekeit is hívogatják. Ezt egy diktatúrában nem lehetne. Valaki mondta egyszer, mennyire meglepődött, amikor egy ilyen hívogatóra eljött, és kiderült, hogy egész normális dolgokról van szó a templomban – ő azt hitte, hogy ott csak 80 éven fölüliek zsolozsmáznak.

A hívogató, a misszió nyilvánosságában nagy változást hozott a politikai fordulat. Az, hogy gyülekezeti hírlevelet nyomtassunk, amiben benne van, mit csináltunk az előző hónapban, és mit tervezünk a következő hónapra, korábban elképzelhetetlen volt. Még ha terveztünk is valamit, azt szépen titokban tartottuk, és nem ütöttük nagydobra. Ezek jelentős különbségek, de ez nem érinti a gyülekezet szerkezetét. A gyülekezetek közti életet viszont jelentős mértékben érintette a rendszerváltás. Azelőtt minden gyülekezetet izoláltak, bezártak a saját helyiségeibe, és ez nagyon megszegényítette a missziói életet. Nagy lehetőség most, hogy találkozhatunk, erősíthetjük egymást. Az egyház társadalmi szerepe is alapvetően megváltozott: most hozzá lehet szólni, bele lehet szólni a dolgokba, segíthetjük – akár itt a kerületben is – a jó ügyeket. Nem is annyira a gyülekezet mint közösség, és végképp nem a lelkész mint a gyülekezet felelős vezetője, de a hívő emberek nagyon sok jó munkát végeznek a kerületben, a városban, a különböző civil szervezetekben. Ez természetes gyümölcse annak, hogy élő hit van, hogy az emberek hálásak Istennek azért, amit kaptak tőle és továbbadhatják másoknak.

A rehabilitáció és az elszámoltatás

Azok az esperesek, püspökök, akik az előző rendszer emberei voltak, rövid idő alatt lecserélődtek. Lemondott, nyugdíjba vonult mind, amikor látta, hogy ennek vége, és ő eljátszotta a bizalmat. Többnyire már a rendszerváltás előtt tudtuk egymásról, hogy ki az állam embere, ki nem, de bevallom, engem ez sose foglalkoztatott. Én mindig

arra figyeltem, hogy mivel bízott meg engem az Úr Jézus: hirdessem az evangéliumot, segítsek, akinek lehet, szeressek mindenkit. A besúgókat is – őket nyilván másképp szeretem, de szeretem. Én sose kutattam azt, hogy ki előtt nem szabad beszélni, mert úgy gondoltam, sehova sem vezet örökké azt kutatni, kivel kellene vigyáznom.

Ugyanígy, távol áll tőlem az egész rehabilitáció-kérdés. Akik valóban szenvedtek a hitük miatt az elmúlt rendszerben, és csakugyan élő hitű keresztyének voltak, azok közül egyik se igényelte, hogy kérjenek tőle bocsánatot és rehabilitálják. Számomra gyönyörű példa erre Dobos Károly bácsi. Őt aztán tényleg meghurcolták: 48 órán belül kellett egy nagy budapesti gyülekezetből Bugacra, egy szórványgyülekezetbe kimennie. Kiment, és ott máris épülni kezdett egy gyülekezet. És fölépült egy kis templom – az '50-es években! Teológus voltam, mikor mentünk oda alapot ásni, maltert keverni meg falat rakni. Építeni. És Károly bácsi azt mondta, amikor bocsánatkérésre akarták kötelezni az ő akkori ellenségeit: „Hagyjátok békén őket, majd elrendezik ők azt Istennel! Én nem haragszom senkire, éntőlem nem kell bocsánatot kérnie senkinek!” És végezte 90 évesen is a lepramissziót meg az ifjúsági munkát. Én ezt tartom hiteles keresztyénségnek.

A vétkek kicsinyes számontartása, az emberek elszámoltatása nagyon távol áll az evangéliumtól. Ez persze nem azt jelenti, hogy következmények nélkül lehet embertelenségeket elkövetni, és én ezt helyeslem, de ezt az illetékesek intézzék el. Különbösen is, milyen értéke van annak a bocsánatkérésének, amire rákényszerítik a vétkest? Aki magától kér bocsánatot, annak van hitele, aki meg nem, az menjen Isten hírével, nem haragszom rá, akármit csinált ellenem. Én ezt tartom keresztyén magatartásnak. Ezzel nem mindenki ért egyet, és én tisztelem azokat is, akik nem értenek egyet. De én nem tékoztam időt meg energiát arra, hogy azt kutassam, ki besúgó, ki nem.

A teológiaoktatás

Én nagyon-nagyon szeretem a Magyarországi Református Egyházat. Isten ebbe helyezte, és ő tudja, hogy mit csinál. Elzavarni se lehetne innen, és amikor a hibáit,

fogyatkozásait látom, azt is úgy nézem, mint azét, amit szeretek. Mint ahogy az ember a családtagjának is látja a hibáját, de azért nem hagyja ott.

A mostani helyzetét, állapotát, lehetőségeit úgy látom, hogy nagyon sokat ártott az egyháznak, hogy a teológiaszakok egyetemi fakultások lettek. Sokkal nagyobb beleszólása van az államnak a tanárok kinevezésébe is, viszont nincs igazán beleszólása az egyházi legfelsőbb vezetésnek, tehát a zsinatnak a leadott anyagba, hogy ki mit tanít. Éppen ezért egyre több, a Bibliától távol álló, liberális tanítás is elhangzik, ennek pedig sok hátránya van a fiatal lelkészek szolgálatában, és következésképpen a gyülekezetek állapotában is. És féltő, hogy egyre több lesz. Ez világjelenség, annyira, hogy német nyelvterületen fölállítottak két teológiát, egyet Németországban, egyet Svájcban, ahol csak Bibliához ragaszkodó, élő hitű tanárok vannak, és ahonnan ilyen lelkészek kerülnek ki. Nem az lenne a normális, hogy minden teológián ez történjen? De nem ez az általános, ami nagy veszélyt rejt magában, mert így liberalizálódik a teológiai oktatás. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a Bibliát nem a Bibliának megfelelően értelmezik és magyarázzák, hanem mindenféle, többnyire 19. századból eredő hipotézisek alapján. Például azt tanítják, hogy Mózes nem volt történeti személy, a Tízparancsolatot valamikor a középkorban fogalmazták meg, Izrael népe nem is járt a Sínai-félszigeten, és így tovább. Tehát sorban kétségbe vonják azokat a tényeket, amiket a Szentírás tényként közöl. És ezt nagyon sokszor teljesen megalapozatlan feltételezések alapján, vagyis hipotézisek, és nem bizonyított tények alapján teszik.

„Az igehirdetést senki sem végzi el helyettünk”

A másik nagy veszély az, hogy éppen a politikai fordulattól kezdve nagyon sok lehetőség nyílt meg az egyház előtt, és nem csak jó lehetőségek. Ilyen az intézményalapítás lehetősége is. Nagyon sokszor a misszió helyett végzik azt lelkészek, hogy építsünk öregotthont, hozzunk létre ilyen-olyan alapítványt. Többfelé járok, és azt látom, hogy vannak lelkészek, akik idejének nagy része azzal megy el, hogy pályázatokat írnak, vagy különböző intézményeket akarnak alapítani – rossz esetben anyagi meggondolásból, jobb esetben valamilyen szeretetszolgálati céllal. De közben a gyülekezet lelkileg visszafejlődik. Márpedig nagyon világos, hogy Jézus mit bízott ránk: „Hirdessétek az evangéliumot minden népnek!” Amikor az első

gyülekezeti munkamegosztás volt, és túl sok lett a diakóniai feladat, akkor Péter is azt mondta, hogy álljon meg a menet, mi ezt eddig nagyon szívesen csináltuk, de nem ezt bízta ránk az Úr. Válasszunk diakónusokat, akik ezt végzik, mi pedig „megmaradunk a könyörgésnek és az igehirdetésnek a szolgálatában.”

Az igehirdetést senki sem végzi el helyettünk. Nagyon beleszaladt a fordulat óta sok gyülekezet abba, hogy egyrészt különböző kulturális rendezvényekben éli ki magát – koncerteket, irodalmi esteket szervez, színdarabokat ad elő –, ami jó, ha néha színesíti az életet, de azon még nem tért meg senki, és mindenképpen a lelki munka intenzitásának rovására megy. És ha sekélyes lesz az igehirdetés, ha elmarad a családlátogatás, ha nincsenek egy gyülekezetben lelki beszélgetések, akkor az nem fog épülni, hiába van három öregotthona is, és hiába vesz át egy iskolát, mert nem bír vele az önkormányzat. Nem ez a mi feladatunk. Adott esetben lehet ilyen feladata is az egyháznak, de ha ez a misszió helyett történik, akkor biztos, hogy engedtlenség, és nincs rajta áldás. Ha valahol összeütnék két fedőt, és odahívják a lelkészt, hogy mondjon ő is beszédet, nem biztos, hogy ott a helye, és azt kell csinálnia. A '90-es évek elején ezt én is megtapasztaltam, és áldom Istent, hogy idejében tudtam nemet mondani. Udvariasan, kedvesen, de mihelyt éreztem, hogy ez a lelki munka rovására menne – amit én helyettem nem végez el senki, viszont azzal bízott meg az Úr Jézus –, akkor azt nem csináltam. Világosan kell látni, mi az alapfeladatunk: embereket Jézushoz vezetni. Ez nagyon sok mindent jelenthet, de ami ezt hátráltatja, azt nem szabad csinálni. Tudom, hogy ez most nagyon kísértés, és sokan engednek ennek a kísértésnek. Nem volna szabad.

A kilencvenes évek elején láttam a kísértések erejét a lelkészeknél, amikor egyszerre mindent szabad volt. Addig teljesen be voltunk zárva, attól kezdve mehettünk kórházba, börtönbe, végezhattunk iszákosmentő, drogmentő missziót, sőt rákapott az állam a kilencvenes években, hogy oldja meg az egyház ezeket a problémákat – ő minden sarkon kocsmát üzemeltet, de mi mentjük meg az alkoholistákat. Ez mindenestől átgondolatlan dolog volt, de több lelkész belefutott ebbe a csapdába, hogy most már mindent lehet csinálni, akkor mindent csináljunk. A legkisebb ünnepség előtt a polgármester szólt, hogy a lelkész úr, tartson beszédet – és tartott beszédet, és közben nem látogatta az öregeket, nem békítette a veszekedőket, nagyjából készült el a vasárnapi prédikációval és így tovább. Aztán sok lelkész

észbekapott egy-két év után, de jó lett volna ennek a veszélyét mindjárt az elején látni, és azt mondani, hogy köszönjük szépen, nem.

Mindenféle bizottságba belerángatják a lelkeszt. Én a '90-es évek végén és a 2000-es elején két ciklusban zsinati tag voltam, de még azzal is úgy vagyok, hogy néhány készülő rossz dolgot sikerült megakadályoznom, de olyan túl sok jót nem tudtam csinálni. Sűrű a napirend, gépiesen működik a szavazás, ha az ember elmondja az aggályait valamivel kapcsolatban, akkor azt időhúzásnak tekintik, mert nem tudunk idejében végezni... Ezzel nem azt mondom, hogy vonuljon vissza mindenki, és ne vegyen részt semmiben, hanem azt, hogy abban vegyen részt, ami az Istentől megértett feladata. Voltak olyan missziói ügyek, amiktől nem sajnáltam az időt meg az erőt, és ott voltam, mert úgy láttam, hogy ez nekem feladatom.

Nekem a misszió volt a szívügyem mindig, tehát az, hogy az Isten szeretetéről szóló evangélium eljusson minél többekhez. Minden pozíciót elvállaltam, ami ezt segítette, vagy ami ebbe beleillett. Nagyon sokáig egyházmegyei missziói előadó voltam, és egy ideig a Zsinat missziói bizottságának az elnöke, ami a legmagasabb országos tiszt a misszió terén. Tehát nem a tisztségtől húzódoztam; bár nem vágytam soha tisztségekre, de hogyha ezt lehetett segíteni, akkor elfogadtam és vállaltam a többletmunkát. De nagyon sok tisztség pontosan ettől vonja el az embert. Én tudtam például, hogy egyrészt nincsenek adottságaim a csúcsvezetésre – bár volt arról szó többször, hogy ilyen pozícióba akarnak jelölni –, ugyanakkor viszont Isten megáldotta az igehirdetés és a lelki gondozás terén a munkámat, és nekem akkor ott kell helytállnom, ahol ő akar használni. Úgyis csak azon lesz áldás, áldás nélkül meg erőlködés az élet, annak nincs értelme. Ami elvonna attól, amiről meg vagyok győződve, hogy Istentől kapott feladatom, azt nem vállalom.

Ugyanígy maradt abba annakidején nagyon sok minden. Én jelentkeztem teológiai doktorálásra is, el is kezdtem, aztán láttam, hogy mivel szeretném komolyan csinálni, az az intenzív gyülekezeti munka mellett nem megy – vagy egy intenzív tanulás, önképzés mellett nem megy az intenzív gyülekezeti munka. Akkor melyik az én feladatom? Úgy láttam, hogy ez, és szépen visszakertem a papírjaimat néhány év után. Nehezen akarták visszaadni, de láttam, hogy nem szabad erőltetni. Ezért hagytam abba a muzsikálást is; én sokáig zongoráztam, orgonáltam, de aztán láttam,

hogy nem megy. Jó az, hogy tudok, jó néha odaülni a hangszer mellé, de egyre ritkábban mentem már föl az orgonához a templomban. És ezt nem sajnáltam, mert úgy láttam, hogy azt viszont, amit Isten rám bízott, azt tőlem telhetően igyekszem hűséggel végezni.

Ezért nem vállaltam az esperesi tisztséget sem. Egy évig kénytelen voltam helyettesként dolgozni, de láttam, hogy nem értek hozzá, nem jár jól vele senki, és közben nem végezhetem azt, amiről meg tudom, hogy Istentől kapott feladatom. Általános fölháborodás kísérte, hogy nem vállaltam. Az az ő dolguk, hogy fölháborodnak, az meg az enyém, hogy jó lelkiismerettel szeretnék este lefeküdni. Semmi haszna nem volt a megyének abból, hogy én espereskedtem, abból viszont igen, hogy missziói előadó voltam. De nem is bölcs dolog, hogy egy püspök és egy esperes a hivatali ideje alatt gyülekezeti lelkész kénytelen maradni, mert nem tudja csinálni mind a kettőt. Ha valaki lelkiismeretes püspök, akkor egyetlen vasárnap sincs otthon – de az milyen lelkész, aki vasárnap nincs otthon? Ezt a németek nagyon jól csinálták. Kelet-Németországban jártam többször, amíg az létezett, és ott voltak jó barátaim. Ők mesélték, hogy amíg a megbízatása tartott, addig fölmentették a püspököt a lekipásztori szolgálat alól. Ott maradt formálisan, a státusza is megmaradt, de minden gyülekezeti munka alól föl volt mentve. Ha véletlenül otthon volt – mondjuk a karácsonyt a családjával töltötte –, akkor esetleg prédikált, de nem feltétlenül. Akkor ott ült, mint gyülekezeti tag a családjával együtt.

Az egyház társadalmi szerepét – ami ma nagyon kedvelt téma lett – én megint csak úgy látom, hogy az eredeti feladatunkat kell világosan érteni, és ahhoz ragaszkodni. A mi feladatunk az evangélium hirdetése. Az evangéliumnak vannak társadalmi konzekvenciái, azokat is hirdetni kell, ezt nevezi a Biblia prófétai igehirdetésnek. Nem kell nekünk mindenütt ott lennünk, ahol valamilyen társadalmi kérdést tárgyalnak, viszont sokkal bátrabban meg kellene szólalnunk, hogyha a Bibliától radikális eltérnek. Tehát sokkal merészebben kéne az egyháznak azokban a kényes kérdésekben állást foglalnia, mint a házasság előtti élet – és nem csak a szexre gondolok, hanem az együttélésre –, a homoszexualitás vagy az abortusz kérdése. Ezekre nézve világos bibliai kritériumok vannak; azok nem korszerűek – sose voltak korszerűek, akkor se, amikor előírták, kétezer évvel ezelőtt –, de nekünk nem korszerűnek kell lennünk, hanem azt kell mondanunk, ami segít az embereknek. És

maximálisan életpártiaknak kell lennünk, tehát ahol életellenes törvények születnek, ott például kézzel-lábbal tiltakozni kellene, és ugyanakkor felmutatni azt is, hogy mi viszi előre az életet.

„A lelkészek lelki karbantartása”

Egy harmadik kérdés, ami engem nagyon szomorít, hogy senki sem törődik a lelkészek lelki karbantartásával. A lelkész nagyon kiszolgáltatott ember. Mindennek ki van szolgáltatva, aminek az összes többi ember is, de ezen kívül ez egy többszörösen kényes hivatás, amire nem készítik föl megfelelően az embereket – nem is lehet igazán fölkészíteni. Ezért kéne nagyon figyelni arra, hogy az első főnöke minden segédlelkésznek olyan ember legyen, aki tanítja és atyailag is neveli. Hála Istennek, nekem így alakult. Isten ajándéka, hogy három évig egy olyan idős lelkész mellett lehettem, aki mindenre megtanított, amire a teológián nem lehet, mert ott könyvelésre meg erre-arra senkit sem lehet megtanítani. És amellet a lelkünkre, hitünkre is gondja volt, és ráadásul pozitív példa is volt előttünk. Azt mondtam, hogy ilyen lelkész szívesen lennék. Utána kerültem egy olyanhoz, ahol megtanultam, hogy ilyenek nem szabad lenni. Azóta tudom, hogy mit nem szabad.

Sokkal jobban gondolni kellene a lelkészekre és a lelkész házaspárokra is. A lelkészcsaládokkal, lelkészgyerekekkel senki sem foglalkozik. Most kezdenek rájönni arra a felelősebb emberek – de nem a legfelsőbb szinten sajnos –, hogy ez is fontos feladat. Éppen szombaton voltunk a feleségemmel együtt egy olyan lelkésztalálkozón, ahol egy csendes napot készítettek elő lelkészcsaládoknak. Az maga nagyon megható volt, amikor öt-hat aprósággal bevonult egy-két fiatalabb lelkészcsalád. A gyerekekkel külön foglalkoztak, a házaspárokkal külön programunk volt, és nagyon élvezték, nagyon hálásak voltak érte. De ki a csuda kérdezi meg a lelkésztől, hogy „te hogy vagy a feleségeddel?” – el se meri mondani, mert csak pletyka lesz belőle a gyülekezetben. Pedig néha jó lenne elmondani, mert nálunk is lehetnek házassági problémák. A feleségemmel mi sohasem veszekedtünk, de nem volt problémamentes a mi 43 évünk sem, mivel szakadatlanul vittem haza minden problémát a gyülekezetből. Szokták mondani, hogy a munkahelyi gondjaidat hagyd az ajtón kívül – de hát ki tudja azt kívül hagyni? Én emberekkel foglalkozom, akiket

nagyon szeretek, és hordozom folyamatosan a gondjaikat. Nem fejeződik be egy-egy beszélgetés – amíg nincs megoldás – akkor, amikor elbúcsúzunk egymástól.

Tehát ez a kérdés: kinek mondhatja el a lelkész a saját problémáit? A hivatali fölöttese nyilván nem alkalmas erre. Szokták mondani, hogy az esperes meg a püspök pásztorolja a lelkészeit. Csakhogy őneki nem az a dolga, hanem az, hogy számon kérje rajta, hogy idejében beküldte-e a költségvetést, meg hogy tényleg annyit költöttek-e el, mint ami abban benne van. Neki ez a feladata. Csak egy független segítő lehet erre képes. Mostanában kezdenek rájönni, hogy a lelkészeket is kellene lelkigondozni. De ahhoz olyan lelkigondozó kell, akit a legkülönbözőbb gondolkozású lelkészek – mert sokfélék vagyunk mi is – elfogadnak. Annak nagyon örülök, hogy amióta nyugdíjban vagyok, erre sokkal több időm van, és függetlenebb vagyok, tehát még nagyobb bizalommal lehetnek hozzám. És hálásak érte. Akármilyen kegyességű vagy gondolkozású egy lelkész, ha úgy kérdezem meg tőle, hogy „hogyan vagy?”, amin ő érzi, hogy komolyan, őszinte szeretettel kérdezem, akkor elmondja, amit senki másnak nem lehet elmondani.

Az nagy baj, hogy ez nincs rendesen megszervezve. A katolikusoknál minden papnak kell, hogy legyen gyóntatója. Ott ez meg van szervezve. Azt nem tudom, ez hogy működik, de mégis a lehetőség megvan. És ha történetesen kifog egy jó gyóntatót, akkor azért az karban tarthatja. Lehet ez kölcsönös is. Nekem van két olyan jó lelkész barátom, akivel kölcsönösen nagyon őszinték tudunk lenni egymáshoz, és tudunk imádkozni egymásért. És ha tudják, hogy bajban vagyok – mert mindig tudhatják, megmondom nekik –, akkor néha megkérdezik: mi van, hol tartotok? Ez nagyon sokat jelent. Nem mindenkinek van a közelben olyan elérhető jó barátja, akiben bízunk, de ezt azért elő lehetne mozdítani valahogy egyházilag is.

Gyermekek

'74-ben született a fiam, és '76-ban a kislányom. Mi kezdettől fogva hálásak voltunk értük. Engem az mindig bántott, ha valaki azt mondta, büszke a gyerekére, mintha az ő érdeme lenne, hogy van egy egészséges és tehetséges gyereke. Ne büszke legyen a szülő, legyen hálás Istennek, akitől kapta. És az is kezdettől fogva tudatos bennünk – ezt keresztelőkön sokszor elmondtam –, hogy nem a mi tulajdonaink a

gyerekeink. Isten ránk bízta egy időre őket, hogy minél kevesebbet ártsunk nekik, minél kevesebb rosszat adjunk át abból, ami sajnos bennünk is megmaradt, és próbáljuk a lépéseiket Isten felé egyengetni. Aztán majd elmennek, és jó lenne, ha az Ő dicsőségére élnének. Úgyhogy számunkra egyáltalán nem volt trauma, amikor a fiunk megnősült, vagy amikor a kislányunk is elköltözött. Ez egészen természetes velejárója az életnek, hacsak nem arra akar berendezkedni valaki, hogy holta napjáig ott körülötte legyenek a gyerekei, és őt vegyék körül, mint csibék a kotlóst.

Nagyon törekedtünk arra, hogy – mivel nekünk a legfontosabb az életünkben az Úr Jézussal való közösség és minden ettől függ – ők is ismerjék meg Jézust. Mi nem tudjuk őket hívővé tenni, de tudjuk nekik mutatni az utat, mint egy útjelző tábla, hogy ha jót akarsz magadnak, akkor erre ballagjál, és ahhoz meg kell ismerned, hogy kicsoda Jézus. Pici koruktól mindig volt este otthon egy áhítat – fürdetés után, lefekvés előtt, mindig az életkoruknak megfelelően. Először csak énekeltünk egy-két éneket – énekelni mind a két gyerek nagyon szeretett kicsi kora óta – meg elmondtunk egy rövid gyerekimádságot. Mikor már beszélni tudtak, meg kicsit nyiladozott az értelmük, egy gyerekbibliából olvastam; néhány mondatot csak, hiszen nem szabad piciknek húszperces áhítatokat tartani, de ígével aludtak el. Később, mikor már tudtak, és nagyon szerettek énekelni, mindenki kívánhatott egy éneket, aztán már egy hosszabb imádság is lehetett, már néhány mondatot fűztem a fölolvastott Bibliai ígéhez, s kiértékeljük a napot: elmondták, hogy mi volt jó, mi volt rossz benne. Aztán egyszer csak ők is megszólaltak és imádkoztak a saját szavaikkal, és kialakult az is, hogy kérdéseik voltak a fölolvastott ígével kapcsolatban. Már nagycsoportos óvodás korukban olyan keresztkérdéseket tettek föl néha, hogy nem tudtam rá válaszolni, és azt mondtam, hogy ezt most nem tudom, de holnapra utánanézek okos könyvekben, és megmondom. Erre mindig igyekeztem vigyázni, hogy egy gyereknek tett ígéretet teljesíteni kell, mégpedig pontosan: ha holnapra ígértem, akkor az holnap legyen, és ne ott kapjak a fejemhez, hogy jaj elfelejtettem, mert ez azt jelenti, hogy nem veszem őt komolyan. Úgyhogy nagyon jó beszélgetések alakultak ki néha, máskor nem volt kérdés, álmosak voltak, elaludtak, és akkor az volt jó.

Soha nem voltunk követelőzők, nem akartuk őket kényszeríteni semmire. Azért külön hálásak vagyunk Istennek, hogy fiatalon mind a ketten élő hitre jutottak egy-egy nyári

csendes héten, és amit addig hallottak, az akkor egységgé vált bennük. A maguk módján elkezdtek szolgálni a gyülekezetben – ki-ki a maga ifjúsági csoportjában, aztán az énekkarban –, és még a kritikájukkal is nagyon sokat segítettek nekem. A gyülekezet nem is tudja talán, hogy mennyi haszna volt abból, hogy a két kritikus papgyerek az apját, anyját élesen szemmel figyelte, és kíméletlenül szóvá tette a hibákat. Igaz, néha csak vélt hibákat, akkor viszont tisztázni kellett, hogy ezt most ti nem látjátok jól, vagy csak a felét tudjátok a dolgoknak.

Én már kiskorukban magammal vittem őket – hacsak nem olyan lelki beszélgetés volt, ami nem tartozott rájuk –, hogy csak lássanak öreg nénit, üljenek télen hideg szobában, tudják meg, hogy nem mindenhol 22 fok van, mint minálunk. És utána tegyenek föl kérdéseket, ha akarnak, és én válaszolok a kérdésekre, ha tudok. Sokat kérdeztek. Zsófinak mindig nagyon érzékeny szíve volt, András pedig nagyon jó megfigyelő volt már kicsi korában is, és kifogyhatatlan kérdései támadtak, az összefüggéseket kereste mindig.

Nagyon örülök, hogy kicsi korukban viszonylag sok időt lehettem velük. Nem is tudom, hogy oldottam meg, mert a lelkészi munkát sose hanyagoltam el, de mindig próbáltam – ha máskor nem, egy-egy hétfői napon –, hogy legyünk együtt, hadd beszéljenek, el ne veszítsük egymást, hogy ne valahonnan messziről kelljen visszatalálnunk egymáshoz. És ez valóban nagyon sokat segített a kamaszkori viharok idején, mert akkor is jó barátok maradtunk. Nagyon sokszor ellenkeztek – ez természetes, csak alakuljon ki az akaratuk –, főleg Zsófi roppant akaratos volt, ha valamit elhatározott, akkor abból nem engedett. És én meg úgy voltam, hogy, ha nem muszáj, akkor nem rombolom le az akaratát, kell is az élethez, hogy tudja, mit akar, és menjen következetesen. De az irgalmasság cselekedeteit – hogy most már bibliai kifejezést használjak –, mind a ketten teljesen természetes módon kezdték gyakorolni, és nagyon örülök ennek.

Mindketten ugyanoda jártak középiskolába, ugyanabba az épületbe, de mikor a fiam járt oda, akkor az még Móricz Zsigmond Gimnázium volt, és mikor a lányom elsős lett, akkor már Baár-Madas. Zsófi az ELTÉ-n énekszakot és karvezetést végzett, utána ezt kiegészítette Pécssett, hogy egyetemi végzettsége legyen, sőt azóta már doktorált is. Zenetanár lett, a szegedi egyetemen tanít, de a bátyjával és a

mamájával szemben nem a tanítás a szíve vágya, hanem a karvezetés; akkor van elemében, ha vezényelhet. Szegeden az ottani fakultás kórusát, Pasaréten a gyülekezeti énekkart vezeti már évek óta, és – majdnem főiskolás korától fogva – az Erkel Ferenc vegyeskart is ő vezényli, ami egy nagyon jó nevű kórus, nemzetközi versenyeken sok első helyezést nyertek már. Nagyon jó érzéke van ahhoz is, hogy színessé tegye a próbákat: hol egy fölolvast, hol egy kis műsort közbeiktat, vagy kisüt egy tortát, és egy falat mindenkinek jut belőle, úgyhogy jó légkör van a kóruspróbákon.

András fiam is az ELTÉ-n végzett, történelem szakon. A gödöllői református líceumban tanít, és utólag elvégezte Nagykőrösön a hitoktató képzőt levelezőn. A menyem gyógypedagógus, halmozottan sérült gyerekekkel foglalkozik, és hihetetlen türelemmel, nagy hozzáértéssel foglalkozik velük. Itt a gyülekezetben is nagyon sokat segít: az egyik ifjúsági csoportban a lányok vezetője ő volt, és a mai napig hűségesen lelkigondozza őket. Már azoknak a lányoknak a jó része is asszony lett, de járnak hozzá tanácsért, és imádkoznak együtt. A fiunk régebben szintén egy ifjúsági csoportot vezetett, és most az egyik házas kört irányítják a feleségével együtt.

„Akármilyen történet velem, arról az én Uram tud”

15 éve egy rutin vérvételnél derült ki, hogy leukémiás vagyok. Az orvos mindjárt elküldött a László Kórházba. Arra gondoltam, hogy nem tudom, milyen hamar kell meghalni. Mit kellene még befejeznem, hogy ne legyen nehéz azoknak, akik itt maradnak? Ez volt az első gondolatom. Nyár elején történt, és nyárra én nagyon sok mindent ígértem. Életemben nem mondtam le a szolgálatokat, de akkor muszáj volt. Aztán furcsa volt átélni a fokozódó erőtlenséget. Én fiatal koromban otthon sok fizikai munkát végeztem, és hozzászoktam, nem féltem soha semmilyen fizikai munkától. Most új dolog volt, hogy ha föl kell menni néhány lépcsőn, elfogy a levegő, meg remeg a lábam...

Rengeteg gyógyszerrel kezdték lőni a betegséget, és gyógyszert én életemben nem szedtem, úgyhogy ez sem volt könnyű. De még abban a nehéz időszakban is találkoztam Isten mosolyával. Kiderült, hogy a hematológus, aki majd kezelni fog, az

nemcsak egy nagyon rendes ember, hanem még a gyülekezetben is előfordult, mert többször eljött ide istentiszteletre. Úgyhogy ő mindjárt az első alkalommal tudta, hogy ki vagyok, és jobban aggódott, mint én. Igyekezett tartani a lelket bennem, de mondtam, hogy nem szükséges, én reménységgel nézek előre. Inkább a családot ijesztette meg a betegségem, de aztán ők is a legjobb módját választották a védekezésnek, elkezdtek imádkozni. A kollégáim nagyon rendesek voltak. Akkor még csak egy beosztott lelkész volt itt, és ő mindjárt teljes mellszélességgel átvette a munkákat, mert néhány hónapig tényleg nem túl sokat tudtam csinálni.

Kórházba tíz évvel később kerültem. 2004-ben, 2005-ben és 2006-ban voltam nagyon mélyen; valahogy fölerősödött a betegség, és mindenféle szövődménye volt. El nem múló tüdőgyulladások jöttek zsinórban; akkor nagyon félt az orvos. Nekem volt egy gyermekkori kavernám – Kecskeméten kvarcos homok van, és ott nagyon sok gyerek kapta meg ezt –, az a tébécéhez hasonló betegség, de nem a szokásos tébécé. Kikezdi a kvarc, a kemény kristály a tüdőt, és kavernák keletkeznek benne, a tébécések kavernáihoz hasonlók. Ez szépen begyógyult akkor, nem újult ki, csak a nyoma látszik, de ha súlyosabb betegségeket kap az ember, akkor belobbanhat. Ettől nagyon féltek, de Isten ettől is megőrzött. Viszont a szövődmények tényleg nagyon komiszak voltak. Volt olyan időszak, amikor a betegágytól a szobán belül lévő mosdóig csak úgy tudtam elmenni, hogy fogódzkodtam, támaszkodtam. Nehéz időszak volt.

Jézus azt mondja, hogy bízzatok, ne féljetek. Ha benne bízok, rájövök arra, hogy van okom nem félni, mert olyan valakire bíztam az életemet, akinek hatalma van minden és mindenki fölött. Amikor még kicsik voltak a gyerekeink, feltétel nélküli bizalommal tudták magukat rám bízni, amikor számukra ismeretlen helyre elmentünk. Papa, ott leszel? – Ott. – Akkor jó. A hívő ember ugyanezt éli át: ha én rábíztam magam az Úr Jézusra, akkor nem vagyok kiszolgáltatva semminek. Az ilyen embereket is érik csapások, próbatételek, de tudják, hogy ez nem véletlen. Amikor én élet-halál szélén voltam, tudtam, hogy akármi történik velem, arról az én Uram tud, nélküle nem történhet semmi. Ő úr a baktériumok fölött is, az orvosok fölött is, a fizikumom és lelkem fölött is, és ez nagyon nagy békességet ad az embernek. Szerettem volna minél előbb kijönni ezekből a mélységekből, de nem féltem attól sem, ha esetleg meg kell halni, mert tudtam, hogy akkor még közelebb kerülök Krisztushoz, akinek a

közelsége eddig is a legtöbbet jelentette számomra az életben. Nagyon érdekes, ahogyan erről Pál apostol ír. A Filippi levelet a börtönből írta, amikor már valószínű volt, hogy kivégzik. A gyülekezet nagyon szerette őt, tulajdonképpen az volt a családja. Azt írja nekik: „Ha kivégeznek engem, akkor én járok jól, mert vége lesz minden nehézségnek. Ha mégis szabadon engednek, akkor ti jártok jól, mert még hasznomat vehetitek. Hogy melyiket válasszam, meg nem mondhatom, majd az Úr eldönti, és az úgy lesz jó.” – hát ki tud így móriskálni életről és halálról? Ezt a békességet csak Jézustól kaphatom: nem félek az élettől, akkor sem, ha nehéz, de nem félek a haláltól sem.

Sok mindenre megtanított Isten akkor is. Én azt nem kérdeztem tőle, hogy miért kaptam a betegséget, mert úgy voltam vele, hogy ő tudja, miért. Azt azonban kértem, hadd értsem meg, ha szükséges, mi a célja. De nem türelmetlenkedtem, inkább hálát adtam Istennek abban az időben, és magasztaltam Őt sok mindenért. A végén, a legerőtlenebb helyzetben odajutottam, hogy „Uram, én most csak egy dologban vagyok egészen bizonyos: hogy Te vagy, és tudsz arról, hogy én ilyen állapotban vagyok.” Utólag örülök, hogy nem kezdtem miértezni, mert az önmagában nagyon megnyugtató tudás volt, hogy Ő erről tud.

Hála Istennek két éve tünetmentes vagyok, bár a szövődmények tünetei megmaradtak, és a sok kemoterápia is nagyon legyengítette az immunrendszeremet. Könnyen elkapom a fertőzéseket, és ha megfázom, az hetekig elhúzódik. De mindenképpen Isten kegyelme és csodája – az orvosok szerint is –, hogy így kihozott belőle, és tulajdonképpen munkabíró vagyok, sőt a legnehezebb időszak után is még teljes erővel tudtam végezni a munkát.

Nyugdíjban

70 évesen mindenkinek nyugdíjba kell mennie. Ha a presbitérium nagyon ragaszkodik hozzá, még kétszer egy évet hosszabbíthat. Tehát először csak egyet, aztán az egy év vége felé meg még egy évet, de többet nem. Nem jó a dolgokat az utolsó pillanatig hagyni, ezért 71 évesen, amikor a presbitérium nagyon szerette volna, ha maradok még egy évet, azt kértem, hogy ne ragaszkodjanak ehhez. Már egy évvel előbb jeleztem, hogy szeretnék 71 évesen – vagy utána nem sokkal –

nyugdíjba menni. Kezdjünk el keresni, kezdjünk el imádkozni, tájékozódni. Nagy keresgélés volt, bejárták a fél országot, meghallgattak többeket, és mire 72 éves lettem, éppen megoldódott a dolog. És hálás vagyok Istennek, hogy megy tovább minden a gyülekezetben. Azért nagyon könyörögtünk, hogy Isten mutassa meg az utat, hogy olyan utódot hívjon a presbitérium, aki nem letaposni fogja a vetést, hanem tovább gondozza. Úgy tűnik, hogy így történt, és hálásak vagyunk érte.

Elméletileg életfogytig választanak meg egy lelkészt, tehát ha 25 éves korában megválasztják, lehet, hogy 70 éves koráig ott lesz. Ha jó lelkész, és kölcsönösen megszeretik egymást a gyülekezettel, akkor van ennek sok előnye. De van azért hátránya is, mert néha – hacsak valami súlyos fegyelmi vétséget nem követ el – nem lehet megszabadulni a lelkésztől, pedig már nem bánnák, ha jönne egy másik. Hollandiában 12 évnél tovább nem maradhat egy lelkész a gyülekezeténél – ennek is van előnye és hátránya is. Azért sok előnyt jelentett, hogy ismertem a gyülekezetet, ismertem nemzedékeken keresztül a családokat.

Ami a nyugdíjas időt illeti, a munka tekintetében nem sok minden változott, mert nagyon sok szolgálatra kérnek. Kicsit több is, mint amit fizikailag bírok, úgyhogy muszáj mérsékelni majd. Az nagy könnyebbség, hogy az adminisztráció, az építési ügyek, a pénzügyi gondok lekerültek a vállamról. Tulajdonképpen jó lenne minden gyülekezetben megoldani, hogy ezek ne a lelkészt nyomassák a normál szolgálati idő alatt sem, bár végső soron hivatalból is a lelkész felelős mindenért, úgyhogy ez alól sem lehet kibújni.

„...teljes lelkedből, teljes elmédből és minden erődből”

Nagy védelmet jelentett a gyülekezet már gimnazista koromban otthon, Kecskeméten is. Azóta is látom, hogy milyen sokat jelent azoknak, akik aktívan is beletagolódnak, és nemcsak a kerítésen kívülről nézik, hogy mi folyik itt, hanem komolyan veszik. Éppen tegnapelőtt este az egyik ifjúsági csoport kérte, hogy jöjsek az órát bevezetni, és erről volt szó, hogy nincs „fékezett habzású” keresztyénség, mert aki csak ímmel-ámmal próbálja meg, biztos, hogy belebukik előbb-utóbb. Nem véletlenül mondta azt Isten, és Jézus nem véletlenül idézte szívesen az Ószövetségből, hogy „szerezd az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből, teljes elmédből és minden

erődből”, mert ez azt jelenti, hogy másnak nem marad hely a szívemben, és akkor ő teljes védelmet biztosít nekem, és értelmes dolgokra fogom használni az életemet.

Mindig rettenetesen szomorú volt a számomra, amikor a halálos ágyán dőbrent rá egy-egy nem hívő ember – mert nem hívők halálos ágyához is hívtak többször –, hogy elrontotta, és már nincs lehetőség korigálni semmit. Ez lehet az igazi kín, hogy valamit végzetesen elrontottam, és már nincs lehetőség jóvátenni, mert amit a Biblia a kárhozatról mond, annak a lényege ez: valaki, amíg lehetett volna, itt a földön nem fogadta el Isten szeretetét – vagy csak látszólag, de annak az erejét nem tapasztalta –, és utána már nem lehet. Ez is megerősített abban, hogy ha már Isten megengedte, hogy ezen a pályán fejtssem ki áldásos tevékenységemet, akkor tényleg fejtssem ki, és ne érdekeljen semmi más, csak az, hogy minél többen meghallják ezt a lehetőséget, és éljenek is vele. Mert másképp tölti el az ember ezt a néhány évtizedet is így, nem beszélve arról, hogy hol tölti az örökkévalóságot.